

**PRIMENA
STANDARDA UJEDINJENIH
NACIJA U POSTUPANJU
DOMAĆIH SUDOVA
U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA:**

**Standardi Ujedinjenih nacija
u ostvarivanju principa
nediskriminacije**

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

**PRIMENA
STANDARDA UJEDINJENIH NACIJA
U POSTUPANJU DOMAĆIH SUDOVA
U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA:**

**Standardi Ujedinjenih nacija
u ostvarivanju principa
nediskriminacije**

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

Beograd, 2019.

Izdavač
Pravosudna Akademija

Za izdavača
Nenad Vujić

Tiraž
500

Grafički dizajn i štampa
Dosije studio, Beograd

Priručnik „Primena standarda Ujedinjenih nacija u zaštiti ljudskih prava pred domaćim sudovima – prava deteta“ rezultat je projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi. Mišljenja i stavovi izneti u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove i politike Tima Ujedinjenih nacija u Srbiji.

SADRŽAJ

O PRIRUČNIKU	7
<hr/>	
I. DEO: ZNAČAJ IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA	9
<hr/>	
Uvodne napomene	9
1. Status međunarodnih normi u pravnom poretku Republike Srbije	10
2. Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava	12
2.1. Pojedinačne predstavke	14
2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije	15
2.1.2. Komitet protiv torture	15
2.1.3. Komitet za ljudska prava	17
2.2. Opšti komentari	18
II. DEO: KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU TREĆEG MODULA – ZABRANA DISKRIMINACIJE	23
<hr/>	
1. Pojam i elementi diskriminacije	23
1.1. Relevantni UN izvori	23
1.1.1. Osnovni UN izvori	23
1.1.2. Ostali UN izvori	24
1.2. Domašaj UN standarda	25
1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	25
1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	27
2. Stereotipi i predrasude	28
2.1. Relevantni UN izvori	28
2.1.1. Osnovni UN izvori	28
2.1.2. Ostali UN izvori	29

2.2. Domašaj UN standarda	30
2.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	33
2.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	35
3. Afirmativne mere	37
3.1. Relevantni UN izvori	37
3.2. Domašaj UN standarda	38
3.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	39
3.4. Posebne napomene	41
4. Nacionalne manjine	41
4.1. Relevantni UN izvori	41
4.1.1. Osnovni UN izvori	41
4.1.2. Ostali UN izvori	42
4.2. Domašaj UN standarda	44
4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	45
4.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	48
5. Romi	49
5.1. Relevantni UN izvori	49
5.1.1. Osnovni UN izvori	49
5.1.2. Ostali UN izvori	49
5.2. Domašaj UN standarda	50
5.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	51
5.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	53
6. Prinudna iseljenja	55
6.1. Relevantni UN izvori	55
6.1.1. Osnovni UN izvori	55
6.1.2. Ostali UN izvori	57
6.2. Domašaj UN standarda	57
6.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	59
6.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	61
7. Porodično nasilje i diskriminacija	62
7.1. Relevantni UN izvori	62

7.2. Domašaj UN standarda	62
7.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	63
7.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	65
8. Sloboda veroispovesti – zaštita verskih manjina	67
8.1. Relevantni UN izvori	67
8.1.1. Osnovni UN izvori	67
8.1.2. Ostali UN izvori	68
8.2. Domašaj UN standarda	68
8.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	72
8.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	73
9. Govor mržnje	74
9.1. Relevantni UN izvori	74
9.1.2. Ostali UN izvori	74
9.2. Domašaj UN standarda	75
9.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	77
9.4. Posebne napomene	81
III. DEO: PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA	85
<hr/>	
1. Uputstvo za korišćenje baze sudske prakse relevantne sa stanovišta zaštite ljudskih prava (e-JURIS) i sistema za unakrsno povezivanje	85
2. Pravilno navođenje izvora Ujedinjenih nacija u domaćim presudama	102

O PRIRUČNIKU

Priručnici „Primena standarda Ujedinjenih nacija u postupanju domaćih sudova u zaštiti ljudskih prava“ rezultat su projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi.

Projekat je činilo nekoliko faza, koje uključuju odabir tematskih koncepata u četiri tematska modula (modul 1 – prava deteta; modul 2 – prava osoba sa invaliditetom; modul 3 – zabrana diskriminacije; modul 4 – ljudska prava u oblasti azila i migracija) koji su pripremljeni za unos u internet bazu na stranici Pravosudne akademije; njihovo povezivanje sa nacionalnim pravnim izvorima, tumačenjem i praksom komiteta Ujedinjenih nacija, kao i praksom Evropskog suda za ljudska prava; održavanje neposrednih obuka za sudije o primeni standarda iz četiri tematske oblasti u postupcima pred domaćim sudovima; te izrada četiri tematska priručnika, koji imaju za cilj da sudijama pruže pomoć u referisanju na standarde Ujedinjenih nacija koji su sadržani u obavezujućim izvorima, da ih bolje razumeju kroz autentično tumačenje komiteta UN, te da lako koriste online bazu na sajtu Pravosudne akademije, u predstavljene četiri tematske oblasti, ali i u drugim oblastima od značaja za njihovo postupanje u zaštiti ljudskih prava. Pored Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Kancelariju OHCHR u Ženevi, koji su pružili ekspertsku i tehničku podršku, doprinos su dale i kancelarije Visokog komesarijata za izbeglice UN i UNICEF-a u Republici Srbiji.

Ekspertski tim koji je izradio priručnike čine: prof. dr Ivana Krstić, prof. dr Nevena Petrušić, Kosana Beker, Milan M. Marković, Aleksandra Petrović, Sonja Tošković, Ines Cerović i doc. dr Jelena Arsić.

I. DEO

ZNAČAJ IZVORA

UJEDINJENIH NACIJA U

OBLASTI LJUDSKIH PRAVA

UVODNE NAPOMENE

Unošenje normi međunarodnog prava u unutrašnji pravni poredak zavisi od rešenja sadržanog u najvišem pravnom aktu zemlje, odnosno ustavu. Međunarodno pravo ne sadrži pravila o načinu na koji će država ispuniti svoje međunarodne obaveze prihvatanjem odgovarajućeg međunarodnog instrumenta, zbog čega se zakonodavac, sudovi i pojedinci svake zemlje suočavaju s brojnim kompleksnim konceptualnim i doktrinarnim pitanjima koja se tiču uloge i položaja međunarodnog prava u unutrašnjem pravnom sistemu.¹ Međutim, međunarodno pravo je jasno u pogledu obaveza koje država preuzima na međunarodnom planu, a koje ne zavise od unutrašnjih normi. Član 26. Bečke konvencije o ugovornom pravu jasno određuje da države treba dobronamerno da izvršavaju ugovore, dok član 27. predviđa da ugovornica ne može da se poziva na odredbe svog unutrašnjeg prava kako bi opravdala neizvršavanje ugovora.² Drugim rečima, država koja zbog unutrašnjih prepreka ne poštuje obaveze preuzete iz međunarodnog ugovora, smatraće se odgovornom na međunarodnom planu prema drugim državama ugovornicama.³ Zato svaka država teži ka tome

- 1 Videti više o ovome u J. L. Dunoff, S. R. Ratner, D. Wippman, *International Law – Norms, Actors, Process, A Problem Oriented Approach*, Apen Law & Business, 2009, str. 253.
- 2 Bečka konvencija o ugovornom pravu stupila je na snagu 1978. i do 1. decembra 2016. godine i ima ukupno 114 država ugovornica. Republika Srbija je pristupila konvenciji 12. marta 2001. godine. Tekst konvencije na engleskom jeziku dostupan je na http://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01p.pdf, 25. 8. 2015. godine.
- 3 Ovaj stav zauzeo je još Stalni međunarodni sud pravde, (videti *Polish Nationals in Danzig*, PCIJ, Series A/B, no. 44 (1931), p. 24; *Free Zones Case*, PCIJ, Series A/B, no. 46, p. 167), a podržao ga je i Haški tribunal (videti *Blaskic case*, ICTY, decision of 3 April 1996, par. 7).

da međunarodne norme adekvatno inkorporira u unutrašnje pravo i da ih primenjuje u dobroj veri, kako bi izbegla međunarodnu odgovornost.

1. STATUS MEĐUNARODNIH NORMI U PRAVNOM PORETKU REPUBLIKE SRBIJE

Ustav Republike Srbije⁴ u članu 16. stav 2. utvrđuje hijerarhiju pravnih akata i kaže da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom. Član 194. Ustava takođe potvrđuje ovu hijerarhiju jer predviđa da zakoni i drugi opšti akti ne smeju biti u suprotnosti sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Dakle, Ustav Republike Srbije utvrđuje sledeću hijerarhiju pravnih akata:

1. Ustav
2. Dokumenti međunarodnog prava
3. Zakoni
4. Podzakonski akti.

Ustav za relevantne izvore međunarodnog prava priznaje opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđene međunarodne ugovore.⁵ Pod prvim izvorom podrazumeva se običajno pravno pravilo, koje je definisano u članu 38., st. 2. Statuta Međunarodnog suda pravde kao „dokaz opšte prakse koja je prihvaćena kao pravo“. U pitanju je nepisani izvor prava koji nastaje dugotrajnom, jednoobraznom praksom država i koji je praćen svešću o njegovoj obaveznosti.⁶ Pod drugim izvorom podrazumevaju se ratifikovani međunarodni ugovori, odnosno oni koje je Republika Srbija izričito prihvatila. Ukoliko je država potpisala, a nije ratifikovala međunarodnu konvenciju, ona još uvek nije deo unutrašnjeg pravnog poretka, kao što je

4 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

5 Ustav u članu 167. stavu 1. tač. 1. predviđa da Ustavni sud odlučuje o saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, kao i o saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom (član 167, st. 1, tač. 2).

6 Da se radi o međunarodnom običajnom pravu potvrđuje i jedna odluka Ustavnog suda iz 2009. gde je sud naveo da se radi „o izvoru koji ili sadrži pravila ponašanja subjekata međunarodnog prava koja su nastala kao međunarodni običaj i odnose se na stalnu i jednoobraznu praksu država u odnosu na neke najopštije vrednosti ..., ili sadrže načela koja treba primenjivati ako nema detaljnijih pravila i na osnovu kojih treba postupati pri tumačenju drugih normi.“ Videti Rešenje ustavnog suda, IUŽ, br. 43/2009, od 9. jula 2009.

to slučaj sa Konvencijom UN o pravima svih radnika migranata i članova njihovih porodica.

Kada sudije presuđuju neko pitanje koje je iz domena ljudskih i manjinskih prava, pored konsultovanja relevantnih ustavnih odredbi i zakona, moraju voditi računa da norme iz oblasti ljudskih i manjinskih prava tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ova obaveza jasno proizlazi iz člana 18. stava 3. Ustava i podrazumeva da sudije poznaju relevantnu praksu nadzornih tela koja se bave ljudskim pravima, pre svih UN komiteta i Evropskog suda za ljudska prava.

Član 142. stav 2. Ustava jasno nameće obavezu sudovima da *sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to predviđeno zakonom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima*. Konačno, u članu 145. stav 2. predviđa se da se sudske odluke zasnivaju na Ustavu i zakonu, ali i na potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona, te time razrešava dilemu da li postoji obaveza pozivanja i na relevantan međunarodni ugovor, kada se odlučuje o nekom pravu koje je garantovano međunarodnim ugovorom iz oblasti ljudskih prava.

RELEVANTNE ODREDBE USTAVA REPUBLIKE SRBIJE (2006)

Međunarodni odnosi (član 16)

1. Spoljna politika Republike Srbije počiva na opšteprihvaćenim principima i pravilima međunarodnog prava.
2. Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom.

Neposredna primena zajemčenih prava (član 18)

[...]

2. Ustavom se jemče, i kao takva, neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima.

[...]

3. Odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

Hijerarhija akata (član 194)

[...]

4. Potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo su pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom.

5. Zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Načela sudstva (član 142)

[...] 2. Sudovi su samostalni i nezavisni u svom radu i sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to previđeno zakonom, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora.

Sudska odluka (član 145)

2. Sudske odluke se zasnivaju na Ustavu, zakonu, potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona.

2. UNIVERZALNI SISTEM ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Na međunarodnom planu su se izdvojila dva sistema zaštite ljudskih prava:

1. UNIVERZALNI SISTEM – uspostavljen u okviru Ujedinjenih nacija
2. REGIONALNI SISTEM – koji postoji u tri sistema: evropskom (koji se odvija u okviru Saveta Evrope, Evropske unije i OEBS-a), afričkom i američkom sistemu zaštite ljudskih prava.

Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava, o kojem je reč u ovom priručniku, počiva na ideji da su ljudska prava univerzalna, neotuđiva, međuzavisna, nedeljiva i inherentna svakom ljudskom biću. Ova ideja došla je do izražaja

u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima⁷, koja je usvojena u okviru organizacije Ujedinjenih nacija 1948. u formi rezolucije Generalne skupštine, a danas se smatra izvorom međunarodnog običajnog prava. Univerzalna deklaracija predstavlja prvi katalog ljudskih prava koji obuhvata kako građanska i politička, tako i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Univerzalna deklaracija je uspostavila zajedničke minimalne standarde svih država.

Pod okriljem Ujedinjenih nacija je do sada usvojeno ukupno devet međunarodnih ugovora koji se tiču ljudskih prava, od kojih Republika Srbija nije ratifikovala samo jedan.

Ratifikovani međunarodni ugovori koji su postali deo unutrašnjeg pravnog poretka Republike Srbije i koji su kao takvi pravno obavezujući su:

- ▶ Pakt o građanskim i političkim pravima (1966)⁸
- ▶ Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)⁹
- ▶ Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)¹⁰
- ▶ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (1984)¹¹
- ▶ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žen (1979)¹²
- ▶ Konvencija o pravima deteta (1989)¹³
- ▶ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2006)¹⁴
- ▶ Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (2006)¹⁵

7 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija Generalne skupštine G.A. res. 217 A (III), 10. decembar 1948.

8 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

9 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

10 Zakon o ratifikaciji Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 31/67).

11 Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture, i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91).

12 Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81).

13 Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97).

14 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

15 Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

Jedina konvencija koju Republika Srbija do sada nije ratifikovala jeste Konvencija o pravima radnika migranata i članova njihovih porodica, iako ju je potpisala 2004. godine.

U cilju uspostavljanja nadzora nad implementacijom obaveza koje su države preuzele ratifikacijom predhodno pomenutih međunarodnih ugovora, formirani su posebni UN komiteti. Članovi komiteta su nezavisni stručnjaci, koji deluju u ličnom svojstvu i imaju visoke moralne kvalitete.

Njima na raspolaganju stoje sledeći mehanizmi nadzora:

1. Razmatranje periodičnih izveštaja
2. Poverljiva procedura za teške i sistemske povrede prava sadržanih u međunarodnom ugovoru
3. Razmatranje pojedinačnih i međudržavnih predstavki
4. Tumačenje odredbi putem opštih komentara.

Imajući u vidu relevantne odredbe Ustava, za sudije je od najvećeg značaja razmatranje pojedinačnih predstavki i analiza opštih komentara.

2.1. Pojedinačne predstavke

Svako lice koje se nalazi pod jurisdikcijom države i tvrdi da je žrtva kršenja neke odredbe iz međunarodnog instrumenta, nakon što iscrpi dostupne i delotvorne pravne lekove na nacionalnom nivou, može se obratiti UN komitetima. Komiteti donose odluku u formi mišljenja i konstatacije (konstatuje se da ima ili nema povrede). Država je dužna da postupi po odluci komiteta, zbog snage autoriteta organa koji ju je doneo. Komitet može preporučiti najrazličitije mere, poput povraćaja u predašnje stanje, naknade štete, rehabilitacije, priznanja nekog prava, usvajanja ili izmene zakona, organizovanja obuke za službenike, uvođenje određenih službi (na primer sigurnih kuća za žene žrtve nasilja) i slično. Država ima rok od 90 do 180 dana, zavisno od komiteta koji odlučuje o predstavki, da pruži informacije o merama koje je preduzela u cilju sprovođenja preporuke. Država je u obavezi da objavi stavove UN komiteta.

Pojedini komiteti, poput Komiteta za ljudska prava, imaju veoma bogatu praksu i do sada su doneli odluke kojima se utvrđuju značajni standardi. Oni su obavezujući kada su doneti protiv određene države. Međutim, odluke su značajne za druge države jer se njima tumače relevantne odredbe iz konvencije.

Do danas je doneto nekoliko odluka u pogledu Republike Srbije, u kojima su UN komiteti utvrdili značajna kršenja ljudskih prava.

2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije

Slučaj Dragan Durmić (2006)¹⁶

U februaru 2000. godine, dvojica Roma pokušala su da uđu u jednu diskoteku u Beogradu. Na ulazu u diskoteku nije bilo vidljivih znakova da je u pitanju privatna žurka i da mogu da uđu samo osobe sa pozivnicom. Romima ipak nije dozvoljen ulaz pod izgovorom da im treba ulaznica, ali im nije objašnjeno kako do nje mogu doći. Odmah nakon njihovog bezuspešnog pokušaja ulaska, trojici mladića neromske pripadnosti omogućen je ulazak u diskoteku bez ulaznice.

Komitet je pronašao da je država propustila da utvrdi da li je ovoj dvojici romskih dečaka onemogućen ulazak na javno mesto na osnovu njihove etničke pripadnosti. Posebno je uzeto u obzir da je policija propustila da sprovede delotvornu istragu, javni tužilac da preduzme istražne radnje, a sud nije odredio datum za razmatranje slučaja ni šest godina od opisanog incidenta. Zato je zaključeno da u ovom konkretnom slučaju nije obezbeđena adekvatna zaštita i delotvorni pravni lekovi.

2.1.2. Komitet protiv torture

Komitet protiv torture doneo je nekoliko značajnih mišljenja protiv Republike Srbije, kod kojih je konstatovao da je prekršena Konvencija protiv torture jer nije sprovedena delotvorna istraga kako bi se utvrdile okolnosti slučaja, kao i identifikovalo i kaznilo odgovorno lice.

Slučaj Dragan Dimitrijević (2004)¹⁷ – lice romskog porekla je nekoliko sati izloženo prebijanju u pritvoru. Komitet je pronašao da je država odgovorna jer nije sprovedla delotvornu istragu i kaznila učinioce, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Jovica Dimitrov (2005)¹⁸ – lice je uhapšeno u stanu i odvedeno u pritvor, gde je izloženo udaranju bejzbol palicom i čeličnim kablom. Ko-

16 *Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro*, CERD/C/68/D/29/2003 (2006).

17 *Dragan Dimitrijevic v. Serbia and Montenegro*, CAT/C/33/D/207/2002 (2004).

18 *Jovica Dimitrov v. Serbia and Montenegro*, CAT/C/171/2000 (2005).

mitet je pronašao da i u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Slobodan i Ljiljana Nikolić (2005)¹⁹ – sin podnosioca predstavke je pronađen mrtav na pločniku, a nalaz je pokazao da je smrt nastupila od udarca u glavu tupim predmetom. Po navodima inspektora, on je skočio sa prozora u pokušaju da izbegne hapšenje. Komitet je pronašao da u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, isto kao i u slučaju **Milan Ristić (2001)**.²⁰

Jedini slučaj koji je podnet Komitetu protiv torture, a koji se razlikuje od drugih slučajeva jeste **Besim Osmani (2009)**.²¹ U ovom predmetu je podnosilac predstavke srpski državljanin romskog porekla, koji je bio jedan od 107 stanovnika naselja Antena na Novom Beogradu, koje je postojalo od 1962. godine. Većinu stanovnika činili su Romi raseljeni sa Kosova 1999. godine, a samo četiri porodice su ovde bile stalno naseljene. Opština je 2000. godine pismenim putem obavestila stanovnike o rušenju naselja i ostavila im jedan dan kao rok za iseljenje. Nekoliko dana kasnije, grupa od desetak uniformisanih policajaca stigla je u naselje radi izvršenja naloga za iseljenje. Zajedno sa njima, pristigao je i teretni kombi sa policijskim tablicama u kojima je bilo 5, 6 policajaca u civilu, koji su tokom iseljenja udarali veći broj prisutnih Roma i vređali ih na etničkoj osnovi. Podnosilac predstavke držao je u naručju svog četvorogodišnjeg sina. Međutim, policajac u civilu ga je tokom ove operacije dva puta ošamario i udario pesnicama po glavi i bubrezima, a udario je i dete. Ovom prilikom, potpuno su mu uništeni dom i lične stvari, uključujući i mini kombi, a on, supruga i troje maloletne dece postali su beskućnici. Nakon ovog događaja, 6 meseci su živeli u šatoru na zemljištu porušenog naselja, a od 2002. žive u podrumu zgrade u kojoj on radi na održavanju sistema grejanja. U konkretnom slučaju, Komitet je pronašao da je patnja naneta ovim događajem produbila ugroženost Besima Osmanija, koja je izazvana njegovim romskim etničkim poreklom i neizbežnim povezivanjem sa manjinom kojoj pripada. Državni službenici bili su svedoci događaja, a nisu intervenisali kako bi sprečili zlostavljanje. Zato je Komitet posebno izrazio zabrinutost zbog „nepostupanja policije i službenika zaduženih za očuvanje reda koji ne pružaju adekvatnu zaštitu protiv rasnog motivisanih napada kada su takve grupe ugrožene“.

19 *Slobodan Nikolic and Ljiljana Nikolic*, CAT/C/35/D/174/2000 (2005).

20 *Milan Ristic v. Yugoslavia*, CAT/C/26/D/113/1998 (2001).

21 *Besim Osmani v. Serbia*, CAT/C/42/D/261/2005 (2009).

2.1.3. Komitet za ljudska prava

Slučaj Zoran Novaković (2010)²²

U martu 2003. godine, Zoranu Novakoviću se ispod zuba iznenada pojavio minijaturni otok. Odmah se uputio kod privatne, najbliže zubarke u naselju, koja mu je preporučila da pije antibiotik. Već sutradan, otok se proširio na ceo podvaljak, a zubarka kojoj se ponovo obratio duplirala je propisanu dozu lekova. Otok je uveče počeo da se širi i na vrat, pa je Zoran sa sestrom otišao kod dežurnog lekara u ambulantu „Mažestik“. Pošto ga je pregledao, propisao mu je pet najjačih doza penicilina. Iste večeri su u Urgentnom centru odbili da Zoranu daju injekciju penicilina, smatrajući da nije normalan što zbog problema sa zubom dolazi u ovu ustanovu. Tek ujutru, u domu zdravlja, Zoran uspeva da dobije injekcije, ali se otok proširio do ključne kosti. Posle treće injekcije, ponovo odlazi u ambulantu „Mažestik“ u kojoj ga lekar, vidno zabrinut, odmah upućuje na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, kolebajući se da li da sam, u maloj ambulanti, ipak počne vađenje zuba. Jedva dočekavši jutro, Zoran ponovo stiže na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, gde mladića primaju kao hitan slučaj. Na vratu mladića lekari, za šest dana, rade pet incizija. Šestog dana dobija visoku temperaturu, da bi ga u nedelju ujutru prebacili na Odeljenje za intenzivnu negu i reanimaciju Instituta za infektivne bolesti Kliničkog centra Srbije. Za samo nekoliko sati, uprkos naporima lekara, Zoran umire.

Komitet za ljudska prava pronašao je da je država propustila da objasni ulogu inspekcijskog nadzora Ministarstva zdravlja, kao i delotvornost krivičnog gonjenja u slučaju propusta u radu lekara. U ovom slučaju je prvi osumnjičeni (od pet lekara) ispitan i krivični postupak je iniciran tek 40 meseci nakon smrti žrtve. Protiv ostalih osumnjičenih je optužnica podneta čak 5 godina od nesrećnog događaja. Kompletno veštačenje je urađeno tek nakon dve godine, a ono ukazuje na ozbiljne propuste u radu lekara. Imajući sve izneto u vidu, Komitet je zaključio da nije na adekvatan način ispitana smrt žrtve i nisu preduzete mere protiv odgovornih.

Slučaj Bodrožić (2010)²³

U lokalnom nedeljniku „Kikindske“, objavljen je 2002. godine tekst pod nazivom „ROĐENI ZA REFORME“ u kome je autor Željko Bodrožić opisao političku scenu koja je obeležila prvu godinu tranzicije u Kikindi. Rezigniran činjenicom da se posle demokratskih promena ništa značajno nije promenilo, jer su na čelu nove demokratske vlasti ostali čelnici stare, Bodrožić

22 *Zoran Novakovic v. Serbia*, CCPR/C/100/D/1556/2007(2010).

23 *Bodrozic v. Serbia and Montenegro*, CCPR/C/85/D/1180/2003 (2005).

se indigniran dešavanjem u Kikindi, kritički osvrnuo na tadašnje stanje u ovom gradu. Bodrožić je kao primer dešavanja na tadašnjoj političkoj sceni u Kikindi pomenuo i nekadašnjeg člana Sekretarijata Izvršnog odbora Socijalističke partije Srbije i direktora fabrike „Toza Marković“ Dmitra Šegrtu.

Samo dan kasnije, Dmitar Šegrt je podneo Opštinskom sudu u Kikindi tužbu za uvredu i klevetu protiv Bodrožića. U spornom tekstu tuženi je o tužiocu izneo sledeće: „...Nakon što je Tozine milione spisko na kampanju SPS-a i JUL-a i na druge partijske igrarije, nakon što mu je Sloba, pre nego što su ga „skembali“ u haški zatvor, tepao „moj drug Dmitar“, nakon što je sa Šešeljom organizovao proteste zbog „ćorkiranja“ druga Slobe, nakon zvezdanih partijskih trenutaka koje je doživeo u prvoj polovini prošle godine (postao šef Socijalista u saveznom parlamentu i član najužeg rukovodstva), uvidevši da „nema više trte-mrte“, odlučio je da „pokaže srednji prst“ svojoj partiji i postane „veliki pobornik“ reformi koje sprovodi Vlada druga, ops-gospodina kancelara Đinđića...“

Opštinski sud u Kikindi proglasio je Bodrožića krivim za krivično delo uvrede i osuđen je na novčanu kaznu od 10.000,00 dinara (u to vreme Bodrožićeva plata iznosila je 11.000,00 din), kao i na plaćanje sudskog paušala od 2.000,00 dinara i troškove sudskog postupka privatnom tužiocu Dmitru Šegrtu u dodatnom iznosu od 17.575,00. Po mišljenju sudije, ceo tekst je bio tačan, ali uvredljiv s obzirom na upotrebljene reči, kojima se šteti časti i ugledu tužioca. Takođe, sudija je smatrao da se u ozbiljnoj kritici ne koriste znaci navoda.

Okružni sud u Zrenjaninu je odbio žalbu jer je Šegrt predstavljen kao nekulturna i primitivna osoba i kao dete, a namera omalovažavanja je vidljiva u tekstu.

Konačno, odbijen je i zahtev za zaštitu zakonitosti u ovom konkretnom slučaju.

Po oceni Komiteta, država nije dala dovoljno argumenata da je bio potreban krivični progon i osuda za krivično delo uvrede kao neophodne mere za zaštitu prava i ugleda Šegrtu. Komitet je posebno istakao da u uslovima javnih rasprava u demokratskom društvu, a posebno u slučaju ličnosti iz političkog života, prednost uvek treba dati neometanom izražavanju.

2.2. Opšti komentari

Pored upućivanja na odluke povodom pojedinačnih predstavi, još jedan nezabilazan izvor predstavljaju opšti komentari. U njima se utvrđuje domašaj određene norme iz konvencije i oni služe kao vodič za primenu te

iste norme. U pitanju je autentično tumačenje norme iz konvencije, koja se više ne može posmatrati odvojeno od opšteg komentara kojim se utvrđuje domašaj te norme. Iz tog razloga, sudija kada se poziva na određenu odredbu iz konvencije, mora poznavati opšti komentar kojim se uređuje određeno pitanje, a koji treba da navede u obrazloženju svoje odluke. Do danas je donet veliki broj opštih komentara, a u nastavku teksta biće posebno pomenuti samo oni komentari koji mogu biti relevantni prilikom ocene nekog Ustavom garantovanog ljudskog prava.

Komitet za ljudska prava²⁴ (36 opštih komentara):

Komentar br. 4 (28) i br. 18 – jednakost muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentari br. 5 i br. 29 – derogacija (stavljanje van snage) prava

Komentari br. 6, br. 14 i br. 36 – pravo na život

Komentari br. 7 i br. 20 – zabraa mučenja

Komentari br. 8 i br. 35 – pravo na slobodu i bezbednost ličnosti

Komentari br. 9 i br. 21 – human tretman osoba lišenih slobode

Komentar br. 10 – sloboda mišljenja i izražavanja

Komentar br. 11 – zabrana ratne propagande i podsticanja nacionalne, rase i verske netrpeljivosti

Komentar br. 12 – pravo na samoopredeljenje naroda

Komentar br. 13 – administriranje pravde

Komentar br. 15 – položaj stranaca

Komentar br. 16 – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Komentar br. 17 – prava dece

Komentar br. 19 – zaštita porodice, bračnog života i jednakost supružnika

Komentar br. 22 – sloboda misli, savesti i veroispovesti

Komentar br. 23 – prava manjina

Komentar br. 25 – pravo na učešće u političkom životu

Komentar br. 27 – sloboda kretanja

Komentar br. 32 – jednakost pred zakonom i pravično suđenje

Komentar br. 34 – sloboda mišljenja i izražavanja

24 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava²⁵ (24 opšta komentara):

Komentari br. 4 i br. 7 – pravo na adekvatno stanovanje (zabrana prinudnih iseljenja)

Komentar br. 5 – prava osoba sa invaliditetom

Komentar br. 6 – prava starijih osoba

Komentar br. 12 – pravo na adekvatnu ishranu

Komentar br. 13 – pravo na obrazovanje

Komentar br. 14 – pravo na najviši standard zdravlja

Komentar br. 15 – pravo na vodu

Komentari br. 16 i br. 20 – jednaka prava muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentar br. 17 – autorska prava

Komentar br. 19 – pravo na socijalnu bezbednost

Komentar br. 21 – pravo na učešće u kulturnom životu

Komentar br. 22 – pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje

Komentar br. 23 – pravo na pravične i povoljne uslove rada

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije²⁶ (35 opštih komentara):

Komentari br. 11 i br. 30 – položaj stranaca

Komentar br. 21 – pravo na samoopredeljenje

Komentar br. 22 – izbeglice i interno raseljena lica

Komentar br. 25 – rodna dimenzija rasne diskriminacije

Komentar br. 27 – diskriminacija Roma

Komentar br. 32 – značenje i domašaj posebnih mera

Komentar br. 35 – suzbijanje govora mržnje

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena²⁷ (37 opštih komentara):

25 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11

26 Opšti komentari Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=6&DocTypeID=11

27 Opšti komentari Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Komentari br. 5 i 25– privremene posebne mere
Komentari br. 12 i 19 – nasilje nad ženama
Komentar br. 13 – jednaka naknada za jednak rad
Komentar br. 14 – obrezivanje žena
Komentar br. 15 – žene i HIV
Komentari br. 16 i br. 17 – neplaćen ženski rad
Komentar br. 18 – prava žena sa invaliditetom
Komentar br. 21 – jednakost žena u bračnim odnosima
Komentar br. 23 – žene u političkom i javnom životu
Komentar br. 24 – žene i zdravlje
Komentar br. 26 – prava i položaj žena migrantkinja
Komentar br. 27 – prava starijih žena
Komentar br. 29 – ekonomske posledice braka, porodičnih odnosa i raskid braka
Komentar br. 30 – žene u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama
Komentar br. 31 – štetne prakse po žene
Komentar br. 32 – rodna dimenzija izbegličkog statusa, azila, nacionalnosti i apatridije
Komentar br. 33 – pristup pravdi
Komentar br. 34 – položaj žena u seoskim sredinama
Komentar br. 35 – rodno zasnovano nasilje protiv žena
Komentar br. 36 – pravo devojčica i žena na obrazovanje
Komentar br. 37 – o rodnoj dimenziji smanjenja rizika od nesreće u kontekstu klimatskih promena

Komitet za prava deteta²⁸ (21 opšti komentar):

Komentar br. 1 – ciljevi obrazovanja
Komentar br. 3 – deca i HIV
Komentari br. 4 i br. 20 – zdravlje adolescenata i njihova prava
Komentar br. 6 – prava i položaj dece migranata bez pratnje
Komentar br. 7 – rano detinjstvo

28 Opšti komentari Komiteta za prava deteta dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

Komentar br. 8, br. 13 i br. 18 – zaštita od telesnog kažnjavanja i drugih oblika zlostavljanja, nasilja i štetnih praksi

Komentar br. 9 – prava dece sa invaliditetom

Komentar br. 10 – maloletni učinioci krivičnih dela

Komentar br. 11 – prava i položaj dece domorodačkih naroda

Komentar br. 14 – primena principa najboljeg interesa deteta

Komentar br. 15 – pravo dece na najviši standard zdravlja

Komentar br. 17 – pravo na slobodne aktivnosti

Komentar br. 21 – o deci na ulici

Komitet o pravima osoba sa invaliditetom²⁹ (7 opštih komentara):

Komentar br. 1 – jednako priznanje pred zakonom

Komentar br. 2 – pristupačnost

Komentar br. 3 – prava i položaj žene i devojčice sa invaliditetom

Komentar br. 4 – pravo na inkluzivno obrazovanje

Nacrt Komentara br. 5 – pravo na nezavisan život

Komentar br. 6 – pravo na jednakost i nediskriminaciju.

Komitet protiv torture³⁰ (4 opšta komentara):

Komentar br. 2 – priroda zabrane torture i obaveze države u prevenciji i kažnjavanju

Komentar br. 3 – pravo žrtve na odgovarajuću kompenzaciju

Komentar br. 4 – zabrana proterivanja

29 Opšti komentari Komiteta o pravima osoba sa invaliditetom dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>

30 Opšti komentari Komiteta protiv torture dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=11

II. DEO

KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU TREĆEG MODULA – ZABRANA DISKRIMINACIJE

1. POJAM I ELEMENTI DISKRIMINACIJE

1.1. Relevantni UN izvori

1.1.1. Osnovni UN Izvori

Diskriminacija u najvećem broju međunarodnih instrumenata nije definisana. Ipak, dve specijalizovane konvencije, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena sadrže definicije diskriminacije u oblastima koje regulišu.

Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije definiše rasnu diskriminaciju kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu koji imaju za svrhu ili za rezultat da naruše ili da kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, ljudska prava i osnovne slobode na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili u svakoj drugoj oblasti javnog života.“³¹ Takođe, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena definiše diskriminaciju žena kao „svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonom-

31 Član 1. stav 1, Zakon o ratifikaciji konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, *Službeni list SFRJ*, br. 31/67.

skom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“.³²

Iz ovih definicija proizlazi nekoliko elemenata definicije diskriminacije:

1. diskriminacija je svako razlikovanje, isključenje ili ograničenje;
2. koje ima za efekat ugrožavanje ili onemogućavanje;
3. priznanja, ostvarenja ili vršenja ljudskih prava;
4. u bilo kojoj oblasti života;
5. na osnovu nekog ličnog svojstva.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom sadrži istovetnu definiciju u članu 2. stav 3. ali obuhvata i koncept razumnog prilagođavanja,³³ pod kojim se podrazumeva „neophodno i adekvatno modifikovanje i usklađivanje kojim se ne nameće nesrazumno, odnosno nepotrebno opterećenje, tamo gde je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbedilo da osobe sa invaliditetom uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode.“³⁴

1.1.2. Ostali UN izvori

Konvencija br. 111 o diskriminaciji u oblasti zaposlenja i profesije, donete u okviru Međunarodne organizacije rada pod diskriminacijom podrazumeva „svako razlikovanje, isključivanje ili privilegovanje učinjeno na osnovu rase, boje, pola, religije, političkog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, koje ima svrhu da naruši ili kompromituje jednake mogućnosti ili tretman u oblasti zapošljavanja i zanimanja.“³⁵ Ova definicija je proširena time što je ostavljena mogućnost da se pod diskriminacijom smatra i svako drugo razlikovanje, isključivanje ili privilegovanje, kada tako odredi država ugovornica nakon konsultacija sa predstavnicima poslodavaca i radnika. Drugim rečima, diskriminacija može da sadrži i razlikovanje koje je zasnovano na nekom drugom ličnom svojstvu, osim onih izričito navedenih u definiciji datoj u Konvenciji br. 111. Sličnu definiciju sadrži i UNESCO

32 Član 1, Zakon o ratifikaciji konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81.

33 Član 2. stav 3, Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.

34 *Isto*, član 2. stav 4.

35 Član 1. stav 1, Uredba o ratifikaciji konvencije Međunarodne organizacije rada br. 111 koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori*, br. 3/61.

Konvencija o zabrani diskriminacije u oblasti obrazovanja, gde se pod diskriminacijom podrazumeva „razlikovanje, isključivanje, ograničenje ili privilegovanje, koje je zasnovano na rasi, boji, polu, jeziku, religiji, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom poreklu, ekonomskim uslovima ili rođenju, a ima svrhu ili posledicu da naruši ili kompromituje jednak tretman u obrazovanju“.³⁶

1.2. Domašaj UN standarda

Komitet za ljudska prava se u Opštem komentaru br. 18 oslonio na prethodne definicije i ukazao na to da one važe i u odnosu na druga lična svojstva. Komitet naglašava da se pod diskriminacijom podrazumeva „svako razlikovanje, isključivanje, ograničenje ili privilegovanje, koje je sadržano na nekom osnovu, a kojem je cilj ili posledica ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, ili vršenja na jednakoj osnovi, svih prava i sloboda svih lica.“³⁷ Time Komitet postojećim definicijama dodaje još jedan element, a to je „privilegovanje“. Takođe, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u Opštem komentaru br. 20 navodi da je diskriminacija bilo koje razlikovanje, isključivanje ili privilegovanje ili drugi različiti tretman koji je direktno ili indirektno zasnovan na zabranjenim osnovama diskriminacije, kojem je cilj ili posledica ugrožavanje ili onemogućavanje priznanja, uživanja ili vršenja, na jednakoj osnovi, prava iz ovog Pakta. Ovom definicijom Komitet uvodi i dva oblika diskriminacije – direktnu (neposrednu) i indirektnu (posrednu) diskriminaciju, kao i „privilegovanje“ kao akt diskriminacije, i naglašava da diskriminacija podrazumeva i navođenje na diskriminaciju i uznemiravanje.³⁸

1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustav Republike Srbije zabranjuje diskriminaciju u članu 21. stav 3., ali ne daje njenu definiciju, osim što prepoznaje dva oblika diskriminacije – neposrednu i posrednu i što daje otvorenu listu zabranjenih osnova za diskriminaciju.³⁹

Zakon o zabrani diskriminacije predstavlja sistemski antidiskriminacioni zakon, koji definiše diskriminaciju kao „svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograni-

36 Član 2. stav 1, Uredba o ratifikaciji konvencije UNESCO o zabrani diskriminacije u oblasti obrazovanja, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/64.

37 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 18, par. 7.

38 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar br. 20, par. 7.

39 *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

čavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.⁴⁰

Iz ove definicije proizlaze sledeći elementi:

1. neopravdano pravljenje razlike;
2. nejednako postupanje ili propuštanje;
3. koje se ogleda u isključivanju, ograničavanju ili davanju prvenstva;
4. na otvoren ili prikriven način;
5. u odnosu na lica, grupe, kao i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica;
6. koje je zasnovano na nekom ličnom ili pretpostavljenom svojstvu.

Ova definicija je usaglašena sa definicijama iz UN konvencija, s tim što ukazuje na to da do diskriminacije može doći činjenjem i nečinjenjem, kao i da je u pitanju radnja koja je usmerena kako na određeno lice ili grupe, tako i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica. Konačno, definicija izričito predviđa da postupanje može biti zasnovano kako na stvarnom, tako i na pretpostavljenom ličnom svojstvu.

Istovetnu definiciju sadrži i član 3. stav 2. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom,⁴¹ dok se član 4. stav 1. Zakona o ravnopravnosti polova u većoj meri oslanja na definicije iz UN konvencija, te pod diskriminacijom na osnovu pola podrazumeva „svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva) koje iam za cilj ili posledicu da licu ili grupi oteža, ugrozi, onemogućí ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj, porodičnoj i drugoj oblasti.“⁴²

Pre donošenja Zakona o zabrani diskriminacije, u predmetu *Krsmanovača*, gde je dvojici romskih mladića onemogućeno da uđu na bazen u Sport-

40 Član 2. stav 1, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

41 *Službeni glasnik RS*, br. 33/2006, 13/2016.

42 *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

sko-rekreativnom centru „Krsmanovača“ u Šapcu, tadašnji Vrhovni sud Srbije se izričito pozvao i neposredno primenio odredbe o zabrani diskriminacije iz međunarodnih UN konvencija. U presudi, Vrhovni sud Srbije se posebno pozvao na definiciju diskriminacije iz Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, kao i na obavezu države iz člana 5. Konvencije da zabrani i ukine rasnu diskriminaciju i da omogući pristup svim mestima u javnoj upotrebi, kao i na član 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji obavezuje države da zakonom zabrane svaki oblik diskriminacije.⁴³

Od donošenja Zakona o zabrani diskriminacije, sudovi se u početku nisu preterano oslanjali na definiciju sadržanu u Zakonu o zabrani diskriminacije, da bi se danas u većini presuda sudije pozivale na član 2. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije. Tako je Vrhovni kasacioni sud u jednom predmetu pronašao da je osnovna karakteristika diskriminacije nejednako postupanje u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji.⁴⁴ Danas se ipak u većini presuda insistira na tome da je diskriminacija nejednako postupanje koje je zasnovano na nekom ličnom svojstvu.⁴⁵ Ustavni sud Srbije na sledeći nači tumači član 21. Ustava: „Ustavni sud podseća da se ovim ustavnim odredbama ne jemči nijedno posebno (samostalno) ljudsko pravo, već je reč o osnovnom načelu na kome, saglasno Ustavu, počiva ostvarivanje svih Ustavom zajemjenih ljudskih i manjinskih prava i sloboda. Stoga je povreda ovog ustavnog načela uvek akcesorne prirode, jer mora biti vezana za istovremeno utvrđenu povredu ili uskraćivanje nekog određenog ustavnog prava ili slobode“.⁴⁶ Ustavni sud je, pored ostalog, utvrdio: da je Ustavom garantovana opšta zabrana diskriminacije; da Ustav ne sadrži definiciju „diskriminacije“, ali smatra da ovaj termin treba shvatiti na način na koji je definisan u stavu 7. Opšteg komentara broj 18 (37) Komiteta za ljudska prava.⁴⁷

1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Elementi koji nisu sadržani u definicijama diskriminacije iz UN konvencija, ali jesu u domaćim zakonima proizlaze iz prakse relevantnih međunarodnih tela. U pitanju su dva elementa: asocijativna diskriminacija i uključivanje u

43 Vrhovni sud Srbije, Rev. 229/04, presuda od 21. aprila 2004.

44 Vrhovni kasacioni sud, Rev. 687/2012, presuda od 27. decembra 2012.

45 Videti, na primer, Apelacioni sud u Novom Sadu, Posl. br. GŽ1.1013/12, presuda od 9. maja 2012; Apelacioni sud u Novom Sadu, Posl. br. GŽ1 2334/12, presuda od 17. septembra 2012.

46 Ustavni sud, Odluka IU-347/2005 od 22. jula 2010. godine.

47 Ustavni sud, Odluka UŽ-8760/2014, odluka od 9. novembra 2016.

definiciju i pretpostavljenih ličnih svojstava. Drugim rečima, domaći zakon priznaje i diskriminaciju na osnovu udruživanja (*association*) koja se primenjuje i na članove porodice, odnosno na bliska lica. Tako Evropski sud za ljudska prava u svojoj novijoj praksi izričito priznaje diskriminaciju po osnovu udruživanja. U tom smislu ilustrativan je slučaj protiv Hrvatske, gde je policija dobila informaciju da su dva muškarca napala romski par, sa kojim su se suočili verbalno i fizički.⁴⁸ Par, koji je imao dvoje dece, bio je zapravo mešoviti jer je samo muž bio romske etničke pripadnosti. Ipak, tokom sukoba jedan od napadača joj je rekao da je ona Romkinja ako je sa njim. Dok je tužilaštvo krivično gonilo lica za napad na muža, ženina krivična prijava je odbačena jer joj nisu nanete povrede zbog izražavanja netrpeljivosti prema pripadnicima romske nacionalnosti, već zato što su napadači bili pijani i slučajno su je odgurnuli. Evropski sud je pronašao da član 14. Evropske konvencije obuhvata i slučajeve u kojima se prema osobi postupaju nepovoljnije na osnovu statusa ili zaštićene osobine druge osobe, odnosno kada je postupanje zasnovano na stvarnom ili pretpostavljenom udruživanju ili povezanosti osobe sa ličnim svojstvom druge osobe.⁴⁹ Sud priznaje da su neke žrtve izabrane ne zato što poseduju posebne karakteristike, već zato što su povezane sa licima koja poseduju određeno stvarno ili pretpostavljeno lično svojstvo. Ta povezanost može imati oblik članstva ili udruživanja sa određenom grupom, a može biti u pitanju i lični odnos, prijateljstvo ili brak.⁵⁰

2. STEREOTIPI I PREDRASUDE

2.1. Relevantni UN izvori

2.1.1. Osnovni UN izvori

Stereotipi i predrasude dovode do diskriminacije.

Konvencije koje se bave suzbijanjem diskriminacije izričito ukazuju na štetnost stereotipa i predrasuda. Tako Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije u Preambuli ukazuje na štetnost doktrina o superiornosti koja je zasnovana na razlici između rasa naučno lažna, za osudu sa moralne tačke gledišta i socijalno nepravedna i opasna, te da ništa ne bi moglo opravdati rasnu diskriminaciju, ni teorijski, a ni praktično.⁵¹ Takođe,

48 *Škorjanec v. Croatia*, ESLJP, predstavka br. 25536/14, presuda od 28. 3. 2017.

49 *Isto*, par. 56.

50 *Isto*, par. 66.

51 Zakon o ratifikaciji konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, *Službeni list SFRJ*, br. 31/67.

član 7. Konvencije obavezuje države članice „da preduzmu hitne i efikasne mere, naročito u oblasti nastave, vaspitanja, kulture i informacija u cilju borbe protiv predrasuda koje vode rasnoj diskriminaciji i pomaganja razumevanja, tolerancije i prijateljstva među narodima, rasnim ili etničkim grupama, kao i unapređenja ciljeva i principa Povelje Ujedinjenih nacija, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, deklaracije UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i ove konvencije.“

S druge strane, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena sadrži nekoliko relevantnih odredbi.⁵² Tako, u Preambuli se priznaje potreba za izmenama tradicionalne uloge muškarca, kao i uloge žene u društvu, kako bi se ostvarila njihova puna ravnopravnost. Potom Konvencija ukazuje na potrebu izmene običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena.⁵³ Ipak, najvažniji je član 5. gde se nameće obaveza država da preduzmu sve mere radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena. Takođe, Konvencija ukazuje na to da porodično vaspitanje obuhvata i pravilno shvatanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i razvoju dece, podrazumevajući da se u svim slučajevima mora prvenstveno voditi računa o interesima deteta. Ukazuje se i na obavezu država članica da otklone tradicionalna shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblicima obrazovanja, podsticanjem stvaranja mešovitih odeljenja i drugih vrsta obrazovanja koji mogu doprineti postizanju tog cilja, posebno revizijom udžbenika i školskih programa i prilagođavanjem nastavnih metoda.⁵⁴

2.1.2. Ostali UN izvori

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom zahteva od država da se bore protiv stereotipa, predrasuda i štetne prakse u odnosu na osobe sa invaliditetom, uključujući one zasnovane na polu i životnom dobu, u svim sferama života.⁵⁵

52 Zakon o ratifikaciji konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81.

53 *Isto*, član 2. stav 1. tačka f).

54 *Isto*, član 10. stav 1. tačka c).

55 Član 8. stav 1. tačka. b), Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.

Konvencija o pravima deteta sadrži nekoliko odredbi koje implicitno ukazuju na to da deca nisu nezrela i da njihovo mišljenje treba uzeti u obzir.⁵⁶ Tako član 5. Konvencije kaže da „Države članice poštuju odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, ili ako je takav slučaj, članova šire porodice ili zajednice, kako je predviđeno lokalnim običajima, zakonskih staratelja ili drugih lica zakonski odgovornih za dete, da na način koji je u skladu s razvojem sposobnosti deteta obezbede upute i usmeravaju dete u ostvarivanju njegovih prava koja su priznata u ovoj konvenciji.“ Takođe, u Konvenciji se ukazuje na sledeće: „Države članice obezbeđuju detetu koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja o svim pitanjima koja se tiču deteta, s tim što se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta.“⁵⁷ Konačno, Konvencijom se nameće državama ugovornicama obaveza da „poštuju prava i dužnosti roditelja, i ako je takav slučaj, zakonskih staratelja da usmeravaju dete u ostvarivanju njegovog prava na način koji je u skladu sa razvojem njegovih sposobnosti.“⁵⁸ Tako je i Komitet za prava deteta u svom Opštem komentaru br. 12 povezao stereotipe sa pravom dece da se čuju ukazujući na to da rodni stereotipi i patrijarhalne vrednosti umanjuju i nameću ozbiljna ograničenja devojčicama u odnosu na pravo dece da izraze svoje mišljenje.⁵⁹

2.2. Domašaj UN standarda

Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u Opštem komentaru br. 25 ukazuje na obavezu suzbijanja dominantnih rodni odnosa i rodni stereotipa kao jedne od tri kategorije obaveza koja je centralna za postizanje suštinske jednakosti u društvu.⁶⁰ Jedino prepoznavanje stereotipa i napor da se eliminiše diskriminacija i unapred faktički položaj žena u društvu može biti postignut ukoliko se preduzmu mere za transformaciju strukturalne nejednakosti koja je proizvod štetnih rodni stereotipa. Do istog zaključka je došao Komitet i u predmetu *R.K.B. protiv Turske*, gde se postavilo pitanje uticaja rodni stereotipa.⁶¹ R. K. B. je udata žena koja

56 Zakon o ratifikaciji konvencije UN o pravima deteta, *Službeni glasnik SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96, 2/97.

57 *Isto*, član 12. stav 1.

58 *Isto*, član 14. stav 2.

59 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 12 koji se odnosi na pravo deteta da se čuje njegovo mišljenje (2009), par. 77.

60 Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Opšti komentar br. 25, par. 7.

61 Videti *R. K. B. v. Turkey*, CEDAW, communication No. 28/2010, 13 February 2012.

je radila kao kasirka i šminkerka u jednom salonu lepote. Dobila je otkaz zbog navodne veze sa kolegom koji, za razliku od nje, nije otpušten sa posla. Njen otkaz je obrazložen time da je njen ugovor mogao biti raskinut zbog ugrožavanja poslovne etike, a u turskom društvu nije isto kada se u vezu upusti udata žena, kao kada to učini oženjeni muškarac. Spekulacije u pogledu njihove veze dovele su do ogovaranja kolega i negodovanja klijenata, koji su počeli da dolaze u manjem obimu u salon, što je i dovelo do otkaza. Razmatrajući ovaj slučaj, Komitet je pronašao da turski sudovi, koji nisu pronašli diskriminaciju u konkretnom slučaju, zapravo pokazuju da postupaju na osnovu rodnih stereotipa jer su tolerisali nalaze o vezama izvan braka muških kolega, ali ne i žena. Zato je Komitet tražio od Turske da eliminiše štetne stereotipe prema ženama, posebno imajući u vidu da čak 80% žena u Turskoj nije zaposleno i da je njihov broj u znatnom opadanju svake godine. Komitet je posebno tražio od države da obezbedi odgovarajuće i redovne obuke o Konvenciji za sudije, pravnike i službenike koji izvršavaju pravne norme na rodno senzitivnan način, kako bi obezbedili da stereotipi i predrasude i vrednosti ne utiču na donošenje sudskih odluke.

Komitet je posebno obrazložio obavezu iz člana 10. stav 1. tačka c) Konvencije, i preporučio državama ugovornicama da:

- preduzmu sveobuhvatne mere radi prevazilaženja rodnih stereotipa koji predstavljaju barijeru u obrazovanju devojčica i žena;⁶²
- obezbede da nastavnici dobijaju obuku na temu roda i rodnih uloga, a radi ukidanja rodnih stereotipa u nastavnom planu i programu;⁶³
- pregledaju i izmene obrazovne materijale, uključujući udžbenike, kako bi se eliminisali rodni stereotipi;⁶⁴
- implementiraju programe koji ohrabruju devojčice da se obrazuju i zaposle u netradicionalnim oblastima za žene;⁶⁵

62 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Albania*, UN Doc. CEDAW/C/ALB/CO/3 (2010), par. 31.

63 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Argentina*, UN Doc. CEDAW/C/ARG/CO/6 (2010), par. 34

64 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Armenia*, UN Doc. CEDAW/C/ARM/CO/4 (2009), para. 31; CEDAW Committee, *Concluding Observations: Bahamas*, UN Doc. CEDAW/C/BHS/CO/1-5 (2012), para. 32(c).

65 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Armenia*, UN Doc. CEDAW/C/ARM/CO/4 (2009), para. 31; CEDAW Committee, *Concluding Observations: Belarus*, UN Doc. CEDAW/C/BLR/CO/7 (2011), par. 30.

- da se suoče sa stereotipnim uverenjima roditelja, nastavnika i lidera u pogledu značaja i vrednosti obrazovanja za devojčice.⁶⁶

Takođe, Komitet ukazuje na sledeće obaveze država:

- da izmene stereotipe koji priznaju da su muškarci glavni u domaćinstvu i izdržavaoci porodica, dok se ženama pripisuje uloga žena i majki;⁶⁷
- da izmene percepciju uloge žena u političkom i javnom životu, uključujući i obrazovanje medija o značaju promovisanja pozitivnog imidža žena u javnom životu, kao i izmena obrazovnih materijala;⁶⁸
- stvaranje uslova neophodnih za žene da vrše svoju autonomiju i razvijaju lične sposobnosti, grade profesionalnu karijeru i vrše izbore bez ograničenja uspostavljenih stereotipima, rigidnim rodnim ulogama i predrasudama;⁶⁹
- preduzmu aktivnosti za podizanje svesti o značaju učešća žena u donošenju odluka;⁷⁰
- pregleda i analizira uticaj radnog zakonodavstva na mogućnosti žena da učestvuju na tržištu rada i da eliminišu rodne stereotipe koji umanjuju njihovo jednako učešće na tržištu rada;⁷¹
- usvoje delotvorne mere, uključujući i privremene posebne mere, kako bi se eliminisala segregacija u profesijama, a koja je zasnovana na rodnim stereotipima;⁷² i
- uključe informacije u periodične izveštaje o tome da li su rezerve na članove 7. i 8. Konvencije zasnovane na stereotipima prema

66 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Burkina Faso*, UN Doc. CEDAW/C/BFA/CO/6 (2010), par. 32.

67 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Yemen*, UN Doc. CEDAW/C/YEM/CO/6 (2008), para. 15.

68 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Macedonia*, UN Doc. CEDAW/C/MKD/CO/4-5 (22 March 2013), para. 21(b).

69 CEDAW Committee, *General Recommendation No. 28*, UN Doc. CEDAW/C/GC/28, para. 22.

70 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Pakistan*, UN Doc. CEDAW/C/PAK/CO/4 (27 March 2013), para. 26(c); CEDAW Committee, *Concluding Observations: Brazil*, UN Doc. CEDAW/C/BRA/CO/7 (23 March 2013), para. 23(c).

71 CEDAW Committee, *Concluding Observations: Greece*, UN Doc. CEDAW/C/GRC/CO/7 (26 March 2013), para. 29(b); CEDAW Committee, *Concluding Observations: Turkmenistan*, UN Doc. CEDAW/C/TKM/CO/3-4 (9 November 2012), para. 33(c).

72 (CEDAW Committee, *Concluding Observations: Bahamas*, UN Doc. CEDAW/C/BHS/CO/1-4 (2012), para. 34(b).

ulozi žena u društvu, kao i o merama koje su preduzete kako bi se takvi stavovi izmenili.⁷³

2.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola.⁷⁴ Zabranjeno je i fizičko ili drugo nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova.

Zakon o ravnopravnosti polova nameće obavezu da se u okviru nastavnih planova i programa, odnosno studijskih programa, obezbedi vaspitanje o ravnopravnosti polova u cilju prevazilaženja ograničavajućih uloga zasnovanih na polu, oslobađanja od stereotipa zasnovanih na polu, kao i predrasuda zasnovanih na polu.⁷⁵ Zakon dalje nameće obavezu sredstvima javnog informisanja da kroz svoje programe razvijaju svest o ravnopravnosti zasnovanoj na polu, kao i da preduzmu odgovarajuće mere radi izmene društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i svake druge prakse, koji uslovljavaju stereotipe, predrasude i diskriminaciju koja je utemeljena na ideji o podređenosti, odnosno nadređenosti određenog pola.⁷⁶

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2013. do 2018. godine kao opšti cilj postavlja promenu tradicionalnog, patrijarhalnog stereotipa o rodnim ulogama i ukidanje diskriminatorских praksi prema ženama, naročito višestruko diskriminiranih grupa žena (posebno Romkinja, žena sa invaliditetom, samohranih majki, izbeglih i raseljenih žena, starijih žena, žena žrtvi nasilja, žena drugačije seksualne orijentacije i dr.).⁷⁷ S druge strane, kao poseban cilj predviđeno je uključivanje u obrazovni sistem sadržaja o neprihvatljivosti svih oblika diskriminacije žena, uključujući rodne stereotipe, u kurikulume za osnovno i srednje školsko obrazovanje i visoko obrazovanje. Takođe, Strategija kao poseban cilj postavlja iskorenjivanje različitih slučajeva diskriminacije, diskriminatorских praksi

73 CEDAW Committee, *General Recommendation No. 23*, UN Doc. A/52/38/Rev.1 at 61 (1997), para. 44.

74 Član 20. stav 2, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

75 Član 31. stav 2, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

76 *Isto*, član 31. stav 3.

77 *Službeni glasnik RS*, br. 60/2013.

i korišćenja stereotipa kojima su Romi izloženi u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, korišćenju javnih usluga, pristupu pravdi, dobijanju ličnih dokumenata, postupcima pred organima javne vlasti. Takođe, potrebno je sprečiti širenje stereotipa i govora mržnje i netolerancije kroz sredstva javnog informisanja prema kojima se podstiče diskriminacija, mržnja i nasilje prema Romima.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u svom Redovnom godišnjem izveštaju za 2011. godinu ukazuje na to da su ključni uzroci diskriminacije prema ženama čvrsto ukorenjeni, tradicionalni, patrijarhalni stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici.⁷⁸ Poverenica je donela i mišljenje u postupku povodom pritužbe R.I.C. protiv Jedinствене Srbije zbog izjava koje je dao predsednik stranke Dragan Marković Palma u jednom intervjuu nedeljniku A.⁷⁹ Govoreći o LGBTI populaciji, između ostalog, on je izjavio: „Kakva bre populacija? To su grupice ljudi koje od svojih i tuđih zdravstvenih problema prave biznis. Kako da podržim nešto što je protivprirodno...“ Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je utvrdila da iznošenje ovakvog stava predstavlja akt diskriminacije, jer vređa dostojanstvo osoba istopolne seksualne orijentacije i u odnosu na njih stvara ponižavajuće i uvredljivo okruženje, doprinosi širenju stereotipa i predrasuda, kao i stigmatizaciji i netoleranciji. Poverenica je istakla da posebnu odgovornost i težinu ima to što je ovakvu izjavu izneo nosilac javne vlasti, čija je ustavna i zakonska dužnost da poštuje zabranu diskriminacije i ravnopravnost svih građana i građanki. Takođe, poverenica je donela mišljenje u postupku povodom pritužbe narodnih poslanica O. P, G. Č, N. L, M. T, a povodom kalendara koje je za 2017. godinu izdalo Udruženje D.D.K. u N.⁸⁰ Podnositeljke pritužbe navele su da su u kalendaru koje je za 2017. godinu izdalo Udruženje D.D.K. u N. objavljene slike sa komentarima koji vređaju i omalovažavaju žene. U toku postupka utvrđeno je da se kalendar sastoji od slika i izreka koje glase: „Koliko je belih vrana, toliko je dobrih žena“, „Lepu ženu i vinograd pored puta ne treba imati“ i „Kafa nalivena i žena otkrivena ne mogu čekati“. Poverenica konstatuje da je navedeni sadržaj u stonom kalendaru ovog udruženja, dat u ovom kontekstu, omalovažavajući za žene i da se njime promoviše inferiornost žena, njihova objektivizacija i stereotipi.

78 Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2011. godinu, mart 2012, str. 24–25.

79 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, mišljenje br. 07-00-182/2016-02, od 27. maja 2016.

80 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, mišljenje br. 07-00-638/2016-02 od 27. marta 2017.

2.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Komitet za ljudska prava je u Opštem komentaru br. 28 naglasio da države moraju obezbediti da se tradicionalni, istorijski, verski ili kulturni stavovi ne koriste tako da opravdaju povredu prava žena na jednakost pred zakonom i jednako uživanje svih prava iz Pakta o građanskim i političkim pravima.⁸¹ Takođe, Visoki komesar UN za ljudska prava je 2013. godine usvojio izveštaj o rodnom stereotipima kao povredi ljudskih prava.⁸² U navedenom izveštaju ukazuje se na to da su stereotipi čest uzrok diskriminacije prema ženama, koji doprinose povredi prava od prava na adekvatan životni standard, do slobode od rodno zasnovanog nasilja. Takođe se ukazuje na to da se rodni stereotipi često zanemaruju, ako se uopšte identifikuju i ima malo diskusija na temu kako one nanose štetu ženama. U dokumentu se podvlači i da ne postoji svest o međunarodnim izvorima koji nameću obavezu u odnosu na stereotipe.

Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži odredbu o zabrani stereotipa, ali je Evropski sud u svojoj praksi prepoznao značaj stereotipa i predrasuda, što je posebno došlo do izražaja u slučaju *Konstantin Markin protiv Rusije*.⁸³ Naime, radio-operatera za obaveštajne poslove u vojsci supruga je ostavila nakon rođenja trećeg deteta, zbog čega je on tražio porodijsko odsustvo od tri godine, koliko je pripadalo ženama za rođenje trećeg deteta. Njemu je odobreno odsustvo od godinu dana jer je u vojsci zauzet stav da odsustvo u dužem trajanju pripada samo ženama. Podnositelj predstave je smatrao da odsustvo i naknada za porodijsko odsustvo spadaju pod domašaj člana 8. Evropske konvencije, s obzirom na to da podstiču porodični život i nužno utiču na način na koji je taj porodični život organizovan. Budući da je svrha roditeljskog odsustva da se roditeljima omogućiti da ostanu kod kuće i lično se staraju o detetu, onda je, u svrhu tog roditeljskog odsustva, za razliku od porodijskog odsustva, on kao muškarac pripadnik oružanih snaga bio u sličnom položaju u kome se nalaze žene koje su na službi u oružanim snagama. Analizirajući ovaj slučaj, veće Evropskog suda je pronašlo da je vreme da Evropski sud pronađe da nema objektivnog i razumnog opravdanja za razliku u tretmanu između muškaraca i žena u pogledu porodijskog odsustva. Kako je predmet

81 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 28 koji se odnosi na jednakost muškaraca i žena (2000), par. 5.

82 OHCHR, Commissioned Report: Gender Stereotyping as a Human Rights Violation, 2013.

83 *Konstantin Markin v. Russia*, ESLJP, predstava br. 30078/06, presuda od 7. 10. 2010.

završio pred Velikim većem, i ono je zauzelo isti stav i podvuklo da pozivanje na tradicije i opšte pretpostavke o preovlađujućim socijalnim stavovima u određenoj zemlji nisu dovoljno opravdanje za razliku u postupanju po osnovu rodne pripadnosti.⁸⁴ Posebno je važno što je Sud naglasio da takvo različito postupanje ima kao posledicu jačanje rodnih stereotipa i nanosi štetu i karijerama žena i porodičnom životu muškaraca. Tako Sud pronalazi da razlike u tretmanu ne mogu biti opravdane ukazivanjem na tradiciju jer države ne mogu nametati tradicionalne rodne uloge. Evropski sud podvlači da je unapređenje rodne jednakosti jedno od glavnih ciljeva država članica Saveta Evrope i da samo ozbiljni razlozi mogu opravdati razliku u tretmanu, a ne prosto ukazivanje na tradicije, opšte pretpostavke ili preovlađujuće društvene stavove⁸⁵ Posebno je ilustrativan i predmet protiv Portugala, gde je odluka domaćeg suda bila bazirana na pretpostavci da seksualnost nije važna za pedesetogodišnju ženu i majku dvoje dece u meri u kojoj je važna za osobe mlađeg doba.⁸⁶

U ovom slučaju, žena je u svojoj pedesetoj godini bila podvrgnuta ginekološkoj intervenciji budući da je patila od bartolitisa (zapaljenja Bartolinijeve žlezde). Tokom operacije joj je povređen nerv, zbog čega se otežano kretala, trpela velike bolove i nije mogla da ima seksualne odnose. Ona je pokrenula sudski postupak za naknadu štete zbog pretrpljenih bolova i troškova angažovanja kućne pomoćnice, a sud je u presudi naveo da, uzimajući u obzir uzrast njene dece, njen jedini zadatak je najverovatnije bio da se stara o svom suprugu, zbog čega angažovanje kućne pomoćnice sa punim radnim vremenom nije bilo neophodno u konkretnom slučaju. Posebno ceneći njene godine, sud je naveo da u tim godinama seksualni odnosi nisu važni u meri u kojoj su važni mlađim osobama. Posebno je značajan nalaz Evropskog suda za ljudska prava, koji je pronašao da pretpostavka da seksualnost nije važna za pedesetogodišnju ženu i majku dvoje dece u meri u kojoj je važna za osobe mlađeg doba, odražava tradicionalnu ideju o ženskoj seksualnosti koja je suštinski vezana za rađanje dece. Time se zanemaruje fizički i psihološki značaj seksualnosti za samoispunjenje žene. Sud je posebno zabrinut što domaći sudovi nisu uopšte uzeli u obzir druge dimenzije ženske seksualnosti u konkretnom slučaju i što ovaj predmet ilustruje postojanje predrasuda koje preovladavaju kod sudija.⁸⁷

84 *Konstantin Markin v. Russia*, ESLJP (VV), predstavka br. 30078/06, presuda od 22. 3. 2012, par. 127.

85 *Isto*, par. 142.

86 *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, ESLJP, predstavka br. 17484/15, presuda od 25. 7. 2017.

87 *Isto*, par. 52. 54.

3. AFIRMATIVNE MERE

3.1. Relevantni UN izvori

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁸⁸ u članu 2. predviđa obavezu država da poštuju i jemče prava priznata u ovom Paktu svim pojedincima koji se nalaze na njihovoj teritoriji i potpadaju pod njihovu vlast bez ikakvog razlikovanja, naročito u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili svakog drugog ubeđenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.⁸⁹ Države se takođe obavezuju, da, u skladu sa svojim ustavnim postupcima i odredbama ovog Pakta, preduzmu potrebne korake radi usvajanja takvih mera zakonodavnog ili drugog karaktera, pogodnih da se ostvare prava priznata u ovom međunarodnom instrumentu koja još nisu predviđena. Takođe, član 3. predviđa obavezu država da osiguraju jednako pravo ljudi i žena na uživanje svih političkih i građanskih prava utvrđenih u ovom Paktu.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije⁹⁰ u članu 1. stav 4. izričito priznaje posebne mere, donete jedino radi obezbeđivanja odgovarajućeg napretka izvesnih rasnih ili etničkih grupa ili lica kojima je neophodna zaštita koja može da bude potrebna radi garantovanja, uživanja i ostvarivanja prava čoveka i osnovnih sloboda pod jednakim uslovima, koje se ne smatraju kao mere rasne diskriminacije, pod uslovom da nemaju za rezultat održanje različitih prava za razne rasne grupe i da se ne održavaju na snazi kad se postignu ciljevi zbog kojih su ove mere bile preduzete. Dalje, član 2. stav 2. obavezuje države da preduzmu posebne i konkretne mere, ako okolnosti to zahtevaju, u socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, za odgovarajuće obezbeđivanje razvoja ili zaštite izvesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama radi garantovanja pod uslovima jednakosti, punog ostvarenja prava čoveka i osnovnih sloboda. Ove mere ne mogu ni u kom slučaju imati za rezultat održanje nejednakih ili različitih prava za razne rasne grupe, kad se postignu ciljevi zbog kojih su ove mere bile preduzete. Takođe, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena⁹¹ u članu 4. izričito poznaje posebne privremene mere, koje imaju za cilj da ubrzaju ostvarenje ravnopravnosti, muškaraca i žena *de facto*. Ove mere se ne smatraju dis-

88 Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/71.

89 Istu odredbu sadrži i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/71.

90 Službeni list SFRJ, br. 31/67.

91 Službeni list SFRJ, br. 11/81.

kriminacijom, ali ne sme ni na koji način imati za posledicu nejednaka ili različita merila, a prestaće da važe kada se ostvari cilj da se svima pruže jednake mogućnosti i tretman. Ne smatraju se diskriminacijom ni mere čiji je cilj zaštita materinstva, ne smatra se diskriminacijom.

3.2. *Domašaj UN standarda*

Posebne mere ne nalaze jedinstvenu definiciju, stoga u samim začecima UN sistema zaštite ljudskih prava nalazimo osnov za nejednako postupanje radi otklanjanja nejednakosti, uz ograničeno trajanje takvih mera. Tako se u izveštaju Specijalnog izvestioca za afirmativnu akciju iz 2002. godine navodi sledeće: „Afirmativne mere su ujednačen paket mera, privremenog karaktera, sa jasno definisanim ciljem da isprave položaj pripadnika određenih ciljnih grupa u jednom ili više aspekata njihovog društvenog života, kako bi se ostvarila efektivna jednakost.“

Komitet za ljudska prava doneo je Opšti komentar br. 4 koji kaže da član 3., isto kao i članovi 2. stav 1. i 26. Pakta o građanskim i političkim pravima, koji su se do sada prvenstveno odnosili na sprečavanje diskriminacije po različitim osnovima, među kojima i po osnovu pola, nalaže ne samo mere zaštite već i afirmativnu akciju tako koncipiranu da osigura pozitivno uživanje prava. To se ne može postići jednostavnim donošenjem zakona. Stoga je traženo više informacija koje se odnose na položaj žena u praksi s naglaskom na utvrđivanje onih mera, kao dodatak čisto zakonskim merama zaštite, koje su bile preduzete, ili se preduzimaju u cilju ispunjavanja preciznih i pozitivnih obaveza iz člana 3. i da se utvrdi kakav napredak je postignut ili koji faktori ili teškoće su uočene u vezi s tim.⁹² Dalje, u Opštem komentaru br. 18 ističe da načelo jednakosti ponekad od država članica zahteva da preduzmu konkretne aktivnosti radi smanjivanja ili eliminisanja uslova koji uzrokuju ili pomažu održavanju diskriminacije zabranjene Paktom. Na primer, u državi u kojoj opšti uslovi u kojima živi jedan deo stanovništva sprečava ili otežava uživanje ljudskih prava tog dela stanovništva, država bi trebalo da preduzme određene aktivnosti kako bi uslove popravila. Te aktivnosti mogu da uključe i odobravanje preferencijalnog tretmana (afirmativne akcije) u korist tog dela stanovništva kod pojedinih pitanja na određeno vreme u odnosu na ostatak stanovništva. Međutim, sve dok su takve mere potrebne da bi se ispravila diskriminacija u praksi smatraće se da se radi o legitimnom (zakonitom) razlikovanju na osnovu Pakta.⁹³

92 Opšti komentar br. 4, stav 2.

93 Opšti komentar br. 18, stav 10.

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava doneo je Opšti komentar br. 5 kojim se nameće obaveza državama da da unapređuju postepeno ostvarivanje relevantnih prava do maksimuma svojih raspoloživih sredstava nedvosmisleno zahteva da vlade učine mnogo više od prostog uzdržavanja od mera koje mogu imati negativne posledice po osobe sa invaliditetom. U slučaju takvih ugroženih grupa i grupa u nepovoljnom položaju, države ugovornice imaju obavezu da preduzimaju pozitivne akcije kako bi smanjile strukturalne nedostatke i pružile osobama sa invaliditetom odgovarajući preferencijalni tretman radi postizanja ciljeva punog učešća i jednakosti svih osoba sa invaliditetom u društvu. Ovo skoro uvek podrazumeva odvajanje dodatnih sredstava u tu svrhu i neophodnost primene širokog opsega specijalno kreiranih mera.⁹⁴ Takođe, Opšti komentar br. 13 navodi da obaveza poštovanja nalaže državama ugovornicama izbegavanje mera koje ometaju ili sprečavaju uživanje prava na obrazovanje. Obaveza zaštite nalaže državama ugovornicama da preduzmu mere kako bi sprečile treća lica da ometaju uživanje prava na obrazovanje. Obaveza ispunjenja (olakšavanja) nalaže državi da preduzme pozitivne mere kojima će omogućiti i pomagati pojedincima i zajednicama da uživaju pravo na obrazovanje. Najzad, države ugovornice imaju obavezu ispunjavanja (obezbeđivanja) prava na obrazovanje. Opšte je pravilo da su države ugovornice da ispune (obezbede) konkretno pravo u Paktu kada pojedinci ili grupe nisu u mogućnosti da ostvare svoje pravo sredstvima koja su im na raspolaganju iz razloga koji su van njihove kontrole.

3.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustav Republike Srbije⁹⁵ u članu 21. stav 4. predviđa da se ne smatraju diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.

Zakon o zabrani diskriminacije⁹⁶ takođe u članu 14. predviđa da se ne smatraju diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju.

U našoj sudskoj praksi, sudovi su se više puta izjašnjavali o prirodi posebnih mera. Ilustrativan je primer odluke koju je doneo Apelacioni sud u Beogradu, u slučaju isplate ratnih dnevnica samo za rezerviste nerazvijenih op-

94 Opšti komentar br. 5, stav 10.

95 *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

96 *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

ština Kuršumlje, Blaca, Bojnika, Lebana, Žitorade, Doljevca i Prokuplja. Sud je ukazao na sledeće: „Neosnovano se žalbom tužene napada i pravilnost primenjenog materijalnog prava – Zakona o zabrani diskriminacije i člana 21. Ustava Republike Srbije, ukazujući da su mere Vlade Republike Srbije, predstavljale mere afirmativne akcije u cilju postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koje su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima. Tužena žalbom ponovo ukazuje da u konkretnom slučaju nije reč o isplaćivanju ratnih dnevnica, već novčane pomoći određenoj grupi lica koja žive na tim područjima. Kako je prethodno navedeno, ovi navodi bi bili osnovani da Zaključkom Vlade od 17. 1. 2008. godine nije u tački 5. propisano da pravo na dobijanje novčane pomoći stiče svaki ratni vojni rezervista iz opštine navedene u tački 2. koji dostavi pravnosnažnu presudu donetu na osnovu odricanja tužbenog zahteva pred nadležnim sudovima protiv Republike Srbije, a radi isplate naknade kao i pismenu izjavu da nema daljih potraživanja po ovom osnovu prema Republici Srbiji. Vezivanjem prava za tačno određeni krug lica (ratne vojne rezerviste), a ne za sva lica kojima je ta pomoć potrebna, argument žalbe da su mere afirmativne akcije preduzete radi postizanja veće ravnopravnosti građana nerazvijenih opština sa razvijenim opštinama i gradovima, izgubio je uporište u članu 21. Ustava RS“.⁹⁷

I Poverenik za zaštitu ravnopravnosti imao je prilike da se izjašnjava o prirodni afirmativnih mera. U jednom predmetu prigovoreno je na diskriminatorne uslove za prijem na konkurs „Potraga za sposobnima“. U konkursu je traženo da kandidat ima završen pravni, ekonomski ili arhitektonski fakultet sa prosečnom ocenom iznad 8,00; da poznaje jedan svetski jezik i rad na računaru; kao i da je osoba rođena 1985. godine ili kasnije. U svom izjašnjenju, opština Vračar je navela da je cilj pokretanja projekta „Potraga za sposobnima“ da mladim, obrazovanim i talentovanim osobama koje su nedavno završile studije pomogne da dođu do zaposlenja. Cilj ovog konkursa nije bio zasnivanje radnog odnosa, već da se volontiranjem u opštini pruži potrebno radno iskustvo, a da najbolje rangirani dobiju preporuke za dalja zaposlenja. Kako je u pitanju nejednak tretman između osoba rođenih pre i nakon 1985. godine, Poverenica je prvo ispitivala da li je cilj koji se postiže ovom merom dopušten i opravdan. Tako je pronašla da opština Vračar može da donosi posebne mere kojima se otklanja nejednakost, te da predstavlja pozitivan primer podrške usmeravanje dela raspoloživih sredstava na podršku i pomoć društvenim grupama koje se nalaze u nejednakom položaju, u ovom slučaju mladima. Potom je Poverenica ispitivala da li postoji srazmera između preduzetih mera i ciljeva koji se tom merom ostvaruju i pronašla da je razlog za postavljanje starosne granice bio afirmativne prirode, usmeren na poboljšanje položaja mladih ljudi bez radnog iskustva na tržištu rada, te

97 Apelacioni sud u Beogradu, presuda br. Gž.br. 3216/13 od 10. maja 2013.

da se može konstatovati da postoji objektivno i razumno opravdanje za postavljanje starosne granice za prijavljivanje na program podrške.⁹⁸

3.4. Posebne napomene

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije je u svojim zaključnim razmatranjima i preporukama upućenim Republici Srbiji naglasio da država ugovornica treba da ojača svoje napore na povećanju zastupljenosti Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina u državnim organima i na nacionalnom i na lokalnom nivou, uključujući, ako je potrebno, odgovarajuće posebne privremene mere.⁹⁹

Takođe, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u svojim zaključnim razmatranjima i preporukama upućenim Srbiji poziva državu da intenzivira svoje napore na promovisanju ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije usmerene ka pripadnicima nacionalnih manjina...uključujući i Rome... u pogledu pristupa zapošljavanju, socijalnoj zaštiti, stanovanju, zdravstvu i obrazovanju.¹⁰⁰ Komitet poziva državu ugovornicu da preduzme dalje mere u cilju prevazilaženja preovlađujuće diskriminacije protiv Roma u ostvarivanju njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.¹⁰¹ Konačno, Komitet preporučuje državi ugovornici da garantuje upis romske dece u redovna odeljenja u osnovnim školama...smanji stopu napuštanja osnovnog obrazovanja romske dece i preduzme efikasne mere kako bi Romi pohađali škole i povećali pohađanje nastave u srednjim školama kroz afirmativne akcije.¹⁰²

4. NACIONALNE MANJINE

4.1. Relevantni UN izvori

4.1.1. Osnovni UN izvori

Određivanje pravnog pojma manjina oduvek se susretalo sa ogromnim poteškoćama. U prilog tome govori i činjenica da i pored brojnih pokušaja na

98 Pritužba T. K. protiv GO Vračar, del. br. 07-00-82/2013-02, mišljenje od 20. maja 2013.

99 Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, Zaključna zapažanja u vezi sa II-Vperiodičnim izveštajem Republike Srbije o primeni Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD/C/SR.2604), 1. decembar 2017. stav 41.

100 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Zaključne primedbe u vezi sa Drugim periodičnim izveštajem o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (E/C.12/SRB/CO/2), 23. maj 2013. stav 11.

101 *Isto*, stav 12.

102 *Isto*, stav 35.

međunarodnom nivou do sada nije usvojena nijedna univerzalna, opšteprihvaćena definicija manjina.¹⁰³ Razlozi tome su brojni, i tiču se kako različitog stava država o tome ko se ima smatrati pripadnikom manjine, tako i teškoća u iznalaženju jedne dovoljno sveobuhvatne, a opet precizne definicije, ali i činjenice da je manjinsko pitanje prevashodno evropsko pitanje.

Jedina univerzalna ugovorna odredba koja se odnosi na manjine i prava pripadnika manjina sadržana je u članu 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.¹⁰⁴ Tako u državama gde postoje etničke, verske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, zajedno sa drugim članovima svoje grupe, svoj posebni kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju sopstvenu veru ili da se služe svojim jezikom.¹⁰⁵

Kao najveće „slabosti“ ove odredbe u literaturi se navode nedostatak definicije pojma manjina, utvrđivanje isključivo negativnih obaveza država i svođenje manjinskih prava samo na kulturu, veru i jezik, bez određivanja posebnih mehanizama kontrole i zaštite. Iz razloga dosta striktnog i uskog tumačenja ovog člana, ali i potrebe za dodatnim pojašnjenjima, Komitet za ljudska prava usvojio je Opšti komentar broj 23.

Na gotovo isti način Konvencija o pravima deteta prepoznaje prava dece pripadnika etničke, verske ili jezičke manjine.¹⁰⁶

4.1.2. Ostali UN izvori

Za realizaciju prava pripadnika nacionalnih manjina od značaja su i mnogi drugi međunarodni instrumenti, koji se ovom tematikom uglavnom bave na posredan način. Tako je Međunarodnom konvencijom o ukidanju svih

103 Ni Deklaracija UN o manjinama, ali ni Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina usvojena pod okriljem Saveta Evrope ne sadrži nijednu odredbu kojom se definišu nacionalne manjine. Najpoznatija je definicija koju je u svom izveštaju 1977. godine predložio Specijalni izvestilac UN Potkomisije za prevenciju od diskriminacije i zaštitu manjina Frančesko Kapotorti, a prema kojoj se pojam manjina definiše kao *grupa koja je malobrojnija u odnosu na ostatak stanovništva države i nije u dominantnom položaju i čiji pripadnici – koji su državljani te države – imaju etnička, verska i jezička obeležja koja se razlikuju od obeležja ostatka stanovništva, i makar samo implicitno, održavaju osećaj solidarnosti, upravljen na očuvanje svoje kulture, tradicije, vere i jezika*, (E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1; paragraf 568.)

104 Zakon o potvrđivanju Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, član 27, *Sl. list SFRJ*, br. 7/71.

105 *Ibid.*

106 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima deteta, član 30, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

oblika rasne diskriminacije¹⁰⁷ propisana obaveza države da preduzme, ako okolnosti to zahtevaju, u socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, posebne i konkretne mere za odgovarajuće obezbeđivanje razvoja ili zaštite izvesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama radi garantovanja pod uslovima jednakosti, punog ostvarenja ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁰⁸ U tom smislu, Konvencija daje i tumačenje pojma rasne diskriminacije i pod tim podrazumeva „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasniva i na nacionalnom ili etničkom poreklu, a koje ima za cilj ili za rezultat da naruše ili da kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čoveka i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj oblasti ili u svakoj drugoj oblasti javnog života.“¹⁰⁹

Isto tako, i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u članu 2. stav 2. i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u članu 2. stav 1. obavezuju „države članice da poštuju i garantuju svim licima prava koja su njima priznata bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji, nacionalnom ili socijalnom poreklu, rođenju ili kakvoj drugoj okolnosti.“

Pitanje manjina je ponovo postalo veoma aktuelno 90-tih godina prošlog veka nakon raspada bivšeg SSSR i Jugoslavije, kada se primećeno da se položaj manjina javlja kao prilično važan faktor stabilnosti, mira i bezbednosti u regionu. S tim u vezi, pod okriljem UN-a usvojena je Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina.¹¹⁰ Ova deklaracija, kao uostalom i sve ovakve rezolucije, nema pravno obavezujuće dejstvo, ali van svake sumnje predstavlja veoma važno uputstvo za tumačenje člana 27. Pakta o građanskim i političkim pravima.

Tako deklaracija obavezuje državu da „štititi postojanje i nacionalni ili etnički, verski ili jezički identitet manjina u okviru njihovih odgovarajućih teritorija i podržava uslove za promociju tog identiteta; da im omogući uživanje prava na sopstvenu kulturu, ispovedanje svoje vere i korišćenje sopstvenog jezika, kako u javnosti, tako i privatno, slobodno i bez uplitanja sa strane i bez diskriminacije; delotvorno učešće u kulturnom, verskom, društvenom, ekonomskom i javnom životu; donošenju odluka koje se tiču manjina kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou; da osnivaju

107 Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, *Sl. list SFRJ*, br. 31/67.

108 *Ibid.*, član 2. stav 2.

109 *Ibid.*, član 1. stav 1.

110 Rezolucija Generalne skupštine 47/135, dostupno na: http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/01/dekl.opr._osobakoje pripadaju1.pdf

i održavaju svoja udruženja i slobodne i miroljubive kontakte sa ostalim članovima svoje grupe i sa pripadnicima ostalih manjina, kao i prekogranične kontakte sa državljanima drugih država sa kojima su povezani nacionalnim ili etničkim, verskim ili jezičkim vezama.“¹¹¹

Važno je napomenuti da deklaracija uključuje pojam nacionalne manjine, što se dalje tumači u smislu da pojam nacionalne manjine obuhvata sve elemente manjine iz člana 27. Pakta. Osim toga, deklaracija prepoznaje i mnogo aktivniju ulogu države u pogledu realizacije manjinskih prava i potvrđuje kolektivnu dimenziju manjinskih prava koja se mogu uživati kako pojedinačno tako i u zajednici sa ostalim članovima svoje grupe.¹¹²

Deklaracija UN je poslužila i kao dobra polazna osnova za još dva dokumenta koja su usvojena u okviru Saveta Evrope– Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima¹¹³ i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina.¹¹⁴

4.2. Domašaj UN standarda

Za razumevanje člana 27. Pakta od suštinskog je značaja Opšti komentar broj 23 Komiteta za ljudska prava.¹¹⁵ Tako Komitet skreće pažnju na to „da ovaj član utvrđuje i priznaje pravo koje se dodeljuje pojedincima koji pripadaju manjinskim grupama i koje se razlikuje od i dopunjuje sva ostala prava koja kao pojedinci u zajednici sa svim ostalima već imaju pravo da uživaju na osnovu Pakta.“¹¹⁶ Nadalje, Komitet ukazuje da „država članica ne može da ograniči primenu člana 27. samo na svoje državljanke već na sva lica koja se nalaze na njenoj teritoriji i pod svojom jurisdikcijom, izuzev uživanja onih prava koja se izričito odnose na državljanke.“¹¹⁷ Isto tako, pripadnici manjina „ne moraju nužno da imaju stalni boravak u državi ugovornici kakav je slučaj na primer sa radnicima koji se nalaze na privremenom radu.“¹¹⁸

Komitet prepoznaje da su članom 27. priznata prava samo onim „licima koja pripadaju manjinama koje „postoje“ u određenoj državi ugovorni-

111 *Ibid.*, članovi 1. i 2.

112 *Ibid.*, član 3.

113 Zakon o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 18/2005.

114 Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/98.

115 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar broj 23.

116 *Ibid.*, paragraf 1.

117 *Ibid.*, paragraf 5.1.

118 *Ibid.*, paragraf 5.2.

ci i naglašava da postojanje određene manjine u nekoj državi ugovornici ne zavisi od njene odluke, već zahteva objektivni kriterijum za utvrđivanje.¹¹⁹ Uzimajući u obzir iskustvo sa Francuskom, Komitet se opredelio za pristup koji se zasniva na činjenicama, ukazujući pri tom da termin „postojanje“ nije nužno vezan niti za državljanstvo niti za stepen stalnosti prisustva date manjine. Međutim, kako su ovi objektivni kriterijumi dosta neodređeno i široko postavljeni, može se zaključiti da oni u stvari predstavljaju diskreciono pravo države.

Nadalje, Komitet je stao na stanovište da država ima obavezu preduzimanja aktivnih mera i zaštite „postojanja i ostvarivanja prava od eventualnog uskraćivanja ili kršenja.“ Pozitivne mere zaštite su zato neophodne ne samo u slučaju kršenja prava od strane države, bilo od strane zakonodavnih, sudskih ili administrativnih vlasti, već i protiv akata drugih lica u nadležnosti države ugovornice.¹²⁰ Tako se može zaključiti da iako je član 27. izražen u negativnom kontekstu, Komitet prepoznaje postojanje jednog „prava“ i nalaže da ono ne sme da bude uskraćeno.“

Za pripadnike nacionalnih manjina od značaja su i tumačenja Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije koji u svom Opštem komentaru broj 8 navodi da će se identifikacija pojedinaca „kao pripradnika određene rasne ili etničke grupe ili grupa, ukoliko nema opravdanih razloga protiv, zasnivati na samoidentifikovanju sprovedenom od strane samog pojedinca.“¹²¹

4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustavom Republike Srbije zagarantovana je zaštita prava nacionalnih manjina i jemči se posebna zaštita nacionalnim manjinama radi ostvarivanja potpune ravnopravnosti i očuvanja njihovog identiteta.¹²² Ustavom je zatim predviđeno da je izražavanje nacionalne pripadnosti slobodno, te da niko nije dužan da se o njoj izjašnjava. Nadalje, pripadnicima nacionalnih manjina, pored prava koja su Ustavom zajemčena svim građanima, jemče se dodatna, individualna ili kolektivna prava, koja se ostvaruju pojedinačno ili u zajednici sa drugima. Ustavom se takođe garantuje učestvovanje ili

119 *Ibid.*, paragraf 5.2. Tako se položaj pripadnika manjina uslovljava zvaničnim priznavanjem od strane države. S tim u vezi, Francuska je izrazila stav po kome odredbe člana 27. Za Republiku koja, u skladu sa francuskom tradicijom ne prepoznaje veroispovest i nacionalnost. U tom smislu, Francuska procenila da na njenoj teritoriji nema nacionalnih manjina, a na isti način su postupile i Malta, Luxemburg i Lihenštajn.

120 *Ibid.*, paragraf 6.1.

121 Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, Opšti komentar broj 8.

122 Ustav Republike Srbije, član 14.

odlučivanje o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu, obrazovanje, obaveštavanje i službenu upotrebu jezika i pisma kao i pravo na obrazovanje svojih nacionalnih saveta.¹²³

Ustavom je zabranjena i bilo kakva diskriminacija zbog pripadnosti nacionalnoj manjini naglašavajući da se ne smatraju diskriminacijom posebni propisi i privremene mere koje Republika Srbija može uvesti u ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom životu, radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini, ako su usmerene na uklanjanje izrazito nepovoljnih uslova života koji ih posebno pogađaju. Isto tako, pripadnicima nacionalnih manjina jemči se ravnopravnost pred zakonom i jednaka zakonska zaštita.¹²⁴

Članom 77. Ustava pripadnicima manjina se garantuje, pod istim uslovima kao ostalim građanima, pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima i da stupaju na javne funkcije. Osim toga, Ustav obavezuje državne organe, javne službe, organe autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave da pri zapošljavanju vode računa o nacionalnom sastavu stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina.¹²⁵

Ustavom je zabranjena i nasilnu asimilaciju pripadnika nacionalnih manjina kao i preduzimanje mera koje bi prouzrokovale veštačko menjanje nacionalnog sastava stanovništva na područjima gde pripadnici nacionalnih manjina žive tradicionalno i u značajnom broju.¹²⁶

Ustavne garancije odnose se i na izražavanje, čuvanje, negovanje, razvijanje i javno izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i verske posebnosti; na korišćenje svog jezika i pisma; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, državni organi, organizacije kojima su poverena javna ovlašćenja, organi autonomnih pokrajina i jedinica lokalne samouprave vode postupak i na njihovom jeziku; na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i ustanovama autonomnih pokrajina; na osnivanje privatnih obrazovnih ustanova; da na svome jeziku koriste svoje ime i prezime; da u sredinama gde čine značajnu populaciju, tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica, naselja i topografske oznake budu ispisane i na njihovom jeziku; na potpuno, blagovremeno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku, uključujući i pravo na izražavanje, primanje, slanje i razmenu obaveštenja i ideja; na osnivanje sopstvenih sredstava javnog obaveštavanja.¹²⁷

123 *Ibid.*, član 75.

124 *Ibid.*, član 76.

125 *Ibid.*, član 77.

126 *Ibid.*, član 78. Ovo je potvrđeno i odredbama člana 5. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.

127 *Ibid.*, član 80.

Takođe, Ustav predviđa da se u Narodnoj skupštini mora obezbediti ravnopravnost i zastupljenost predstavnika nacionalnih manjina u skladu sa zakonom, a u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi stanovništvo mešovitog nacionalnog sastava, bude omogućena srazmerna zastupljenost nacionalnih manjina u skupštinama.¹²⁸

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina¹²⁹ kao krovni zakon u oblasti manjinskih prava uređuje način ostvarivanja individualnih i kolektivnih prava koja su Ustavom Republike Srbije i potvrđenim međunarodnim ugovorima zajemčena pripadnicima nacionalnih manjina.¹³⁰ Ovim zakonom nacionalne manjine su definisane kao „svaka grupa državljana Republike Srbije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na teritoriji Republike Srbije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom Republike Srbije i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju.“¹³¹ Prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, po ovim kriterijumima u Srbiji je prepoznato postojanje 21 nacionalne manjine.¹³² Nadalje, zakon određuje aktivnu ulogu Republike Srbije i njenih organa u zaštiti prava i obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i građana koji pripadaju većini.¹³³ Zakonom je propisana i zabrana svakog oblika diskriminacije, na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj, verskoj i svakoj drugoj osnovi, prema nacionalnim manjinama i licima koja pripadaju nacionalnim manjinama,¹³⁴ a propisane su i garancije da niko ne sme pretrpeti štetu zbog izražavanja svoje nacionalne pripadnosti ili zbog uzdržavanja od takvog činjenja.¹³⁵ Konačno, zakon sadrži i odredbe koje se tiču službene upotrebe jezika i pisma, prava na negovanje kulture i tradicije, školovanja na maternjem jeziku, osnivanje nacionalnih saveta nacionalnih manjina i dr.

128 *Ibid.*, član 100. i 180.

129 Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, *Sl. list SRJ*, br. 11/2002, *Sl. list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009 – dr. zakon, 97/2013 – odluka US i 47/2018.

130 *Ibid.*, član 1. stav 1.

131 *Ibid.*, član 2.

132 Republički zavod za statistiku, Popis stanovništva, Republika Srbija, 2011. godina, dostupno na: <http://popis2011.stat.rs/>

133 *Ibid.*, član 4. stav 1.

134 *Ibid.*, član 3.

135 *Ibid.*, član 5.

Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma¹³⁶ prepoznati su jezik i pisma nacionalnih manjina i priznato im je pravo da se u parlamentu obraćaju i prilažu podneske na svom maternjem jeziku.¹³⁷

Za realizaciju prava nacionalnih manjina od značaja je i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina¹³⁸, kojim se uređuju pravni položaj i ovlašćenja nacionalnih saveta nacionalnih manjina u oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma i dr.

Zakon o zabrani diskriminacije¹³⁹ je takođe višestruko značajan za realizaciju manjinskih prava, a naročito u onom delu koji se tiče govora mržnje, uznemiravajućem i ponižavajućem postupanju i udruživanju radi vršenja diskriminacije kao oblicima diskriminacije, kao i teški oblici diskriminacije, među kojima su izričito navedeni izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne i verske pripadnosti, jezika i dr. Takođe, zakon izričito predviđa kao poseban oblik diskriminacije-diskriminaciju nacionalnih manjina i njihovih pripadnika na osnovu nacionalne pripadnosti, etničkog porekla, verskih uverenja i jezika.¹⁴⁰

Konačno, za zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina od značaja su i Zakon o državnim službenicima,¹⁴¹ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju¹⁴², Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju.¹⁴³

4.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

U Zaključnim razmatranjima Komiteta za ljudska prava za Srbiju, Komitet je ukazao na potrebu prikupljanja podataka i razvoja alata u cilju omogućavanja i osiguranja efektivnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih

136 Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, *Sl. glasnik RS*, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 – ispr.

137 *Ibid.*, član 11.

138 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US, 55/2014 i 47/2018.

139 Zakon o zabrani diskriminacije, *Sl. glasnik RS*, br. 22/2009.

140 *Ibid.*, član 24.

141 Zakon o državnim službenicima, (*Sl. glasnik RS*, br. 79/2005, 81/2005 – ispr., 83/2005 – ispr., 64/2007, 67/2007 – ispr., 116/2008, 104/2009, 99/2014, 94/2017 i 95/2018), članovi 57. stav 3. i 61. stav 5.

142 Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (*Sl. glasnik RS*, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon i 10/2019), članovi 5. stav 2. i 3. i član 18. stav 2.

143 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (*Sl. glasnik RS*, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – drugi zakon i 10/2019), članovi 12., 23. Stav 2. i 27. Stav 4.

sloboda rasnih i nacionalnih manjina.¹⁴⁴ Nadalje, u Zaključnim razmatranjima Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije, Komitet preporučuje državi ugovornici da obezbedi da se rasistički govor mržnje uključujući i u pisanim, govornim i online oblicima efikasno identifikuje, istraži i kazni i preduzmu odgovarajuće mere u borbi protiv rasizma na internetu, kao i da se nastave naponi usmereni ka sprečavanju i kažnjavanju trgovine ljudima, a naročito pripadnicima nacionalnih manjina koji su posebno ugroženi.¹⁴⁵

5. ROMI

5.1. Relevantni UN izvori

5.1.1. Osnovni UN izvori

Uzimajući u obzir da izvori koji se tiču nacionalnih manjina uključuju i Rome, na ovom mestu će, kao vid dopune, biti spomenuta Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije kojom se utvrđuje obaveza država ugovornica da garantuju ostvarivanje ljudskih prava bez diskriminacije po osnovu rase, nacionalnog ili etničkog porekla¹⁴⁶ i čiji je Komitet usvojio Opšti komentar broj 27 koji se bavi diskriminacijom Roma. Značaj Konvencija ogleda se i u višestrukom prepoznavanju značaja afirmativnih mera,¹⁴⁷ razvoju desegregativne prakse¹⁴⁸ kao i doslednoj borbi protiv svih oblika diskriminacije.¹⁴⁹

5.1.2. Ostali UN izvori

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima obavezuje države članice da garantuju ostvarivanje svih prava koja su u njemu formulisana bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, nacionalnom ili socijalnom poreklu, rođenju ili kakvoj drugoj okolnosti. Osim toga, ovaj pakt predviđa i obavezu država da se staraju o progresivnoj realizaciji ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, u skladu sa raspoloživim resursima,

144 Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava o trećem periodičnom izveštaju Srbije, paragraf 9, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_komitetaccpr_c_srb_co_3_27019_e_srp.pdf

145 Zaključna zapažanja Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije o kombinovanom drugom, trećem, četvrtom i petom izveštaju Srbije, paragraf 14, dostupno na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19865>.

146 *Ibid.*, član 5.

147 *Ibid.*, član 1. stav 4., član 2. tačka 2.

148 *Ibid.*, član 3.

149 *Ibid.*, član 7.

kao i obavezu da određeni minimalni sadržaj ovih prava odmah učini dostupnim dostupnim.¹⁵⁰

Na sličan način i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ustanovljava obavezu država članica da poštuju i garantuju svim licima koja se nalaze na njihovoj teritoriji i koja potpadaju pod njihovu nadležnost, prava priznata paktom bez obzira na rasu, nacionalno ili socijalno poreklo, rođenje ili svaku drugu okolnost, kao i jednakost pred zakonom i podjednaku zaštitu zakona bez ikakve diskriminacije.¹⁵¹ Za prava Roma od značaja su i odredbe pakta koje se tiču prava na bezbednost ličnosti, a posebno one koje obuhvataju pravo na zaštitu od fizičkog nasilja, bilo da je isto naneto od strane državnih službenika ili od strane trećih lica.¹⁵²

Važno je pomenuti i Rezoluciju 26/4 Saveta za ljudska prava o zaštiti Roma, koja prepoznaje viševjekovnu široko rasprostranjenu diskriminaciju Roma, njihovu socijalnu isključenost i marginalizaciju u svim oblastima života širom sveta i prepoznaje Anti-ciganizam kao jednu od glavnih prepreka uspešnoj socijalnoj inkluziji Roma i punom poštovanju njihovih ljudskih prava.¹⁵³

5.2. Domašaj UN standarda

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije usvojio je 2000. godine Opšti komentar broj 27¹⁵⁴ i preporučio državama ugovornicama da u cilju suzbijanja diskriminacije Roma, u celini ili delimično usvoje predložene mere u prioritentnim oblastima. Tako je Komitet ukazao na značaj podsticanja iskrenog dijaloga i konsultacija, naročito na lokalnom nivou, sa ciljem promocije tolerancije i prevazilaženja predrasuda i negativnih stereotipa, suzbijanja diskriminacije i obezbeđivanja da sva lica u potpunosti uživaju svoja ljudska prava.¹⁵⁵

Pored toga, Komitet je ukazao na i izuzetan značaj usvajanja mera usmerenih na zaštitu od rasno zasnovanog nasilja. S tim u vezi, predložene mere se prevashodno tiču uspostavljanja efikasnijih mehanizama zaštite i prevencije nezakonite upotrebe sile policije protiv Roma, uspostavljanju komunikacije između policije i romskih predstavnika,

150 *Ibid.*, član 2.

151 *Ibid.*, član 2. stav 1.

152 *Ibid.*, član 9.

153 Rezoluciju 26/4 Saveta za ljudska prava o zaštiti Roma, A/HRC/RES/26/4 (2014).

154 Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, Opšti komentar broj 27.

155 *Ibid.*, paragraf 9.

uključivanje Roma u policijske snage i sprečavanje nasilnog raseljavanja romskih zajednica.¹⁵⁶

Mere koje su predložene na polju obrazovanja usmerene su na pružanje različitih vidova podrške za uključivanje sve dece romskog porekla u školski sistem, smanjenje stope ranog napuštanja školovanja, naročito kod romskih devojčica, zabranu segregacije, razvijanje programa za obrazovanje odraslih i uključivanja u nastavne programe istorije i kulture Roma.¹⁵⁷ U pogledu mera za unapređenje uslova života, Komitet je stao na stanovište da je suzbijanje diskriminacije u oblasti rada i zapošljavanja jedna od prioritetnih aktivnosti države, kako bi se osiguralo uključivanje Roma u procese rada državne administracije, državnih institucije i privatnih kompanija.¹⁵⁸ Nadalje, Komitet je izričito ukazao na neophodnost usvajanja mera koje su direktno usmerene na suzbijanje segregaciji romskih zajednica u oblasti stanovanja, proterivanju i prinudnim iseljnjima Roma.¹⁵⁹ Pored toga, Komitet je predložio državama ugovornicama da obezbede Romima ravnopravan pristup uslugama zdravstvene zaštite i eliminišu i na odgovarajući način kazne sve diskriminatorne postupke u vezi sa njihovim pristupom mestima i uslugama namenjenim za opštu javnu upotrebu, uključujući restorane, hotele, pozorišta, bioskopske dvorane, diskoteke i sl.¹⁶⁰

U oblasti medija, Komitet je ukazao na značaj podsticanja svesti među novinarima o naročitoj odgovornosti da ne šire predrasude i da izbegavaju izveštavanje o incidentima u koje su uključeni Romi na način na koji se krivica svaljuje na romsku zajednicu kao celinu.¹⁶¹

5.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Pored odredbi Ustava koja se tiču prava pripadnika nacionalnih manjina, za ostvarivanje prava pripadnika romske nacionalnosti važni su i članovi Ustava kojima se garantuje dostojanstvo i razvoj ličnosti,¹⁶² podstiče uvažavanje razlika,¹⁶³ priznaje pravo na učešće u upravljanju

156 *Ibid.*, paragraf 12–16.

157 *Ibid.*, paragraf 17–26.

158 *Ibid.*, paragraf 27–29.

159 *Ibid.*, paragraf 30–32.

160 *Ibid.*, paragraf 33–35.

161 *Ibid.*, paragraf 37.

162 *Ibid.*, član 23.

163 *Ibid.*, član 48.

javnim poslovima,¹⁶⁴ pravo na rad¹⁶⁵, obrazovanje¹⁶⁶, zdravstvenu¹⁶⁷ i socijalnu zaštitu.¹⁶⁸

Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina¹⁶⁹ definisan je pojam nacionalne manjine i utvrđeno da organi državne vlasti mogu da propišu i preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i građana koji pripadaju većini, a naročito u cilju popravljavanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini.¹⁷⁰

Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina¹⁷¹ dato je pravo nacionalnim manjinama, uključujući i romsku nacionalnu manjinu da neposredno biraju predstavnike za Nacionalni savet nacionalnih manjina i tako aktivno učestvuju u oblastima koje se tiču realizacije prava na obrazovanje, kulturu, informisanje i službenu upotrebu jezika i pisma.

Zakonom o prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine¹⁷² romska naselja su prepoznata kao najugroženija. S tim u vezi, zakon predlaže modele za njihovu socijalnu i ekonomsku integraciju kao i razvoj programa za unapređenje uslova stanovanja čitelja ovih naselja.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine¹⁷³ kao opšti cilj postavlja unapređenje socio-ekonomskog položaja romske nacionalne manjine u Republici Srbiji, uz puno uvažavanje manjinskih prava, eliminisanje diskriminacije i postizanja njihove veće uključenosti u sve segmente društva.

Strategija ima pet posebnih ciljeva koji u prioritetnim oblastima treba da doprinesu ostvarivanju opšteg cilja, a tiču se obrazovanja, stanovanja, za-

164 *Ibid.*, član 53.

165 *Ibid.*, član 60.

166 *Ibid.*, član 71.

167 *Ibid.*, član 68.

168 *Ibid.*, član 69.

169 Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, *Sl. list SRJ*, br. 11/2002, *Sl. list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009 – dr. zakon, 97/2013 – odluka US i 47/2018.

170 *Ibid.*, član 4. stav 1. i 2.

171 Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, *Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US, 55/2014 i 47/2018.

172 Zakon o prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine, *Sl. glasnik RS*, br. 88/10.

173 Strategija za socijalno uključivanje Roma u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, dostupno na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19980>.

pošljavanja, zdravlja i socijalne zaštite. Tako se posebni ciljevi odnose na obezbeđenje pune uključenosti dece i mladih iz romske zajednice u kvalitetno predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, njihov veći obuhvat u studentskoj populaciji uz uvođenje delotvornih i efikasnih mehanizama za borbu protiv diskriminacije; unapređenje uslova stanovanja u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava u oblasti stanovanja koje je Republika Srbija ratifikovala; uključivanje Roma na formalno tržište rada, podizanje njihove zapošljivosti, i zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje onih koji pripadaju kategorijama višestruko teže zapošljivih nezaposlenih lica; unapređenje zdravlja i pristupa zdravstvenim uslugama, kao i uslugama socijalne zaštite.

U Strategiji prevencije i zaštite od diskriminacije¹⁷⁴, kao jedan od posebnih ciljeva navodi se sprečavanje diskriminacije nad pripadnicima romske nacionalne manjine i ukazuje na potrebu iskorenjivanja različitih slučajeva diskriminacije, diskriminatorskih praksi i stereotipa kojima su Romi izloženi naročito u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, korišćenju javnih usluga, pristupu pravdi, dobijanju ličnih dokumenata, postupcima pred organima javne vlasti.

5.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

U svom Izveštaju o sprovedenom istraživanju o ljudskim pravima Roma širom sveta sa posebnim fokusom na fenomen anti-ciganizma, Specijalna izvestiteljka za manjine¹⁷⁵ ukazuje na duboko ukorenjenu društvenu i strukturalnu diskriminaciju Roma, uključujući i anti-ciganizam, kao sveobuhvatni faktor marginalizacije Roma. Ona nadalje upućuju na definiciju pojma anti-ciganizma koja je razvijena pod okriljem Saveta Evrope kao specifičan oblik rasizma, ideologije zasnovane na rasnoj superiornosti, odnosno oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma negovan kroz istorijsku diskriminaciju, koja se izražava, između ostalog, kroz nasilje, govor mržnje, eksploataciju, stigmatizaciju i najflagrantnije vrste diskriminacije.... uključuje jake antiromske predrasude i stereotipe, uključujući i one koji vode označavanju romskih zajednica kao kriminalnih, agresivnih ili kao „parazita“ sistema socijalne zaštite.¹⁷⁶

174 Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/strategija_jul_2013.pdf.

175 Izveštaj Specijalne izvestiteljke za manjine, Istraživanje o ljudskim pravima Roma širom sveta, dostupno na: A/HRC/29/24, <https://undocs.org/A/HRC/29/24>.

176 *Ibid.*, paragraf 12.

U Izveštaju Specijalnog izvestioca za ljudska prava interno raseljenih lica, o poseti Srbiji¹⁷⁷, ukazuje se na potrebu da država promovise posebnu zaštitu interno raseljenih Roma u dovoljno dugom vremenskom periodu kako bi im se omogućilo da učestvuju u javnim poslovima, poboljšali uslovi i način života i omogućilo postizanje održivih rešenja. U tom smislu, posebnu pažnju je potrebno posvetiti zaštiti u oblastima koje se tiču registracije rođenja, prebivališta, stanovanja, uslugama socijalne zaštite, obrazovanja dece, zapošljavanja, političke uključenosti.¹⁷⁸

U Zaključnim razmatranjima Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije, Komitet poziva državu ugovornicu da ukine *de facto* segregaciju romske dece u državnim školama i obezbedi im pristup kvalitetnom obrazovanju.¹⁷⁹ Komitet nadalje apeluje na državu ugovornicu da ukloni *de facto* stambenu segregaciju i snažno nastavi sa naporima da razvija programe socijalnog stanovanja za Rome.¹⁸⁰

U Zaključnim zapažanjima Komiteta za ljudska prava,¹⁸¹ Komitet skreće pažnju državi ugovornici da treba da pojača napore na promovisanju tolerancije prema licima koja pripadaju nacionalnim, rasnim, verskim i drugim manjinama, uključujući i Rome,¹⁸² da unapredi nediskriminatorni pristup mogućnostima i uslugama u svim oblastima za pripadnike romske zajednice, olakša i omogući registraciju dece roditelja koji ne poseduju lična dokumenta i omogući interno raseljenim Romima, koji žive u neformalnim naseljima, da registruju svoje mesto boravka i dobiju lična dokumenta, kroz adekvatno tumačenje Zakona o prebivalištu i boravištu,¹⁸³ kao i da utiče na povećanje zastupljenosti Roma u državnim organima i na nacionalnom i na lokalnom nivou, uključujući i putem usvajanja posebnih privremenih mera.¹⁸⁴

U Zaključnim zapažanjima Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava¹⁸⁵, Komitet poziva državu ugovornicu da intenzivira svoje napore na

177 Izveštaj Specijalnog izvestioca za ljudska prava interno raseljenih lica o poseti Srbiji, A/HRC/26/33/Add.2.

178 *Ibid.*, paragraf 61.

179 Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom, trećem, četvrtom i petom izveštaju Srbije, paragraf 21.

180 *Ibid.*, paragraf 23 (a).

181 Komitet za ljudska prava, Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju Srbije, 2017.

182 *Ibid.*, paragraf 11.

183 *Ibid.*, paragraf 15.

184 *Ibid.*, paragraf 41.

185 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Zaključna zapažanja u vezi sa drugim periodičnim izveštajem Srbije, 2014.

promovisanju ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije usmerene ka pripadnicima nacionalnih manjina, uključujući i Rome, a naročito u pogledu pristupa zapošljavanju, socijalnoj zaštiti, stanovanju, zdravlju i obrazovanju.¹⁸⁶ Nadalje, Komitet ukazuje na neophodnost preduzimanja daljih mera u cilju prevazilaženja preovlađujuće diskriminacije protiv Roma u ostvarivanju njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava¹⁸⁷ i preporučuje državi ugovornici da posebno Romima bez prijavljenog prebivališta u neformalnim naseljima, omogući delotvoran pristup procedurama za upis rođenja i prijavu prebivališta kako bi olakšala pristup ličnim ispravama, uključujući izvode iz matične knjige rođenih, lične karte i radne knjižice. U međuvremenu, licima ugroženim u ovom pogledu treba omogućiti pristup ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.¹⁸⁸

U pogledu stanovanja, Komitet jasno prepoznaje probleme Roma u ovoj oblasti i preporučuje državi ugovornici da ubrza mere kojima će se Romima obezbediti pun pristup odgovarajućem i pristupačnom stanovanju.¹⁸⁹ Takođe, Komitet preporučuje državi ugovornici da garantuje upis romske dece u redovna odeljenja u osnovnim školama, smanji stopu napuštanja osnovnog obrazovanja romske dece i preduzme efikasne mere kako bi Romi pohađali škole i povećali pohađanje nastave u srednjim školama kroz afirmativne mere.¹⁹⁰

6. PRINUDNA ISELJENJA

6.1. Relevantni UN izvori

6.1.1. Osnovni UN izvori

Prinudna iseljenja se mogu posmatrati kao jedan od oblika diskriminacije u oblasti stanovanja i sama po sebi predstavljaju grubo kršenje čitavog spektra zagarantovanih ljudskih prava. U najvećem broju slučajeva prinudna iseljenja pogađaju najmarginalizovanije slojeve društva stvarajući tako još veću nejednakost i isključenost, i produbljujući dalje problem koji su inicijalno trebale da reše. U međunarodnom pravu ljudskih prava nisu sva iseljenja zabranjena. Ona se mogu opravdati samo u izuzetnim okolnostima, kada su u procesu istinskih konsultacija razmotrena sva izvodljiva

186 *Ibid.*, paragraf 11.

187 *Ibid.*, paragraf 12.

188 *Ibid.*, paragraf 13.

189 *Ibid.*, paragraf 31.

190 *Ibid.*, paragraf 35.

alternativna rešenja iseljenju i ukoliko su sprovedena na način koji je u saglasnosti sa međunarodnim standardima ljudskih prava.

Kada iseljenje predstavlja krajnje rešenje, potrebno je da se licima koja se iseljavaju obezbedi efikasna procedura, a naročito u pogledu:

1. Postupka odlučivanja o iseljenju (istinske konsultacije, informisanje i učešće, razmotrenost svih alternativnih rešenja, pravna pomoć, izuzetnost okolnosti, javni interes, zaštita života i zdravlja ljudi)
2. Postupka planiranja iseljenja (pravovremeno i adekvatno informisanje, transparentne i jasne procedure, obezbeđenost adekvatnog alternativnog smeštaja, konsultacije sa primajućom zajednicom, kompenzacija i dr.)
3. Postupka sprovođenja iseljenja (odluka o neophodnosti iseljenja, adekvatni vremenski uslovi, poštovanje dostojanstva ličnosti, života i zdravlja ljudi i njihove imovine, prisustvo predstavnika vlasti, nezavisnih posmatrača, identifikacija lica koja sprovode iseljenje, pravovremeno i jasno informisanje o toku postupka, zaštita od uznemiravanja, pretnji, nasilja i upotrebe sile i dr.)
4. Postupka nakon sprovedenog iseljenja (zadovoljenje osnovnih životnih potreba, obezbeđenost pristupa obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim ustanovama, mogućnostima zaposlenja, obezbeđenost pravne sigurnosti poseda i dr.)

Osnovni pravni izvor zabrane prinudnih iseljenja u međunarodnom pravu ljudskih prava predstavlja Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.¹⁹¹ Članom 11. st. 1. ovog Pakta priznato je pravo svakog lica na životni standard dovoljan za njega i njegovu porodicu, uključujući tu i stanovanje, dok je princip zabrane diskriminacije u stanovanju propisan članom 2. stav 2. istog Pakta i obavezuje svaku državu ugovornicu da garantuje da će sva prava formulisana u ovom Paktu biti ostvarivana bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Diskriminacija je u najvećem broju slučajeva jedan od uzročnika prinudnih iseljenja i tesno je povezana sa marginalizacijom određenih društvenih grupa. Uticaj diskriminacije postaje složeniji kada je pojedinac izložen dvostrukoj ili višestrukoj diskriminaciji.

191 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71.

6.1.2. Ostali UN izvori

Zabrana diskriminacije u oblasti stanovanja, a u kontekstu prinudnih iseljenja prepoznata je u još nekoliko instrumenata međunarodnog prava ljudskih prava. Tako se odredbama Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima¹⁹² štiti pravo svakog lica od proizvoljnih ili nezakonitih mešanja u njegov privatni život, porodicu ili stan,¹⁹³ svim licima garantuje jednakost pred zakonom i pravo na podjednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije po bilo kom osnovu,¹⁹⁴ pravo na život,¹⁹⁵ zaštitu od mučenja, svirepog, nečovečnog, ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja,¹⁹⁶ sloboda kretanja i slobodan izbor mesta boravka.¹⁹⁷

Isto tako, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije¹⁹⁸ u članu 5. (e)(iii) obavezuje države članice da u pogledu uživanja prava na stanovanje zabrane i ukinu rasnu diskriminaciju u svim njenim oblicima i zahteva od država da u ovoj oblasti garantuju svakome pravo na jednakost pred zakonom bez razlike u pogledu rase, boje ili nacionalnog ili etničkog porekla.

Prinudnim iseljenjima se takođe krše i odredbe Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koje se tiču prava na obrazovanje,¹⁹⁹ pravo na zdravlje,²⁰⁰ prava na rad.²⁰¹

6.2. Domašaj UN standarda

Međunarodni standardi ljudskih prava u oblasti zaštite od prinudnih iseljenja najpotpunije su obrađeni u Opštem komentaru broj 7 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava.²⁰² Tako, ovaj Komitet prinudna iseljenja definiše kao „trajno ili privremeno izmeštanje pojedinaca, porodica i/ili zajednica iz njihovih domova i/ili sa zemljišta koje nastanjuju, protiv

192 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

193 *Ibid.*, član 17. stav 1.

194 *Ibid.*, član 26.

195 *Ibid.*, član 6. stav 1.

196 *Ibid.*, član 7.

197 *Ibid.*, član 12. stav 1.

198 Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, *Službeni list SFRJ*, br. 31/67.

199 Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, član 13.

200 *Ibid.*, član 12.

201 *Ibid.*, član 6. stav 1.

202 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar broj 7, Pravo na adekvatno stanovanje (član 11.1): Prinudna iseljenja, 20/05/97.

njihove volje, bez pružanja i pristupa odgovarajućim vidovima pravne i druge zaštite.²⁰³ Saglasno ovoj definiciji Komitet nadalje apostrofira da sama država mora da se *uzdržava od prinudnih iseljenja* i da *osigura poštovanje prava na zaštitu od proizvoljnog ili nezakonitog uznemiravanja nečijeg doma*. Ovako definisana obaveza države nije uslovljena faktorom njenih raspoloživih resursa.²⁰⁴ Komitet nadalje posebno ukazuje na ugroženost različitih grupa i pojedinaca koji nesrazmerno trpe posledice prinudnih iseljenja, a naročito žena, dece, mladih, starijih lica, etničkih i drugih manjina i u tom smislu staje na stanovište da države imaju dodatnu obavezu za preduzimanjem odgovarajućih mera kako bi se sprečio bilo koji oblik diskriminacije u ovakvim postupcima.²⁰⁵

Komitet je takođe naglasio da i slučajevima kada su prinudna iseljenja opravdana, nije isključena obaveza nadležnih vlasti da se postaraju da iseljenja budu sprovedena na način koji je u saglasnosti sa relevantnim odredbama međunarodnog prava ljudskih prava i zakonom usaglašenim sa Paktom kao i da obezbedi da sva pravna sredstva i pravni lekovi budu na raspolaganju licima koja su time pogođena.²⁰⁶ To dalje znači da su nadležne vlasti obavezne da pre sprovođenja iseljenja, u procesu istinskih konsultacija sa licima kojih se to tiče, razmotre sva izvodljiva alternativna rešenja iseljenju i obezbede delotvoran pravni lek svima čija su prava ovakvim postupanjem prekršena.²⁰⁷

Nadalje, Komitet definiše i oblike proceduralne zaštite koje je neophodno primeniti u vezi sa prinudnim iseljenjima, a koje naročito uključuju mogućnost sprovođenja istinskih konsultacija, odgovarajuće i razumno obaveštenje pre planiranog datuma iseljenja, informacije o tome gde se preseljavaju, prisustvo nadležnih službi i predstavnika vlasti, odgovarajuća identifikacija lica koja sprovode postupak iseljenja, da se iseljenja ne sprovode po lošim vremenskim prilikama ili noću, osim uz saglasnost lica koja su pogođena iseljenjem, obezbeđivanje pravne pomoći i pravnih lekova.²⁰⁸ Konačno, Komitet naglašava da prinudna iseljenja ne treba da imaju za rezultat to da pojedinci ostanu bez svojih domova ili da im preti narušavanje drugih ljudskih prava, a onima koji nisu u stanju da zarađuju za život, država mora učiniti dostupnim alternativni stambeni smeštaj.²⁰⁹

203 *Ibid.*, paragraf 3.

204 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar 7, paragraf 8.

205 *Ibid.*, paragraf 10.

206 *Ibid.*, paragraf 11 i 14.

207 *Ibid.*, paragraf 13.

208 *Ibid.*, paragraf 15.

209 *Ibid.*, paragraf 16.

Komitet u svom Opštem komentaru broj 4 koji se tiče sadržine prava na adekvatno stanovanje, navodi da pravo na adekvatno stanovanje pripada svima i da uživanje ovog prava ne sme biti predmet bilo kakvog oblika diskriminacije.²¹⁰ Pored toga, Komitet ukazuje i na činjenicu da su prinudna iseljenja *prima facie* u suprotnosti sa odredbama Pakta i da se mogu opravdati samo u izuzetnim okolnostima, i ako se sprovode u skladu sa relevantnim principima međunarodnog prava.²¹¹ Polazeći od toga da je zaštita od prinudnih iseljenja jedan od ključnih elemenata prava na adekvatno stanovanje i da je tesno povezana sa pravom na pravnu sigurnost poseda Navodeći osnovne elemente prava na adekvatno stanovanje Komitet posebno apostrofira značaj pravne sigurnosti poseda kojim se garantuje pravna zaštita od prinudnog iseljenja, uznemiravanja i drugih pretnji.²¹² U tom smislu, ukazano je i na značaj poštovanja ljudskog dostojanstva, zabrane diskriminacije i prava da se ne trpi samovoljno ili nezakonito mešanje u nečiji privatni život, u njegovu porodicu, u njegovu stan ili njegovu prepisku.

U svom opštem Komentaru broj 20 koji se tiče zabrane diskriminacije u ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Komitet posebno ističe da neotklanjanje različitog postupanja usled nedostataka raspoloživih sredstava nije objektivno i razumno opravdanje, te će se smatrati diskriminatornim²¹³ i da prava iz Pakta ne bi trebalo da zavise od, ili da budu određena mestom prebivališta lica, ekonomskom i socijalnom situacijom, ili nacionalnošću, nacionalnim poreklom ili državljanstvom.²¹⁴ S tim u vezi su i navodi Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije koji u svom Opštem komentaru 30 ukazuje da jednako uživanje prava na adekvatno stanovanje mora biti garantovano i državljanima i nedržavljanima.²¹⁵

6.3. *Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu*

Ustavom Republike Srbije zagarantovana je nepovredivost stana,²¹⁶ jednaka zakonska zaštita bez diskriminacije²¹⁷, i određena neposredna primena opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora.²¹⁸

210 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar 4, paragraf 6.

211 *Ibid.*, paragraf 18.

212 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar 4, paragraf 8 (a).

213 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar 20, paragraf 13.

214 *Ibid.*, paragraf 24, 34 i 35.

215 Komitet za ukidanje rasne diskriminacije, Opšti komentar 30, paragraf 32.

216 Ustav Republike Srbije, član 40.

217 *Ibid.*, član 21.

218 *Ibid.*, član 16., 18.

Zakon o stanovanju i održavanju zgrada²¹⁹ je krovni zakon kojim se uređuje oblast stanovanja, kojim se iseljenje definiše kao izmeštanje lica, odnosno lica i stvari iz nastanjenog objekta, odnosno naselja ili dela naselja u kojima se nalaze objekti izgrađeni suprotno zakonu kojim se uređuju planiranje prostora i izgradnja objekat i vrši se samo u slučaju kada objekte, odnosno naselje ili deo naselja nije moguće zadržati na postojećoj lokaciji.²²⁰

Zakon dalje propisuje da će se postupak iseljenja sprovoditi kada je to neophodno i opravdano radi ostvarenja javnog interesa, a prvenstveno radi zaštite života i zdravlja ljudi i zaštite imovine, a naročito u slučajevima kada se: 1) radi o zemljištu koje je nepovoljno za gradnju (klizišta, trajno zagađena zemljišta, močvarno tle i sl.); 2) vrši u sklopu priprema za sprovođenje investicionog projekta i ukoliko je prethodno dokazano da ne postoji alternativa za preseljenje; 3) naselje nalazi u prvom stepenu zaštite prirodnog dobra, odnosno u zoni zaštite kulturnog dobra; 4) naselje nalazi u zaštitnim zonama oko vojnih kompleksa i objekata infrastrukture posebne namene.²²¹

Odredbe koje se tiču adekvatnog alternativnog smeštaja sadržane su u odredbama člana 79. stav 1. gde se kaže da će u slučajevima u kojima je neophodno izvršiti iseljenje nadležni organ jedinice lokalne samouprave na čijoj teritoriji lice ima prebivalište i koji je doneo rešenje o iseljenju obezbediti odgovarajući smeštaj za lice koje sa članovima svog porodičnog domaćinstva nema u svojini drugu nepokretnost za stanovanje i nema dovoljno sredstava da obezbedi drugi smeštaj.²²² Pored toga, zakon definiše I kriterijume koje adekvatan smeštaj treba da zadovolji u pogledu lokacije, cenovne prihvatljivosti, prostorne adekvatnosti, opremljenosti osnovnim električnim, vodovodnim i sanitarnim instalacijama, sigurnosti i bezbenosti, zaštićenosti od nepovoljnih klimatskih uticaja i kulturne adekvatnosti.²²³

U članu 81. stav 2. Zakon propisuje konsultacije i saradnju sa licima koja su pogođena preseljenjem i organizacijama za zaštitu ljudskih prava, kao i to da zaključci sa obavljenih konsultacija predstavljaju obavezan deo nacрта odluke o neophodnosti iseljenja sa planom preseljenja. Odredbama člana 84. stav 2. uspostavlja se obaveza jedinica lokalne samouprave za obezbeđenje besplatne pravne pomoći.

Sam postupak iseljenja određen je članovima 85. i 86. Zakona, gde se navodi da se postupak iseljenja ne može sprovoditi pri nepovoljnim vremenskim

219 Zakon o stanovanju i održavanju zgrada, *Sl. glasnik RS*, br. 104/2016.

220 *Ibid.* član 78. stav 3.

221 *Ibid.* član 78. stav 1.

222 *Ibid.*, član 79. stav 1.

223 *Ibid.*, član 79. stav 3.

prilikama, nedeljom, u dane državnih i verskih praznika, noću, pre izbora i neposredno pre početka i kraja školske godine; da su državni i drugi organi, kao i drugi subjekti koji su nadležni da učestvuju u sprovođenju postupaka iseljenja, dužni su da vode računa o prilikama u kojima se nalaze lica koja se iseljavaju i preseljavaju i da u dogovoru sa njima odrede način izvršenja koji će biti najmanje štetan po njihova prava i pravne interese; da su tokom trajanja postupka iseljenja i preseljenja dužni da omoguće: 1) prisustvo posmatrača i predstavnika organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava; 2) prisustvo nadležnih javnih službi (hitne pomoći, vatrogasne službe, službe socijalne zaštite, službe za prenošenje životinja) i obezbeđivanje pijaće vode za lica koja se iseljavaju ili preseljavaju; 3) odgovarajuće identifikovanje svih lica koja su pogođena postupkom iseljenja i preseljenja; 4) dokumentovanje i dokazivanje mogućih šteta i gubitaka na imovini do kojih dolazi prilikom sprovođenja postupka; 5) preuzimanje materijala od kojeg je objekat izgrađen od strane lica kojima se ruši objekat iz kojeg se iseljavaju.

Postupak nakon preseljenja definisan je odredbama člana 87. i obavezuje jedinicu lokalne samouprave na čijoj teritoriji se sprovodi postupak preseljenja, kao i drugi subjekte koji su nadležni da učestvuju u sprovođenju ovog postupka, da samostalno ili u saradnji sa drugim nadležnim organima i subjektima licima koja su pogođena postupkom preseljenja obezbede: 1) zadovoljenje osnovnih životnih potreba, a najduže do mesec dana po preseljenju (osnovne životne namirnice i pijaću vodu); 2) adekvatan pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti; 3) pristup izvorima prihoda i potencijalnim mestima zaposlenja ili radnog angažovanja; 4) pristup inkluzivnom sistemu obrazovanja i vaspitanja. Osim toga, Postupak preseljenja ne sme da dovede do razdvajanja članova porodice ili zajedničkog domaćinstva osim ukoliko to nije učinjeno na njihov zahtev.

6.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Specijalna izvestiteljka za adekvatno stanovanje u Osnovnim principima i smernicama u vezi evikcija i raseljavanja zasnovanih na razvoju,²²⁴ naglasila je da prinudna iseljenja predstavljaju grubo kršenje niza međunarodno priznatih ljudskih prava,²²⁵ da intenziviraju nejednakosti, socijalne sukobe, segregaciju i „getoizaciju“, i bez izuzetka, pogađaju najsiromašnije, socijalno i ekonomski najugroženije i marginalizovane društvene slojeve, a naroči-

224 Specijalna izvestiteljka za adekvatno stanovanje, Osnovni principi i smernice u vezi evikcija i raseljavanja zasnovanih na razvoju, A/HRC/4/18.

225 *Ibid.*, paragraf 6.

to žene, decu, manjine i starosedelačke narode²²⁶ Ona je takođe ukazala da budući da imaju štetne posledice po čitav niz međunarodno priznatih ljudskih prava, do evikcija može doći isključivo u izuzetnim situacijama.²²⁷

U pogledu diskriminacije u slučajevima prinudnog iseljenja, Specijalna izvestiteljka navodi da su žene, pripadnici etničkih, verskih, rasnih i drugih manjina, kao i starosedelačko stanovništvo u većem riziku od prinudnih iseljenja. S tim u vezi, uticaj prinudnih iseljenja na pomenute grupe manifestuje se kako pre, tako i tokom i nakon sprovedenog postupka iseljenja i doprinosi polarizaciji između bogatih i siromašnih.²²⁸

Konačno, Specijalna izvestiteljka je podsetila da Srbija ima pravne obaveze u pogledu obezbeđivanja uživanje prava na adekvatno stanovanje, bez diskriminacije po bilo kom osnovu²²⁹ i zabrane prinudnog iseljenja.²³⁰

7. PORODIČNO NASILJE I DISKRIMINACIJA

7.1. Relevantni UN izvori

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena ne ukazuje izričito na vezu između porodičnog nasilja i diskriminacije.²³¹ Član 6. samo traži od država članica da preduzmu sve odgovarajuće mere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama i iskorišćavanja prostitucije žena.

7.2. Domašaj UN standarda

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena igra vodeću ulogu u identifikaciji veze između rodnog stereotipa i nasilja prema ženama. Tako glavni dokument u utvrđivanju domašaja odnosa između nasilja i diskriminacije čini Opšti komentar br. 19 Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena. U ovom Opštem komentaru se jasno naglašava da je rodno zasnovano na-

226 *Ibid.*, paragraf 7.

227 *Ibid.*, paragraf 21.

228 E/CN.4/2004/48.

229 Izveštaj Specijalne izvestiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju, o poseti Srbiji, Paragraf 12, dostupno na: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/A_HRC_31_54_Add.2_Unofficial_translation_SerbianAEV.pdf

230 *Ibid.*, paragraf 100.

231 Zakon o ratifikaciji konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81.

silje oblik diskriminacije koji ozbiljno utiče na sposobnost žena da uživaju prava i slobode na jednakoj osnovi sa muškarcima. Definicija diskriminacije uključuje i rodno zasnovano nasilje koje podrazumeva nasilje koje je upereno protiv žene samo zato što je žena ili njih nesrazmerno više pogađa. Ono uključuje akte kojima se nanosi fizička, psihička ili seksualna šteta ili patnja, pretnje takvim radnjama, prinuda ili drugi oblici lišenja slobode.

Rodno zasnovano nasilje predstavlja diskriminaciji i dovodi do onemogućavanja uživanja sledećih prava:

1. prava na život;
2. slobode od torture i drugih oblika zlostavljanja;
3. prava na jednaku zaštitu u vreme međunarodnih ili unutrašnjih oružanih sukoba;
4. pravo na slobodu i bezbednost;
5. pravo na jednaku pravnu zaštitu;
6. pravo na jednakost u porodici;
7. pravo na najveći standard fizičkog i mentalnog zdravlja;
8. pravo na pravične i povoljne uslove rada.

Posebno se ukazuje na potrebu izmena tradicionalnih stavova kojima se žene smatraju podređenim muškarcima i koji dovode do široko rasprostranjene prakse nasilja koje se opravdava i doprinosi niskom nivou političkog učešća žena, njihovog nižeg obrazovanja, veština i mogućnosti za zaposlenje. Komitet traži od država da preuzmu preventivne mere, uključujući sredstva komunikacije i obrazovne programe kako bi se izmenili stavovi koji se tiču uloge i statusa žena i muškaraca. Komitet je ovu vezu jasno naglasio i u svojim zaključnim razmatranjima, kao i u svojoj jurisprudenciji.²³²

7.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Član 20. stav 2. Zakona o zabrani diskriminacije zabranjuje fizičko i drugo nasilje, eksploataciju, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol.²³³ Zakon posebno povezuje nasilje i di-

232 Videti, na primer, *Isatou Jallow v. Bulgaria*, UN Doc. CEDAW/C/52/D/32/2011 (28 August 2012); *V. K. v. Bulgaria*, UN Doc. CEDAW/C/49/D/20/2008 (27 September 2011); *Karen Tayag Vertido v. The Philippines*, UN Doc. CEDAW/C/46/D/18/2008 (22 September 2010); *Fatma Yildirim v. Austria*, UN Doc. CEDAW/C/39/D/6/2005 (1 October 2007); *Şahide Goekce v. Austria*, UN Doc. CEDAW/C/39/D/5/2005 (6 August 2007); *A. T. v. Hungary*, UN Doc. CEDAW/C/32/D/2/2003 (26 January 2005).

233 *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

skriminaciju tako što propisuje da je moguće tražiti izdavanje privremene mere radi otklanjanja opasnosti od nasilja,²³⁴ kada je moguće učiniti verovatnim da je mera potrebna da bi se sprečila opasnost od nasilja zbog diskriminatornog postupanja.²³⁵ Istu odredbu predviđa i član 45. Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.²³⁶

Zakon o ravnopravnosti polova u članu 10. stav 1. tačka 5. definiše nasilje zasnovano na polu kao „ponašanje kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo, ili nanosi materijalna šteta licu, kao i ozbiljna pretnja takvim ponašanjem, koje sprečava ili ograničava neko lice da uživa prava i slobode na principu ravnopravnosti polova.”²³⁷ Član 29. posebno je posvećen nasilju u porodici, te propisuje da svi članovi porodice imaju jednako pravo na zaštitu od nasilja u porodici. Diskriminacijom se ne smatraju posebne mere i programi koji su namenjeni:

1. žrtvama nasilja u porodici kojima se obezbeđuje socijalna, pravna i druga pomoć i naknada, u cilju zaštite od nasilja u porodici i otklanjanja i ublažavanja posledica nasilja;
2. zbrinjavanju žrtava nasilja, u cilju sprečavanja nasilja i ostvarivanja njihovog prava na život bez nasilja (sigurne kuće i dr.);
3. izvršiocima nasilja u porodici, u cilju sprečavanja daljeg nasilja.

Organi javne vlasti su dužni da planiraju, organizuju, sprovode i finansiraju mere namenjene podizanju svesti javnosti o potrebi sprečavanja nasilja u porodici.

Strategija prevencija i zaštite od diskriminacije kao jedan od posebnih ciljeva predviđa dalje razvijanje uspostavljenog sveobuhvatnog sistema zaštite od porodičnog i rodno zasnovanog nasilja.

Nasilje u porodici definisano je u Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici kao „akt fizičkog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioaca prema licu sa kojim se učinilac nalazi u sadašnjem ili ranijem bračno, ili vanbračnom ili partnerskom odnosu ili prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena ili sa kojim je srodnik po tzbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj ili usvojenik, hranjenik ili hranitelj ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živio u zajedničkom domaćinstvu.”²³⁸

234 *Isto*, član 44. stav 1.

235 *Isto*, član 44. stav 2.

236 *Službeni glasnik RS*, br. 33/2006, 13/2016.

237 *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

238 Član 3. stav 3, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sadrži poglavlje koje se odnosi na nasilje nad ženama.²³⁹ Ovde se konstatuje da su u patrijarhalnim društvima, u kojima su različite rodne uloge namenjene muškarcima i ženama, a uloge i osobine muškaraca privilegovane, žene i devojčice češće i ozbiljnije pogođene različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Nasilje nad ženama je prepoznato kao najčešći oblik kršenja ženskih ljudskih prava. Prepoznajući strukturnu prirodu nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja i oblika diskriminacije žena, u Strategiji se ukazuje da je Republika Srbija prihvatila međunarodne standarde rodne ravnopravnosti, koji ukazuju na to da je postizanje *de jure* i *de facto* ravnopravnosti između pripadnika oba pola ključni element u prevenciji nasilja nad ženama.

7.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava²⁴⁰ kao i Komitet za ljudska prava²⁴¹ ukazuju na potrebu jačanja nacionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, eliminisanje rodno zasnovane diskriminacije i otklanjanja nasilja u porodici. Oba komiteta su pozvala Republiku Srbiju da sprovede sveobuhvatne reforme radi ukidanja odredbi i praksi koje podržavaju rodno zasnovanu diskriminaciju. Komitet za eliminisanje diskriminacije žena posebno podržava otklanjanje patrijarhalnih rodni stereotipa, prevenciju i smanjenje nasilja nad ženama, kao i jačanje napora radi uspostavljanja rodno osetljivog obrazovanja i preduzimanje posebnih mera za poboljšanje položaja ranjivih grupa žena.²⁴²

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ima za cilj zaštitu prava žrtava nasilja, prevashodno nasilja nad ženama, propisuje pravno obavezujuće standarde sprečavanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici, sa principima zaštite žrtava i kažnjavanja izvršioca.²⁴³ Konvencija u članu 3. naglašava da je nasilje nad

239 *Službeni glasnik RS*, br. 4/2016.

240 E/C12/SRB/CO/2 od 15. maja 2014. povodom Drugog periodičnog izveštaja Republike Srbije o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

241 CCPR/C/SRB/CO/2 od 24. marta 2011. povodom Drugog periodičnog izveštaja Republike Srbije o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

242 CEDAW/C/SRB/2-3 povodom Drugog i Trećeg periodičnog izveštaja o primeni Međunarodne konvencije za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena.

243 *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2013.

ženama kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije, te da obuhvata sva dela rodno zasnovanog nasilja koje dovode, ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke, ekonomske povrede, odnosno patnje žena, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu odnosno arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti, odnosno u privatnom životu. Konvencija dalje propisuje obavezu državama da izdvoje finansijska sredstva i ljudske resurse za adekvatno sprovođenje integrisanih politika, mera i programa za sprečavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom.²⁴⁴

Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži izričito odredbu kojom se sprečava rodno zasnovano nasilje. Ipak, Evropski sud za ljudska prava u svojoj praksi priznaje vezu između nasilja i diskriminacije. Evropski sud je više puta pronašao da propust vlasti da zaštite ženu od porodičnog nasilja predstavlja povredu prava na jednaku zaštitu pred zakonom i takav propust ne mora uopšte da bude nameran.²⁴⁵ U jednom predmetu protiv Turske, Evropski sud je razmatrao način na koji je pružena zaštita ženi od porodičnog nasilja.²⁴⁶ Kada je prvi put prijavila nasilje, žena je sedamnaest godina bila u braku sa nasilnikom, s kojim je imala sedmoro dece. Ona je tražila da ga vlasti izmeste iz stana u kojem žive zbog straha za sopstveni život i život dece. Iako je određeno više mera zaštite i zabrana prilaska za nasilnika, ona je na kraju lišena života. Evropski sud je pronašao da mere zaštite u ovom slučaju nisu blagovremeno sprovedene, a nasilniku nije određen pritvor, iako su za to bili ispunjeni uslovi. Evropski sud je zaključio da su rasprostranjena praksa domaćeg nasilja nad ženama i pasivnost turskog pravosuđa stvorili klimu koja je pogodna za nasilje.²⁴⁷ Takođe, u *Balzan protiv Rumunije* podnositeljka predstavke se više puta obraćala lokalnim vlastima i tražila preduzimanje odgovarajućih mera radi sopstvene zaštite i zaštite njeno četvero dece od bivšeg muža.²⁴⁸ Evropski sud je u svojoj presudi sa zabrinutošću konstatovao da je u istražnom postupku i pred nacionalnim sudovima zauzet stav da je podnositeljka predstavke svojim postupcima provocirala nasilje u porodici, te da napadi u ovom slučaju nisu bili dovoljno ozbiljni da bi se primenile krivične sankcije. Sud je posebno uzeo u obzir da zvanični statistički podaci pokazuju da je porodično nasilje tolerisano i da ga veći na smatra normalnim, zbog čega postoji i veoma mali broj prijavljenih slučajeva nasilja.²⁴⁹ Štaviše, broj žrtava raste na godišnjem nivou, a uglavnom su to žene. Evropski sud je posebno naglasio da samo postojanje dobrog

244 *Isto*, član 8.

245 Videti, na primer, *M. G. v. Turkey*, ESLJP, predstavka br. 646/10, presuda od 22. 3. 2016.

246 *Halime Kiliç v. Turkey*, ESLJP, predstavka br. 63034/11, presuda od 28. 6. 2016.

247 *Isto*, par. 115.

248 *Bălsan v. Romania*, ESLJP, predstavka br. 49645/09, presuda od 23. 5. 2017.

249 *Isto*, par. 83.

zakonskog okvira za zaštitu ne znači mnogo ako se ne primenjuje adekvatno u praksi. U ovom predmetu vlasti nisu u potpunosti cenile ozbiljnost i obim problema porodičnog nasilja u Rumuniji, a njihovi postupci odrazili su se na diskriminatorno postupanje prema podnositeljki predstavke kao ženi.²⁵⁰ Posebno je značajno što je Evropski sud zaključio da se nasilje koje je pretrpela podnositeljka predstavke može smatrati rodno zasnovanim nasiljem, što predstavlja oblik diskriminacije žena.²⁵¹ U još jednom predmetu protiv Italije, rumunska državljanka koja živi u Italiji tražila je zaštitu za sebe i decu od muža alkoholičara i nasilnika.²⁵² Tokom poslednjeg napada, muž je nasilno ušao u stan u kojem je živela sa decom i zadao joj nekoliko uboda kuhinjskim nožem, a tom prilikom je usmrtio sina koji je pokušao da ih razdvoji. Muž je zbog ubistva sina i pokušaja ubistva supruge osuđen na kaznu doživotnog zatvora. Podnositeljka predstavke je navela da je italijanske vlasti nisu zaštitile od nasilja u porodici, usled čega je preminuo njen sin. Evropski sud je, analizirajući činjenice slučaja, utvrdio da su italijanske vlasti propustile da preduzmu hitne mere u vezi sa prijavom podnositeljke predstavke, zbog čega su je lišile svakog efekta, stvorivši time atmosferu nekažnjivosti koja je pogodovala preduzimanju muževljevih novih nasilničkih akata.²⁵³ Tako je, kao i u prethodnom slučaju, pasivnost italijanskih vlasti u suštini značila odobravanje nasilja, zbog čega je podnositeljka predstavke bila žrtva diskriminacije zato što je žena.²⁵⁴ I ovde je Sud ukazao na brojne izvore i statističke podatke koji ilustruju razmere problema nasilja u porodici i diskriminacije žena u Italiji. Ti podaci pokazuju da nasilje u porodici prvenstveno pogađa žene, te da je uprkos sprovedenim reformama veliki broj žena izgubilo život od sadašnjih ili bivših partnera (femicid).

8. SLOBODA VEROISPOVESTI – ZAŠTITA VERSKIH MANJINA

8.1. Relevantni UN izvori

8.1.1. Osnovni UN izvori

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima²⁵⁵ u članu 2. zahteva od država članica da poštuju i da zajamče prava priznata u ovom Pak-

250 *Isto*, par. 85.

251 *Isto*, par. 88.

252 *Talpis v. Italy*, EKLJP, predstavka br. 41237/14, presuda od 2. 3. 2017.

253 *Isto*, par. 141.

254 *Isto*, par. 144.

255 *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/1971.

tu svim pojedincima koji se nalaze na njihovoj teritoriji i potpadaju pod njihovu vlast bez ikakvog razlikovanja po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu veroispovesti. Član 18. stav 4. dalje predviđa obavezu država da poštuju slobodu roditelja, odnosno zakonskih staratelja, da obezbede versko i moralno vaspitanje svoje dece u skladu sa svojim ubeđenjima. Takođe, član 20. stav 2. zabranjuje svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje. Konačno, ovaj međunarodni instrument sadrži jedinu odredbu koja se odnosi na etničke, verske ili jezičke manjine, član 27. stav 2., koji nalaže da pripadnici ovih grupa ne mogu biti lišeni prava da imaju u zajednici s drugim članovima svoje grupe, svoj sopstveni kultumi život, da ispovedaju svoju sopstvenu veroispovest i obavljaju verske dužnosti, ili da upotrebljavaju svoj sopstveni jezik.

8.1.2. Ostali UN izvori

Pored Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji izričito sadrži član 27., značajno je pomenuti i Deklaraciju UN o ukidanju svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovane na veroispovesti i verskim uverenjima,²⁵⁶ kao i Deklaraciju o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama.²⁵⁷ Ovaj drugi dokument ne sadrži definiciju manjina, ali se odnosi na etničke, kulturne, religijske i jezičke manjine i u članu 2. predviđa listu prava koja im pripada. U pitanju su sledeća prava: uživanje kulture, vršenje veroispovesti, upotreba jezika, učešće u javnom životu, učešće u donošenju nacionalnih i regionalnih odluka koje se odnose na manjine, stvaranje i vođenje udruženja, ostvarivanje kontakta sa drugim manjinama i grupama koje se nalaze izvan granica države.

8.2. Domašaj UN standarda

UN standardi u oblasti zaštite verskih prava postoje i u pojedinim odredbama Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacija, Konvencije o pravima deteta, Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Konvencija protiv torture, drugog surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kao i u Konvenciji o statusu izbeglica.

256 Proglašena Rezolucijom 36/55, Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 25. novembra 1981.

257 Usvojena na 47. zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 1992. godine, rezolucija br. 47/135.

Dalje se standardi razvijaju i kroz nekolicinu opštih komentara, pre svega Komiteta za ljudska prava, a zaštita veroispovesti dobija jasnije obrise i kroz deklaracije Generalne skupštine i time čini jasnu celinu zaštite ovog prava.

Komitet za ljudska prava u Opštem komentaru br. 11 naglašava da član 20. Pakta propisuje da će svaka propaganda u korist rata i svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, biti zabranjeno zakonom. Prema mišljenju Komiteta, zahtevi da se ove aktivnosti zabrane su u potpunosti u skladu s pravom na slobodu izražavanja garantovanu članom 19., čije uživanje nosi sa sobom određene dužnosti i odgovornosti. Zabranjivanje na osnovu stava 1. se odnosi na sve forme propagande koje predstavljaju pretnju ili dovode do agresije ili narušavanja mira suprotno Povelji Ujedinjenih nacija, dok se stav 2. protivi svakom zagovaranju nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, bilo da takva propaganda ili podsticanje imaju unutrašnji ili spoljni karakter. Komitet dalje naglašava da član 20. stav 1. ne zabranjuje podsticanje na suvereno pravo na samoodbranu i pravo naroda na samoopredeljenje i nezavisnost u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija. Da bi član 20. bio delotvoran, trebalo bi doneti zakon iz kog će biti jasno da su propaganda i zagovaranje iz člana 20. suprotni državnoj politici, kao i propisati odgovarajuće sankcije u slučaju kršenja ove zabrane. Komitet stoga veruje da bi države članice koje još uvek nisu ovo učinile trebalo da preduzmu sve neophodne mere da bi ispunile obaveze iz člana 20., te da one same treba da se uzdrže od bilo kakve propagande ili zagovaranja mržnje.²⁵⁸

Komitet za ljudska prava u Opštem komentaru br. 18 ukazuje na to da zabrana diskriminacije, zajedno s načelom jednakosti pred zakonom i jednake zakonske zaštite bez ikakve diskriminacije, čini osnovni i opšti princip koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava. Stoga član 2. stav 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima obavezuje svaku državu ugovornicu da poštuje i obezbeđuje svim osobama na svojoj teritoriji i u svojoj nadležnosti prava garantovana Paktom bez ikakvog razlikovanja, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa. S druge strane, član 26. ne obezbeđuje samo da svim pojedincima jednakost pred zakonom, kao i jednaku zakonsku zaštitu, već i zabranjuje ikakvu diskriminaciju na osnovu zakona i jemči svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije na bilo kom osnovu, kao što je rasa, boja, pol, jezik, veroispovest, političko ili bilo koje drugo mišljenje, nacionalno i društveno poreklo, imovina, rođenje ili drugi status. Konačno,

258 Opšti komentar br. 11, stav 2.

načelo zabrane diskriminacije je toliko važno da član 3. obavezuje svaku državu ugovornicu da obezbedi jednako pravo muškaraca i žena na uživanje svih prava garantovanih Paktom. Dok član 4. stav 1. dopušta državama članicama da preduzmu mere kojima se ukidaju izvesne obaveze predviđene Paktom u vreme opšte opasnosti, isti član zahteva, inter alia, da te mere ne povlače diskriminaciju zasnovanu isključivo na rasi, boji, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poreklu. Štaviše, član 20. stav 2. obavezuje države ugovornice da zakonom zabrane svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koja predstavlja podsticanje na diskriminaciju.

U Opštem komentaru br. 22 Komitet za ljudska prava tumači član 18. Pakta, te kaže da on štiti teistička, neteistička i ateistička ubeđenja, kao i pravo da se ne ispoveda nijedna veroispovest ni ubeđenje. Izrazi ubeđenje i veroispovest se imaju široko tumačiti. Član 18. se u primeni ne ograničava na tradicionalne veroispovesti niti na veroispovesti i ubeđenja s institucionalnim osobinama niti praksu analognu tradicionalnim veroispovestima. Komitet je stoga zabrinut zbog svih tendencija diskriminacije prema nekoj veroispovesti ili ubeđenju iz bilo kog razloga, uključujući i činjenicu da su nedavno uspostavljene ili da predstavljaju verske manjine koje mogu biti predmet neprijateljstva preovlađujuće verske zajednice.²⁵⁹

Sloboda ispoljavanja veroispovesti ili ubeđenja može se ostvarivati „pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno“. Sloboda ispoljavanja veroispovesti ili ubeđenja bogoslužjenjem, verskim obredima, ispovedanjem vere i nastavom obuhvata širok opseg radnji. Pojam bogoslužjenja proteže se na obredne i svečane činove kojima se neposredno izražavaju ubeđenja, kao i različita praksa neodvojiva od takvih činova, uključujući izgradnju mesta za vršenje bogoslužjenja, upotrebu obrednih izraza i predmeta, isticanje simbola i obeležavanje praznika i neradnih dana. Verski obredi i ispovedanje vere ili ubeđenja mogu da uključuju ne samo svečane činove, već i takve običaje kao što su pravila o načinu ishrane, nošenje posebne odeće ili kapa, učešće u obredima povezanim s nekim periodima života i korišćenje posebnog jezika kojim se uobičajeno govori u dotičnoj grupi. Pored toga, veroispovedanje i verska nastava uključuju radnje neodvojive od vođenja osnovnih poslova verskih skupina, kao što su, između ostalog, sloboda izbora verskih poglavara, sveštenika i veroučitelja, sloboda obrazovanja nižih i visokih verskih škola i sloboda izrade i rasturanja verskih napisa i izdanja.²⁶⁰

Komitet primećuje da iz slobode pridržavanja ili prihvatanja veroispovesti ili ubeđenja neizbežno proizlazi sloboda izbora veroispovesti ili ubeđenja,

259 Opšti komentar br. 22, stav 2.

260 *Isto*, stav 4.

uključujući, između ostalog, pravo zamene svoje postojeće veroispovesti ili ubeđenja drugim ili usvajanjem ateističkih gledišta, kao i pravo ostajanja pri svojoj veroispovesti ili ubeđenju. Član 18. stav 2. zabranjuje prinudu koja bi nanela štetu pravu pridržavanja i prihvatanja veroispovesti ili ubeđenja, uključujući upotrebu ili pretnju fizičkom silom ili krivičnim sankcijama radi primoravanja vernika ili ne-vernika da ostanu privrženi svojim verskim ubeđenjima i konfesijama, da se odreknu svoje veroispovesti ili da se preobrate. Politika i praksa s istom namerom ili dejstvom, kao, na primer, one kojima se ograničava pristup obrazovanju, lekarskoj nezi, zašljavanju ili pravima zajamčenim u članu 25. i drugim odredbama Pakta su, na sličan način, protivni stavu 2. člana 18. Istovetnu zaštitu uživaju svi koji se pridržavaju ubeđenja koja nisu verske prirode.²⁶¹

Komitet je mišljenja da član 18. stav 4. dozvoljava u državnim školama nastavu iz predmeta kao što su opšta istorija religije i etika, ako se pruža nepristrasno i objektivno. Sloboda roditelja ili zakonskih staratelja da osiguraju da njihova deca stiču versko i moralno obrazovanje u skladu s njihovim ubeđenjima, predviđena članom 18. stavom 4., povezana je s jemstvima slobode verske nastave navedenim u članu 18. stav 1. Komitet konstatuje da je javno školstvo koje uključuje upućivanje u određenu veroispovest ili ubeđenje protivno članu 18. stav 4., sem ako se ne predvide nediskriminatorni izuzeci ili alternative koji bi udovoljili željama roditelja i staratelja.²⁶²

Konačno, u Opštem komentaru br. 23 Komitet za ljudska prava ukazuje na to da pojmovi upotrebljeni u članu 27. ukazuju na to da su lica koja on treba da štiti pripadnici određene grupe sa zajedničkom kulturom, veroispovesti i/ili jezikom. Ovi pojmovi takođe ukazuju na to da lica koja on štiti ne moraju nužno da budu državljani države ugovornice. U vezi s tim, obaveze koje proizilaze iz člana 2. stav 1. su takođe relevantne, pošto taj član zahteva od države ugovornice da svim pojedincima na svojoj teritoriji i pod svojom jurisdikcijom pruži prava zajemčena Paktom, izuzev onih prava koja se izričito odnose na državljane, kao što su na primer politička prava iz člana 25. Prema tome, država članica ne može da ograniči primenu člana 27. samo na svoje državljane.²⁶³

Član 27. priznaje prava licima koja pripadaju manjinama koje „postoje“ u određenoj državi ugovornici. Ako se uzmu u obzir priroda i obim prava predviđenih ovim članom, nije bitno da se tačno odredi koliki stepen trajnosti podrazumeva termin „postoje“. Ova prava svode se na to da se

261 *Isto*, stav 5.

262 *Isto*, stav 6.

263 Opšti komentar br. 23, stav 5.1.

pripadnici takvih manjina ne smeju lišiti prava da, u zajednici s drugim članovima svoje grupe, imaju svoj kulturni život, ispovedaju svoju veru i da koriste svoj jezik. Kao što ne moraju nužno da budu državljani ili građani te države, isto tako ne moraju da imaju stalni boravak u njoj. Tako, radnici na privremenom radu ili čak posetioци koji u državi ugovornici čine takvu manjinu imaju pravo da ih niko ne lišava uživanja pomenutih prava. Kao i svaki drugi pojedinac na teritoriji države ugovornice, oni imaju univerzalna prava na, na primer, slobodu udruživanja, okupljanja i izražavanja. Postojanje etničke, verske ili jezičke manjine u nekoj državi ugovornici ne zavisi od njene odluke, već zahteva objektivan kriterijum na osnovu kog se utvrđuje postojanje manjina.²⁶⁴

8.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustav Republike Srbije²⁶⁵ garantuje u članu 21. stav 2. svim licima pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije. Posebno je značajan član 43. Ustava koji svima jemči slobodu veroispovesti, pravo da se ostane pri svojoj veroispovesti ili da se oni promene prema sopstvenom izboru. Niko nije dužan da se izjašnjava o svojim verskim i drugim uverenjima. Svako je slobodan da ispoljava svoju veru ili ubeđenje veroispovedanja, obavljanjem verskih obreda, pohađanjem verske službe ili nastave, pojedinačno ili u zajednici s drugima, kao i da privatno ili javno iznese svoja verska uverenja. Ustav predviđa da se sloboda ispoljavanja vere ili uverenja može ograničiti zakonom, samo ako je to neophodno u demokratskom društvu, radi zaštite života i zdravlja ljudi, morala demokratskog društva, sloboda i prava građana zajemčenih Ustavom, javne bezbednosti i javnog reda ili radi sprečavanja izazivanja ili podsticanja verske, nacionalne ili rasne mržnje. Ustav garantuje i pravo roditelja i zakonskih staratelja da svojoj deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima.

Zakon o zabrani diskriminacije²⁶⁶ zabranjuje diskriminaciju i po osnovu veroispovesti, a u članu 18. predviđa poseban slučaj zabrane verske diskriminacije. Tako, diskriminacija postoji ako se postupa protivno načelu slobodnog ispoljavanja vere ili uverenja, odnosno ako se licu ili grupi lica uskraćuje pravo na sticanje, održavanje, izražavanje i promenu vere ili uverenja, kao i pravo da privatno ili javno iznese ili postupi shodno svojim uverenjima. Ne smatra se diskriminacijom postupanje sveštenika, odnosno verskih službenika koje je u skladu sa verskom doktrinom, uverenjima

²⁶⁴ Isto, stav 5.2.

²⁶⁵ Službeni glasnik RS, br. 98/2006.

²⁶⁶ Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

ili ciljevima crkava i verskih zajednica upisanih u registar verskih zajednica, u skladu sa posebnim zakonom kojim se uređuje sloboda veroispovesti i status crkava i verskih zajednica.

Zakon o crkvama i verskim zajednicama²⁶⁷ predstavlja specijalizovan zakon koji u članu 1. svakome jemči pravo na slobodu savesti i veroispovesti, u skladu sa Ustavom. Sloboda veroispovesti obuhvata: slobodu da se ima ili nema, zadrži ili promeni veroispovest ili versko uverenje, odnosno slobodu verovanja, slobodu ispovedanja vere u Boga; slobodu da se pojedinačno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno, ispoljava verovanje ili versko uverenje učestvovanjem u bogoslužnju i obavljanjem verskih obreda, verskom poukom i nastavom, negovanjem i razvijanjem verske tradicije; slobodu da se razvija i unapređuje verska prosveta i kultura. Zakon dalje u članu 2. zabranjuje versku diskriminaciju tako što jemči da niko ne sme biti podvrgnut prinudi koja bi mogla ugroziti slobodu veroispovesti, niti sme biti prisiljen da se izjasni o svojoj veroispovesti i verskim uverenjima ili njihovom nepostojanju. Niko ne može biti uznemiravan, diskriminisan ili privilegovan zbog svojih verskih uverenja, pripadanja ili nepripadanja verskoj zajednici, učestvovanja ili neučestvovanja u bogoslužnju i verskim obredima i korišćenja ili nekorišćenja zajemčenih verskih sloboda i prava. Takođe, važno je napomenuti da ovim zakonom nije uvedena državna religija.

8.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Posebno je značajna Deklaracija o eliminisanju svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovane na religiji ili uverenju iz 1981. godine, koja sadrži mnogobrojne principe koji su već istaknuti u drugim relevantnim međunarodnim instrumentima. Posebno je značajan član 6. koji nabroja da pravo na slobodu misli, savesti, religije ili uverenja uključuje, između ostalog:

- pravo na obavljanje obreda ili udruživanje u vezi sa religijom ili uverenjem i uspostavljanje i održavanje mesta koje služe u te svrhe;
- uspostavljanje i održavanje odgovarajućih dobrotvornih ili humanitarnih institucija;
- stvaranje, nabavljanje i upotrebu neophodnih članaka i materijala koji se odnose na obred ili običaje određene religije;
- pisanje, izdavanje i podelu relevantne publikacije u ovoj oblasti;

267 Službeni glasnik RS, br. 36/2006.

- izvođenje religijske nastave na mestima koja su odgovarajuća za te svrhe;
- traženje i primanje dobrovoljnih finansijskih i drugih priloga od pojedinaca i institucija;
- obuku, imenovanje i postavljanje odgovarajućih lidera;
- proslavu praznika i ceremonija koje su u skladu sa nečijim religijskim uverenjem; i
- uspostavljanje i održavanje komunikacije u vezi sa religijom sa pojedincima i zajednicama na nacionalnom i međunarodnom nivou.

9. GOVOR MRŽNJE

9.1. Relevantni UN izvori

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima²⁶⁸ u članu 18. stav 4. predviđa da će se Zakonom zabraniti svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.

Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije²⁶⁹ u članu 4. traži od država da osude svaku propagandu i sve organizacije koje se rukovode idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili grupe osoba izvjesne boje ili izvesnog etničkog porekla ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije.

9.1.2. Ostali UN izvori

Govor mržnje kao neprihvatljiv govor kojim se izaziva mržnja i netrpeljivost zabranjen je i Deklaracijom UN o ukidanju svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovane na veroispovesti i verskim uverenjima,²⁷⁰ kao i Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama.²⁷¹

²⁶⁸ Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, br. 7/1971.

²⁶⁹ Službeni list SFRJ, br. 31/67.

²⁷⁰ Proglašena Rezolucijom 36/55, Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 25. novembra 1981.

²⁷¹ Usvojena na 47. zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 1992. godine, rezolucija br. 47/135.

9.2. Domašaj UN standarda

UN standardi u oblasti zabrane govora mržnje pre svega se pronalaze u konvencijama, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacija, Konvenciji o pravima deteta, Konvenciji o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Konvenciji protiv torture, drugog surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kao i Konvenciji o statusu izbeglica.

Dalje se standardi razvijaju i kroz određeni, ne mali broj opštih komentara, pre svega Komiteta za ljudska prava, a zabrana govora mržnje dobija jasnije obrise i kroz deklaracije Generalne skupštine i time čini jasnu celinu zaštite od govora mržnje.

Komitet za ljudska prava u Opštem komentaru br. 11 naglašava da član 20. Pakta propisuje da će svaka propaganda u korist rata i svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, biti zabranjeno zakonom. Prema mišljenju Komiteta, zahtevi da se ove aktivnosti zabrane su u potpunosti u skladu s pravom na slobodu izražavanja garantovanu članom 19., čije uživanje nosi sa sobom određene dužnosti i odgovornosti. Zabranjivanje na osnovu stava 1. se odnosi na sve forme propagande koje predstavljaju pretnju ili dovode do agresije ili narušavanja mira suprotno Povelji Ujedinjenih nacija, dok se stav 2. protivi svakom zagovaranju nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, bilo da takva propaganda ili podsticanje imaju unutrašnji ili spoljni karakter. Stav 1. člana 20. ne zabranjuje podsticanje na suvereno pravo na samoodbranu i pravo naroda na samoopredeljenje i nezavisnost u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija. Da bi član 20. bio delotvoran, trebalo bi doneti zakon iz kog će biti jasno da su propaganda i zagovaranje iz člana 20. suprotni državnoj politici, kao i propisati odgovarajuće sankcije u slučaju kršenja ove zabrane. Komitet stoga veruje da bi države članice koje još uvek nisu ovo učinile trebalo da preduzmu sve neophodne mere da bi ispunile obaveze iz člana 20, te da one same treba da se uzdrže od bilo kakve propagande ili zagovaranja mržnje.²⁷²

Dalje, Komitet za ljudska prava u Opštem komentaru br. 18 naglašava da zabrana diskriminacije, zajedno s načelom jednakosti pred zakonom i jednake zakonske zaštite bez ikakve diskriminacije, čini osnovni i opšti princip koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava. Stoga član 2. stav 1. Međunarodnog

272 Opšti komentar br. 11, stav 2.

pakta o građanskim i političkim pravima obavezuje svaku državu ugovornicu da poštuje i obezbeđuje svim osobama na svojoj teritoriji i u svojoj nadležnosti prava garantovana Paktom bez ikakvog razlikovanja, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa. Član 26. ne obezbeđuje samo da svim pojedincima jednakost pred zakonom, kao i jednaku zakonsku zaštitu, već i zabranjuje ikakvu diskriminaciju na osnovu zakona i jemči svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije na bilo kom osnovu, kao što je rasa, boja, pol, jezik, veroispovest, političko ili bilo koje drugo mišljenje, nacionalno i društveno poreklo, imovina, rođenje ili drugi status. Komitet ističe da je načelo zabrane diskriminacije toliko važno da član 3. obavezuje svaku državu ugovornicu da obezbedi jednako pravo muškaraca i žena na uživanje svih prava garantovanih Paktom. Dok član 4. stav 1. dopušta državama članicama da preuzmu mere kojima se ukidaju izvesne obaveze predviđene Paktom u vreme opšte opasnosti, isti član zahteva, inter alia, da te mere ne povlače diskriminaciju zasnovanu isključivo na rasi, boji, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poreklu. Štaviše, član 20. stav 2. obavezuje države ugovornice da zakonom zabrane svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koja predstavlja podsticanje na diskriminaciju.

Konačno, Komitet za ljudska prava u Opštem komentaru br. 23 ukazuje da pojmovi upotrebljeni u članu 27. ukazuju na to da su lica koja on treba da štiti pripadnici određene grupe sa zajedničkom kulturom, veroispovesti i/ili jezikom. Ovi pojmovi takođe ukazuju na to da lica koja on štiti ne moraju nužno da budu državljani države ugovornice. U vezi s tim, obaveze koje proizilaze iz člana 2. (1) su takođe relevantne, pošto taj član zahteva od države ugovornice da svim pojedincima na svojoj teritoriji i pod svojom jurisdikcijom pruži prava zajemčena Paktom, izuzev onih prava koja se izričito odnose na državljane, kao što su na primer politička prava iz člana 25. Prema tome, država članica ne može da ograniči primenu člana 27. samo na svoje državljane.²⁷³

Stavovi Komiteta naglašeni su i u mišljenjima donetim povodom pojedinačnih predstavki. Tako su u jednom predmetu protiv Kanade, J. R. T., kanadski državljani, i partija W.G. pokušali da promovišu politiku partije putem snimljenih poruka koje su se mogle čuti pozivom na odgovarajući telefonski broj. U tim porukama, građani su upozoreni da jevrejski finansijski moćnici izazivaju ratove, nezaposlenost, inflaciju i kolaps svetskih vrednosti i principa. Komitet je smatrao da ovakvo postupanje predstavlja širenje politike rasne ili religijske mržnje, koja je zabranjena članom 20.²⁷⁴

273 Opšti komentar br. 23, stav 5.1.

274 *J. R. T. i W. G. partija protiv Kanade*, Komitet za ljudska prava (1983).

U jednom drugom predmetu, Komitet za ljudska prava je pronašao da premeštaj profesora koji je izražavao antisemitske stavove u svojim knjigama, pamfletima i tokom javnih nastupa predstavlja ograničenje njegove slobode izražavanja, ali je ovo ograničenje u konkretnom slučaju dopušteno zato što je upereno protiv izjava „čija je priroda takva da podižu ili učvršćuju antisemitska osećanja“. Iz tog razloga, neophodno je zaštititi pravo jevrejske zajednice na slobodu od religijske mržnje i omogućiti jevrejskoj deci da pohađaju školu u kojoj nema predrasuda, stereotipa i netolerancije. Komitet je naglasio da sloboda izražavanja povlači izvesne dužnosti i odgovornosti, koje su od posebne važnosti za obrazovni sistem, pošto učitelji mogu uticati na mlade u učvršćivanju diskriminatornih stavova.²⁷⁵

9.3. *Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu*

Ustav Republike Srbije²⁷⁶ u članu 46. jemči slobodu mišljenja i izražavanja, kao i slobodu da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije. Takođe, član 49. zabranjuje svako izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti.

Zakon o zabrani diskriminacije²⁷⁷ u članu 11. zabranjuje izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način.

Viši sud u Beogradu izrekao je svoju prvu presudu za govor mržnje na osnovu člana 11. Zakona o zabrani diskriminacije zbog komentara čitalaca na veb sajtu jednih dnevnih novina povodom objavljenog članka. Pronađeno je da su novine delovale diskriminatorski prema predstavnicima LGBT populacije, omogućavajući objavljivanje veoma pogrdnih komentara. Sud je odredio privremenu meru i zabranio objavljivanje spornih komentara na sajtu, naredio je objavljivanje presude u celosti, ali je odbacio zahtev za naknadu štete. Pomenutu odluku je potvrdio Apelacioni sud u februaru 2012. Iako je ova presuda veoma važna za uspostavljanje granica tolerancije za govor koji može biti uvredljiv za pripadnike pojedinih grupa,

275 *Ross protiv Kanade*, 2 Komitet za ljudska prava (2000).

276 *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

277 *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

nije dobro što je odbačen zahtev za naknadu štete jer to može govoriti o nedovoljnom razumevanju štetnog uticaja ovakvog govora.²⁷⁸

Takođe, „Gej Strejt Alijansa“ je tužila poznatog političara Dragana Markovića Palmu za sledeću izjavu koju je dao novinarima pisanih i elektronskih medija: „Stav jedinstveme Srbije i moj lični stav je: mi smo protiv svakog skupa gde homoseksualci demonstriraju ulicama Beograda i žele da prikažu nešto što je bolest da je normalno.“ Prvostepeni sud je smatrao da je ova tužba neosnovana i da je političar dao saopštenje u ime organizacije koja se zalaže za „zdravu porodicu koja podrazumeva da se lica rađaju iz braka muškaraca i žene, a ne da budu deca „surogat porodice“ u kojoj će dve osobe istog pola glumiti mamu i tatu“, kao i da kao politička stranka imaju pravo na svoj stav. Sud je podsetio da je sloboda izražavanja jedno od fundamentalnih vrednosti demokratskog društva i da ESLJP naglašava u svojoj praksi da ona podrazumeva i ideje koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju ljude jer to zahteva pluralizam u društvu. Poseban kuriozitet predstavlja deo obrazloženja presude u kojem se kaže da „U vreme kada je govor mržnje i otvorenog pozivanja na razne vidove diskriminacije, česta pojava u političkom životu i na medijskom prostoru Republike Srbije, sud je utvrdio da navedena izjava ne ispunjava uslove da se u smislu zakona o zabrani diskriminacije, proglasi diskriminatornim ponašanjem.“²⁷⁹

Apelacioni sud u Beogradu je zauzeo stav da pružanje zaštite tužiocu ne predstavlja cenzuru, niti ograničenje slobode govora, već „zabranu govora kojim se pronose ideje kojima se podstiče diskriminacija, a koje mogu imati štetne posledice na demokratske procese i razvoj društva u celini“, te je pronašao diskriminatorno ponašanje tuženog.²⁸⁰

I Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je donela nekoliko mišljenja u kojima je utvrdila postojanje govora mržnje kao posebnog oblika diskriminacije. Posebno je ilustrativno mišljenje doneto u postupku povodom pritužbe organizacija R.I.C. iz B. povodom kolumni B. Đ. „Draga, ne budi peder“ i „Draga, ne budi peder 2“, koje su dnevne novine „S.“ objavile 21. i 28. maja 2016. godine. Podnosilac pritužbe smatra da su objavljivanjem ovih kolumni diskriminisani gej muškarci, lezbejke i transrodne osobe. U izjašnjenju na pritužbu, između ostalog, glavni i odgovorni urednik „S.“ M. L., između ostalog, naveo je da je B. Đ., kao autor kolumne, postavio uslov „S.“ da ne menja sadržaj njegove kolumne, odnosno, da urednički kolegijum ne sme da cenzuriše njegove tekstove, čega se „S.“ pridržavao. Navedeno je da

278 Beogradski centar za ljudska prava, *Ljudska prava u Srbiji u 2011*, str. 265, 266.

279 Prvi osnovni sud u Beogradu, 73. P. br. 15378/2012, 17. 9. 2013.

280 Apelacioni sud u Beogradu, Gž. 2426/14, 11. 6. 2014.

B. Đ. svoju uspešnu karijeru gradi svojom muzikom i tekstovima za koje odgovara po subjektivnoj odgovornosti, što je slučaj i sa spornom kolumnom, a da se „S.“, u konkretnom slučaju, vodio činjenicom da svako ima pravo na svoje mišljenje, a naročito javne ličnosti koje svojim stavovima propagiraju vrednosti i ciljeve za koje se zalažu. U toku postupka utvrđeno je da kolumna „Draga, ne budi peder“ od 21. maja 2016. godine sadrži niz nedopustivih uvreda usmerenih ka pripadnicima LGBT populacije koje autor naziva „pederi“, „čmaroljubi“ i „buljoloji“. Ovakvim pogrđnim nazivima, autor kolumne je uznemirio i ponizio pripadnike/ce LGBT populacije i vrlo tendenciozno poslao poruku svojim čitaocima da su osobe homoseksualne orijentacije „nastrane“ i da je prihvatljivo da ih drugi vređaju, uznemiravaju i ponižavaju nazivajući ih izrazito nepristojnim i ponižavajućim imenima. Međutim, u ovoj kolumni, B. Đ. je otišao i korak dalje u uznemiravanju i ponižavanju pripadnika/ca LGBT populacije. Naime, on je preporučio organizatorima Parade ponosa da pozovu navijače, jer su oni „vrlo tolerantni prema različitim“, da bi potom njegova retorika eskalirala rečima: „Jedino iz dna duše mrzim i prezirem one bolesne idiote koji bi da ubace pederastiju u škole, koji bi da usvajaju decu. To nisu pederi, to su pederčine. Njih bi sve poslao u zemlje islama, gde je za njihovu bolest predviđena smrtna kazna. Budite sigurni da nisam homofob samo sam normalan“. Poverenica je pronašla da je B. Đ. podstakao mržnju prema pripadnicima LGBT populacije i pozvao na njihov linč. Ovakav stav je izrazito opasan, imajući u vidu da se pripadnici/ce LGBT seksualne orijentacije u našem društvu svakodnevno susreću sa brojnim pretnjama, uznemiravanjem i drugim problemima. Na kraju, Poverenica konstatuje da je Zakonom o javnom informisanju i medijima propisano da odgovorni urednik za pojedino izdanje, rubriku, odnosno programsku celinu odgovara za sadržaj koji uređuje. To faktički znači da je za kompletan sadržaj dnevnih novina „S.“, kao i za sve napise objavljene u ovom listu, uključujući i kolumne B. Đ., odgovoran glavni urednik dnevnih novina „S.“.²⁸¹

Mišljenje je doneto u postupku po pritužbi P. P. i I. M. Lj. P., podnete protiv A. T. iz N.P, zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U pritužbi je navedeno da je A. T. svojim objavama na Fejsbuku i objavljivanjem fotografije P. P., podstakao komentare u kojima se P. P. preti smrću. Uz pritužbu su dostavljeni i odštampani snimci Fejsbuk stranice A. T. na kojima se nalaze navedeni komentari. P. P. je naveo da je zbog komentara u kojima se poziva na nasilje i preti smrću, oseća ugroženim, kako za svoju bezbednost tako i za bezbednost svojih najbližih. U izjašnjenju A. T., navedeno je da svojim objavama nije diskriminisao P. P., a da ne može da bude

281 Pritužba R I C protiv dnevnog lista S, mišljenje od 1. septembra 2016.

odgovoran za komentare koje su druga lica ostavljala na njegovom Fejsbuk profilu, i izrazio žaljenje zbog takvih komentara. U toku postupka utvrđeno je da je A. T. svojim objavama na Fejsbuku, otvorio raspravu u kojoj je podsticana diskriminacija, mržnja i nasilje prema P. P. i osobama drugačije seksualne orijentacije. Utvrđeno je da je A. T. odgovoran zbog toga što je takve komentare, koji po svojoj sadržini predstavljaju govor mržnje, držao dostupnim javnosti, a bio je u mogućnosti da ih ukloni. Zbog toga je Poverenica za zaštitu ravnopravnosti dala mišljenje da je A. T. prekršio odredbe člana 11. Zakona o zabrani diskriminacije koji zabranjuju govor mržnje.²⁸²

Poverenici je podneta Pritužba protiv D. Ć. iz Niša, kandidata za gradonačelnika Niša, zbog govora mržnje i podsticanja nasilja protiv ateista, u izjavi objavljenoj na TV „Belle amie“ 10. aprila 2012. godine: „Tako mi je drago da je gradska opština Medijana u deci iznašla ljude, verujuće ljude. Jer šta je to čovek ako ne veruje? Onda nisam potpuno siguran da i jeste čovek“. Poverenica je ukazala na to da su se u domaćem i uporednom pravu razvili određeni kriterijuma koji su smernice za kvalifikovanje izjava, ideja ili informacija kao govora mržnje, i da su neki od kriterijuma da se radi o rečima, izrazima i rečenicama uvredljivog sadržaja koje su upućene pojedincu ili grupi na osnovu nekog ličnog svojstva; da se njima etiketiraju, kleveću ili ismejavaju pojedinci ili grupe na osnovu ličnog svojstva; da je iz poruke prepoznatljiv cilj govornika da stigmatizuje, povredi ili ponizi osobu ili grupu na osnovu ličnog svojstva; da kod pojedinca ili grupe kojoj je upućen proizvodi određene psihološke efekte, izazivajući strah, zebnju, nelagodu ili ljutnju; da stvara netrpeljivost i mržnju prema pojedincu ili grupi ili poziv na osvetu i nasilje; da stvara osećaj kod velikog broja građana da je takvo ponašanje prema određenom licu ili grupi društveno poželjno i opravdano; da izaziva osećaj kod širokog kruga građana da će takvo ponašanje biti tolerisano i da neće biti predmet odgovornosti, i sl. Poverenica je donela mišljenje da citiranom izjavom nije izvršen akt diskriminacije, odnosno, da ova izjava ne predstavlja govor mržnje. Poverenica je posebno podvukla da on, kao i bilo koji drugi građanin, ima pravo na sopstveno mišljenje o tome ko su verujući ljudi, kao i kakvi su ljudi koji veruju, te da u izjavi D. Ć. nije precizirano na koju vrstu vere/verovanja misli, iz čega se može zaključiti da svako ko čuje njegovu izjavu može ovim pojmovima dati drugačije značenje. Na ovakav zaključak, primećuje Poverenica, upućuje i činjenica da su predstavnici udruženja A. S. pojmove ‘vera’ i ‘verujući ljudi’ razumeli u religioznom smislu, dok D. Ć. u svom izjašnjenju na pritužbu navodi da je pri korišćenju pojma vere mislio na veru u bolju budućnost, ljubav prema domovini, svome gradu i svemu onome što život može učiniti lepšim.

282 *Pritužba P. P. protiv A. T.*, mišljenje od 21. marta 2015.

Konačno, treba imati u vidu i da se u konkretnom slučaju ne ispituje istinitost ove izjave, jer nije u pitanju dokaziva činjenica za koju se može utvrditi da li je istinita ili lažna, i da izjava D. Ć. sadrži njegovo mišljenje, kroz koje je izrazio određene vrednosne stavove.²⁸³

9.4. Posebne napomene

Pod okrijem Saveta Evrope doneto je nekoliko relevantnih instrumenata kojima se zabranjuje govor mržnje.

Preporuka R (97) 20 državama članicama o govoru mržnje definiše govor mržnje kao svaki oblik izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netolerantnost izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstava protiv manjina, migranata i osoba sa imigrantskim poreklom. Preporuka naročito nalaže da vlade država članica treba da uspostave i održavaju celovit pravni okvir koji se sastoji od građanskih, krivičnih i upravnih pravnih odredbama o govoru mržnje, koji omogućuju državnim i sudskim vlastima da u svim slučajevima usklade poštovanje slobode s poštovanjem ljudskog dostojanstva i zaštite ugleda prava drugih.

U tom cilju, vlade država članica treba da razmotre načine i sredstva kako bi... na listu mogućih krivičnih sankcija za govor mržnje dodale i nalog za obavljanje društveno korisnog rada; povećale mogućnost za borbu protiv govora mrženje kroz građansko pravo dozvoljavajući zainteresovanim nevladinim organizacijama da podnose građanske tužbe omogućavajući odštetu žrtvama govora mržnje i omogućavajući sudske odluke koje žrtvama daju pravo na odgovor ili nalažu ispravke.²⁸⁴

Preporuka nalaže da vlade države članica kao i organi uprave na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, ali i državni službenici, imaju posebnu odgovornost da se naročito u medijima uzdrže od izjava koje mogu da se shvate kao govor mržnje ili kao govor koji bi mogao da proizvede efekte opravdavanja, širenja ili podsticanja rasne mržnje, ksenofobije i ostalih oblika diskriminacije zasnovane na netoleranciji.²⁸⁵

Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope R (97) 21 o medijima i promovisanju kulture tolerancije predviđa da problem netolerancije zahteva raz-

283 Pritužba udruženja A. S. protiv D. Ć. iz N. br. 1080, mišljenje od 30. jula 2012.

284 Načelo 2.

285 Načelo 1.

matranje kako u javnosti, tako i unutar medijskih kuća. Iskustvo profesionalnih medijskih krugova pokazuje da bi bilo korisno da medijske kuće razmisle o: izveštavanju zasnovanom na činjenicama i istinitim podacima o rasizmu i netoleranciji; opreznom izveštavanju kada je reč o napetosti među zajednicama; izbegavaju pogrdne stereotipe opisivanja pripadnika kulturnih, etničkih ili verskih zajednica u svojim publikacijama i programima; skreću pažnju javnom mnjenju na zla netolerancije; osporavaju pretpostavke koje su sadržane u netolerantnim primedbama sagovornika prilikom intervjua, izveštajima, diskusionim programima i dr.

Evropski sud je u svojoj bogatoj jurisprudenciji definisao govor mržnje kao „svaki oblik izražavanja koji širi, podstiče, promoviše ili opravdava mržnju koja je zasnovana na netoleranciji“.²⁸⁶

U *Jersild*, podnosilac predstavke bio je TV novinar, koji je intervjuisao 3 člana jedne rasističke grupe iz Kopenhagena. Tokom intervjua, članovi grupe davali su negativne izjave o imigrantima, crnačkom stanovništvu i drugim etničkim manjinama u Danskoj. Posle intervjua, novinar je osuđen za pružanje pomoći i pomaganje u diskriminaciji u vidu govora mržnje. Razmatrajući ovaj slučaj, Evropski sud je istakao da audiovizuelni mediji imaju mnogo jači uticaj na pojedince od štampanih medija i da tu treba biti posebno obazriv, ali je pronašao da krivična osuda novinara nije prošla test proporcionalnosti. Sud je uzeo u obzir da prilog nije napravljen sa namerom da se propagiraju rasistički stavovi, već da se razgovara o tema koja su od javnog interesa, dok je emitovanje išlo u okviru ozbiljnog informativnog programa i bilo je namenjeno dobro informisanoj javnosti. Međutim, to ne znači da novinari ne treba da obrate pažnju da ne postanu sredstvo za prenošenje i širenje rasističkih izjava.²⁸⁷

U *Surek*, podnosilac predstavke bio je vlasnik novina koji je kažnjen za publikovanje letaka kojima je osuđena vojna aktivnost vlasti u jugoistočnoj Turskoj, kao i brutalno ugušivanje borbe Kurda za nezavisnost i slobodu. Na jednom letku je pisalo da je država umešana u pritvaranje, mučenje i ubistvo političkih disidenata, dok je na drugom stajalo da su vlasti učestvovala u dva masakra, koji predstavljaju deo strateške kampanje da se unište Kurdi. Do objavljivanja letaka je došlo u vreme veoma ozbiljnih sukoba između turskih snaga i pobunjeničkog otpora Radničke partije Kurdistana, koji su od 1985. godine pa sve do 1996. godine odneli živote 4036 civila i 3884 pripadnika bezbednosnih snaga. Evropski sud je zauzeo stav da je prag dozvoljene kritike u političkoj debati veći u odnosu na vlast,

286 *Erbakan v. Turkey*, predstavka br. 59405/00, presuda od 6. jula 2006.

287 *Jersild v. Denmark*, predstavka br. 15890/89, presuda od 23. septembra 1994.

nego u odnosu na običnog građanina, ili čak političara. Ipak, mora se zabraniti govor koji poziva na krvnu osvetu stvarajući loše emocije i pojačavajući predrasude koje mogu dovesti do nasilja, a u tom slučaju država uživa „široko polje procene“ kod ispitivanja neophodnosti ograničenja slobode izražavanja. Dakle, Sud je smatrao da je ovim člankom preneti poruka čitaocu da je nasilje neophodna i opravdana mera samoodbrane od agresora, i da kao takva ne može uživati zaštitu predviđenu članom 10. Evropske konvencije.²⁸⁸

Konačno, Evropski sud je zauzeo stav da pozivanje na odgovornost za izjave date u kontekstu opšte debate o problemima koji su povezani sa integracijom imigranata, zavisi od procene države da li je ono neophodno u demokratskom društvu. Tako je u slučaju *Le Pen*, predsednika francuske partije Nacionalni front, Sud smatrao da su njegovi komentari upereni protiv Muslimana izazivali osećaj odbacivanja i neprijateljstva. On je u svojim govorima upozoravao na uvećanje broja muslimanske zajednice, koja već sada predstavlja latentnu opasnost za dignitet i bezbednost francuskog naroda.²⁸⁹

288 *Sürek v. Turkey*, predstavka br. 26682/95, presuda od 8. jula 1999.

289 *Le Pen v. France*, predstavka br. 18788/09, presuda od 10. aprila 2010.

III. DEO

PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

1. UPUTSTVO ZA KORIŠĆENJE BAZE SUDSKE PRAKSE RELEVANTNE SA STANOVIŠTA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA (e-JURIS) I SISTEMA ZA UNAKRSNO POVEZIVANJE

Imajući u vidu obavezu Pravosudne Akademije da adekvatno odgovori na sve konkretnije zahteve koji se pred nju postavljaju, a koji su rezultat sveobuhvatnih reformskih procesa u okviru pravosuđa, kao i obaveza koje proizilaze iz ratifikovanih međunarodnih ugovora, bilo je neophodno preduzeti mere koje će povećati efikasnost u radu i doprineti njegovom kvalitetu. Krajnji cilj ovih mera je pružanje adekvatne podrške pravosuđu kroz obuke i alate koji su dizajnirani da pomognu u rešavanju delikatnih pravnih problema sa kojima se nosioci pravosudnih funkcija sreću svakodnevno. Adekvatan odgovor je pronađen u široj upotrebi savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija kroz razvoj informacionog sistema koji je trasirao dalji pravac razvoja Pravosudne akademije.

eAKADEMIJA je informacioni sistem Pravosudne akademije. Predstavlja skup servisa, odnosno veb aplikacija koje omogućuju Pravosudnoj akademiji savremen, praktičan pristup obukama koji se zasniva na interaktivnosti i dostupnosti relevantnih informacija onda kada su one korisnicima usluga Pravosudne akademije zaista i potrebne.

Aplikacije koje su razvijene da pruže neposrednu podršku sudijama u njihovom svakodnevnom radu su eJURIS i sistem za unakrsno povezivanje.

- ▶ eJURIS kao baza sudske prakse ESLJP i prakse UN komiteta relevantna je sa stanovišta primene međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava. Trenutno se u ovoj bazi nalazi oko 700 presuda Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava i 5 odluka UN komiteta koje se odnose na Republiku Srbiju.
- ▶ Sistem za unakrsno povezivanje služi povezivanju članova nacionalnog zakonodavstva sa članovima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, pravnim konceptima koje primenjuje Evropski sud i njegovom relevantnom sudskom praksom. Krajem 2018. godine sistem je proširen tako što su dodate veze sa standardima ljudskih prava Ujedinjenih nacija koje je potrebno direktno primenjivati u postupcima pred domaćim sudovima. Tokom 2020. godine nastavljeno je unapređivanje sistema i ubačene su UN konvencije, prateći opšti komentari, kao i praksa UN komiteta. Ceo sistem sada omogućava povezivanje članova nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije kao i članova Evropske konvencije o ljudskim pravima i prakse Evropskog suda za ljudska prava sa članovima UN konvencija i odlukama UN komiteta. Takođe, omogućeno je upoznavanje sa opštim komentarima UN mehanizama za zaštitu ljudskih prava, a koji daju konkretna uputstva za primenu samih UN standarda.

Obe aplikacije su dostupne preko novog internet portala Pravosudne akademije.

Portal je dostupan na adresi www.pars.rs, a možete mu pristupiti i sa mobilnim uređajem skeniranjem QR koda.

Sistem za unakrsno povezivanje (Cross-Reference)

Ova aplikacija je edukativnog karaktera i namenjen je, pre svega, korisnicima koji se tek upoznaju sa EKLJP i pravnim konceptima koje primenjuje ESLJP kao i sa standardima ljudskih prava UN-a.

Sistem za unakrsno povezivanje predstavlja novinu u načinu pretrage prakse ESLJP i standarda ljudskih prava UN-a jer omogućava da se njihovom pretragom dođe do konkretnih pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP kao i do direktno primenljivih standarda ljudskih prava UN-a koji su relevantni za rešavanje konkretnog pravnog problema koji se nalazi pred korisnikom aplikacije. Veoma je važno što se u sistemu nalaze i odluke UN komiteta te je sudijama i tužiocima omogućeno da se detaljnije upoznaju sa praksom ovih tela, odnosno da vide kako se članovi UN konvencija tumače i primenjuju na konkretno činjenično stanje.

Za korišćenje ove baze nije potrebno gotovo nikakvo predznanje o EKLJP kao ni o konvencijama UN-a koje su relevantne sa stanovišta ljudskih prava pošto se pretraga može početi od relevantnih članova nacionalnog zakonodavstva koji su korisnicima svakako poznati.

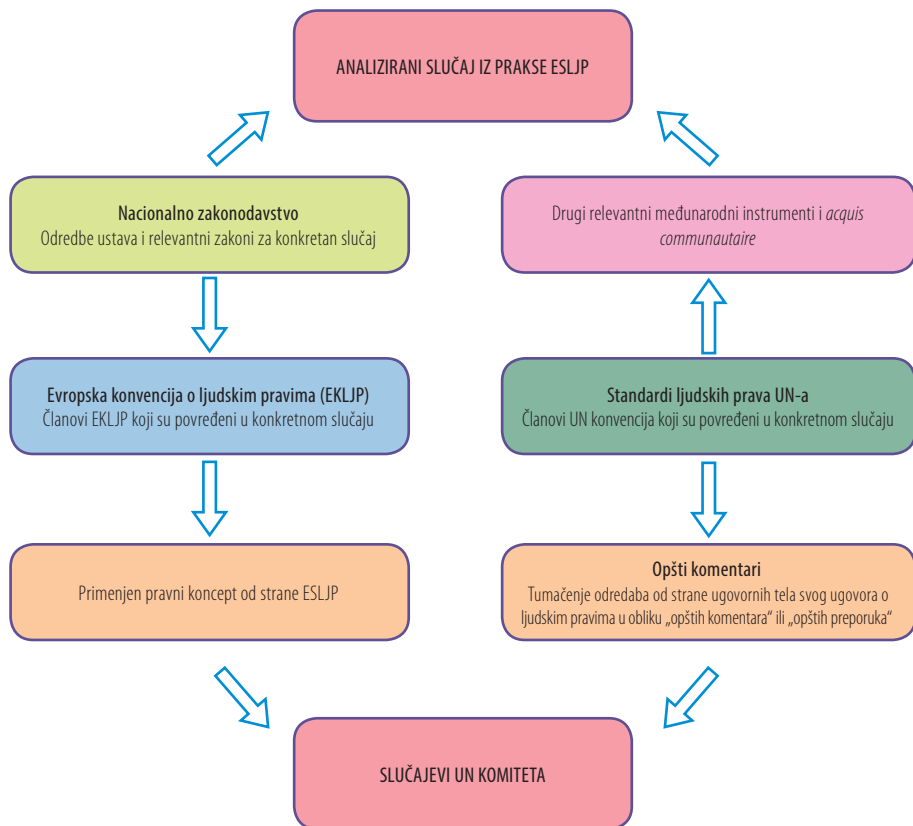
Što se tiče sistema zaštite ljudskih prava preko ESLJP aplikacija trenutno sadrži 33 analizirane presude ESLJP i 6 pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP. U okviru sistema zaštite ljudskih prava UN-a dostupna su 4 modula (prava deteta, prava osoba sa invaliditetom, azil i migracije i diskriminacija).

Osnovna šema unakrsnog povezivanja pokazuje da je svaki od 33 slučaja povezan sa:

- ▶ odredbama nacionalnog zakonodavstva koje su primenljive u konkretnom slučaju;
- ▶ članovima EKLJP o čijoj povredi je odlučivao ESLJP;
- ▶ pravnim konceptima koje je ESLJP primenio prilikom donošenja presude;
- ▶ Standardima ljudskih prava UN-a
- ▶ Članovima UN konvencija
- ▶ Praksom UN komiteta
- ▶ drugim relevantnim međunarodnim instrumentima i pravnim tekovinama Evropske unije na koje se pozivao sam ESLJP u presudi.

Pored veze između navedenih elemenata ovaj sistem omogućava pregled

- ▶ analizirane presude sa svim bitnim elementima što uključuje i tekst presude u integralnom obliku;
- ▶ pravnog koncepta koji je primenio ESLJP sa uputstvima za njegovu primenu
- ▶ standarda zaštite ljudskih prava UN-a po tematskim modulima ali i članovima UN konvencija.

Pristup aplikaciji sa sistemom unakrsnog povezivanja

Na početnoj stranici portala Pravosudne akademije se nalazi link ka informacionom sistemu Pravosudne akademije (eAKADEMIJA). eAKADEMIJI možete pristupiti i direktno preko adrese www.eakademija.com ili skeniranjem QR koda

Sa strane eAKADEMIJE na kojoj se nalaze sve aplikacije odaberete aplikaciju sa sistemom unakrsnog povezivanja (cross reference).

Aplikaciji je moguće pristupiti i direktno putem adrese www.cref.eakademija.com ili skeniranjem QR koda,

Početna stranica sistema za unakrsno povezivanje

Aplikacija podrazumeva dva međusobno povezana segmenta – sistem zaštite ljudskih prava kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija, koji je u razvoju. Na početnoj stranici je potrebno izabrati da li se u sistem unakrsnog povezivanje ulazi kroz sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP ili kroz sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija.

Odabirom opcije „**Sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP**“ otvara se početna stranica za pretragu koja sadrži:

- ▶ elemente nacionalnog zakonodavstva, za koje je uspostavljena veza sa nekim članom EKLJP ili neke od UN konvencija
- ▶ Članove EKLJP, gde je članovima Konvencije pridružen član domaćeg zakona i odgovarajući član UN konvencije, zajedno sa primerima iz prakse koji ilustruju ovu vezu
- ▶ Slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava koji su razrađeni i na osnovu kojih su kreirani tzv info-paketi koji se odnose na karakteristična pravna pitanja (kod segmenta koji se odnosi na UN, prezentovane su odluke komiteta UN koje se odnose na Republiku Srbiju)
- ▶ Elemente drugih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji su korišćeni u prezentovanim presudama

Cross-reference

Национално законодавство

- 1 Закон о азилу
- 2 Закон о ванпарничном поступку
- 3 Закон о забрани дискриминације
- 4 Закон о заштити лица са менталним сметњама
- 5 Закон о извршењу и обезбеђењу
- 6 Закон о кривичном поступку
- 7 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- 8 Закон о основама својинскоправних односа
- 9 Закон о парничном поступку
- 10 Закон о планирању и изградњи
- 11 Закон о прекршajима
- 12 Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- 13 Закон о становању и одржавању зграда
- 14 Кривични законик
- 15 Породични закон
- 16 Устав РС

Други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- 1 Декларација основних правних принципа за жртве кривичних дела и злоупотребе моћи
- 2 Директива 2012/29/EУ којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета
- 3 Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- 4 Комитет за људска права
- 5 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – Истанбулска конвенција
- 6 Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- 7 Оквирна одлука Савета Европске уније о положају жртава у кривичном поступку
- 8 Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003. о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")
- 9 Уредба бр. 604/2013 Европског парламента о утврђивању критеријума и механизма за одређивање државе чланице одговорне за разматрање захтева за азил који је у једној од држава чланица поднео држављанин

Чланови конвенције

- Члан 1 - Обавеза поштовања људских права
- Члан 2 - Право на живот
- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 4 - Забрана ropства и принудног рада
- Члан 5 - Право на слободу и безбедност
- Члан 6 - Право на правично суђење
- Члан 7 - Кажњавање само на основу закона
- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота
- Члан 9 - Слобода мисли, савести и вероисповести
- Члан 10 - Слобода изражавања
- Члан 11 - Слобода окупљања и удруживања
- Члан 12 - Право на склапање брака
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек
- Члан 14 - Забрана дискриминације
- Члан 15 - Одступање у ванредним околностима
- Члан 16 - Ограничења политичке активности странаца
- Члан 17 - Забрана злоупотребе права
- Члан 35 - Услови прихvatљивости
- Протокол 1 Члан 1 - Заштита имовине
- Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари
- Протокол 12 Члан 1 - Општа забрана дискриминације

Случајеви - примери

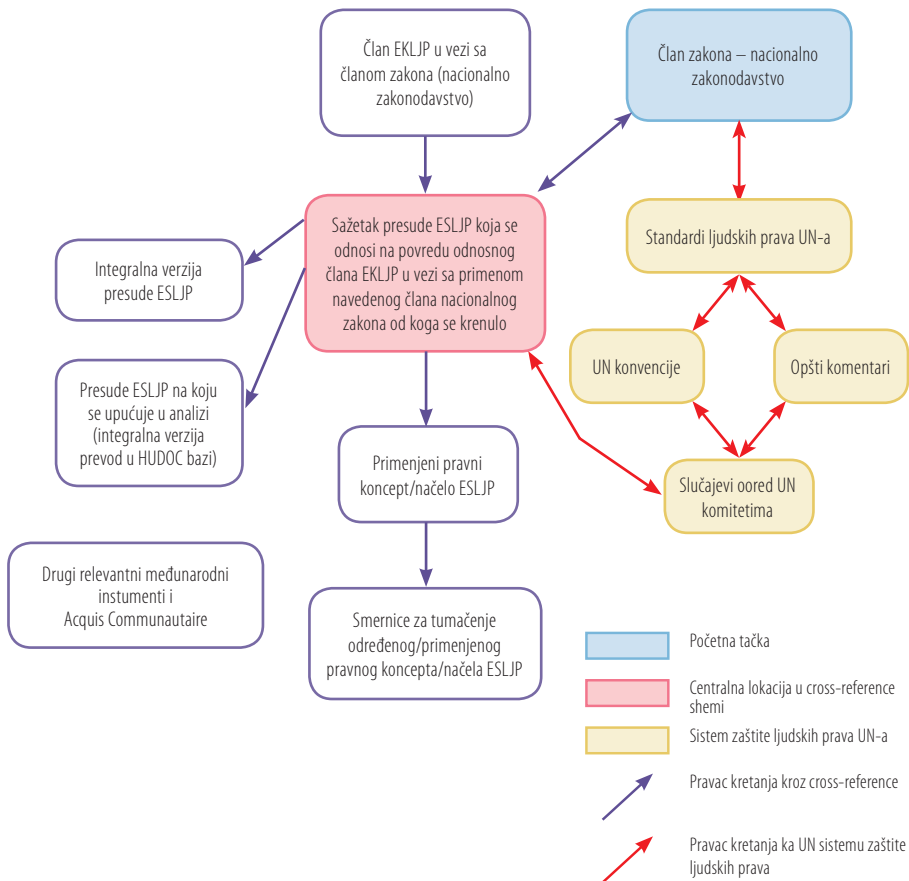
- Бито против Словачке (30255/09 пресуда од 28.01.2014)
- Бочајн против Украјине бр.2 (22251/08, пресуда Великог већа од 05.02.2015.)
- Варнава и други против Турске (16064/90, пресуда од 18.09.2009)
- Видал против Белгије (12351/86 пресуда од 28.10.1992)

Korišćenje aplikacije je jednostavno: nacionalni zakon, međunarodni pravni instrument, ili član Konvencije se izabere klikom, čime se otvara prozor koji daje direktnu vezu pojedinih članova zakona (ili drugog akta koji smo izabrali) sa konkretnim članom druge vrste akta.

Uvođenjem sistema zaštite ljudskih prava kroz mehanizme UN, predstavljanje svakog člana domaćeg zakona povezano je na neki element iz oba sistema istovremeno.

Povezivanje je vidljivo i sa strane svakog od članova EKLJP u ovom modulu, dok je u modulu koji se odnosi na UN standarde, postavljeno svih osam osnovnih dokumenata UN za zaštitu ljudskih prava koje je Republika Srbija ratifikovala, zajedno za odgovarajućim opcionim protokolima i opštim komentarima, uz primere koji ilustruju neke od uspostavljenih veza.

Iako se svim elementima ovog sistem može direktno pristupiti sa ove stranice cilj ovog uputstva je da korisnika na konkretnom primeru provede kroz celu pretragu počevši od konkretnog člana nacionalnog zakonodavstva prema donjoj šemi.

Za konkretan primer ćemo uzeti hipotetički slučaj međunarodne otmice deteta i poći ćemo od člana 371 porodičnog zakona (zaštita interesa deteta) koji je primenjiv u ovom slučaju.

Korak 1

Cross-reference

Национално законодавство

- Krivični zakonik
- Zakon o krivičnom postupku
- Zakon o osnovama svojinskopравних odnosa
- Zakon o stanovanju i održavanju zgrada

Породични закон

Član 204

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 266

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 269

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 272

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 371

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Чланови конвенције

Član 1 - Obaveza poštovanja ljudskih prava

Član 3 - Zabрана mučenja

Član 6 - Pravo na pravično suđenje

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Protokol 1 Član 1 - Zaštita imovine

Случајеви - примери

Бито против Словачке (30255/09)

Димовић против Србије (24463/11, пресуда од 28.06.2016.)

Ђекић и други против Србије (32277/07)

Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabrati čl. 371
Jasno je vidljiva i veza ovog člana sa članom 8 EKLJP

Korak 2

Cross-reference

Породични закон

Zaštita interesa deteta

Član 371

- (1) Sud posebno vodi računa o tome da se što bolje zaštititi interes deteta.
- (2) Sud može izuzetno zakazati ročište, ako je to u najboljem interesu deteta.

Повезани члан ЕКЉП

- Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Odabrati povezani član 8 EKLJP

Релевантни случајеви

- Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Korak 3

Cross-reference

Европска конвенција о људским правима

Član 8

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

[Линк ка документу](#)

Релевантни случајеви

- Е. С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabрати релевантан случај из кога је могуће видети повезаност čl. 3 Porodičnog zakona i čl. 8 EKЉP

Чланови закона националног законодавства на које се члан ЕКЉП примењује

- Устав РС
- Породични закон

Korak 4

Cross-reference

E.C. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Неблаговременост спровођења поступка у вези са вршењем родитељског права (повратак детета на основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце) - повреда права на поштовање породичног живота

Примењен правни концепт од стране Европског суда за људска права (ЕСЉП) **Право на породични живот**

Судски и управни поступци у вези са вршењем родитељског права морају да буду брзо спроведени како би се обезбедила делотворна заштита права на поштовање породичног живота.

Обавеза заштите породичног живота од члана 8 Конвенције обавезује надлежне државне органе да предузимају мере у циљу успостављања и одржавања заједнице живота односно личних односа родитеља и деце. Државни органи су дужни да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања, у циљу остваривања најбољег интереса детета

Подноситељка представке, држављанка Румуније, је током везе са држављанином Бугарске родила дете. Пар се раздвојио, а дете је живело са мајком и баком у Румунији. Подносиатељка је поднела тужбу за самостално вршење родитељског права над својом троипогодишњом ћерком у Јулу 2008. године, а шест месеци касније румунски суд је прихватио њен захтев. Током трајања поступка, родитељи оца подносиатељкиног детета су отели дете и одвели га у Бугарску. Подносиатељка је о отмици благовремено обавестила надлежни суд у Румунији који у том погледу није ништа предузео. Након правоснажности пресуде којом је подносиатељки одобрено самостално вршење родитељског права, подносиатељка је покрнула поступак признања и извршења предметне одлуке румунских судова пред бугарским органима. Дати поступак је био обустављен због тога што је отац детета пред румунским судовима изјавио ванредни правни лек. Поступак је правоснажно окончан у корист подносиатељке тек након три и по године од његовог покретања. Након окончања поступка по ванредном правном леку, подносиатељка представке је уз помоћ румунских управних органа поднела захтев за повратак детета, као и захтев за признање и извршење пресуде о самосталном вршењу родитељског права (на основу Бриселске II bis уредбе) бугарским органима. Министарство правде Бугарске је одбило захтев за повратак детета, док је Врховни касациони суд укинуо одлуку о признању румунске пресуде и вратио предмет првостепеном суду на поновно суђење, што је довело до даљег продужавања поступка. Подносиатељка је поднела предлог за одређивање привремене мере којом је тражила повратак детета из Бугарске, али тек по протеклу двоипогодишње раздвојености од ћерке, због чега јој је предлог био одбијен. До подношења захтева Европском суду подносиатељка није успела да поново успостави заједницу живота са својом ћерком, па је приговорила да су бугарски и румунски државни органи повредили њено право на породични живот.

Анализа случаја

[HUDOC >](#)

Примењени правни концепт од стране ESLJP i analiza slučaja

Релевантна пракса ЕСЉП

М и М против Хрватске, бр. 10161/13 од 3.12.2012

Дефинисани су општи принципи у погледу односа из Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце.

[e-Case > / HUDOC >](#)

Аџић против Хрватске, бр. 22643/14 од 12.3.2015

Дефинисани су општи принципи у погледу односа из Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце (Хашка конвенција). Конкретан проблем је била акурност суда у РХ односно дужина поступка које је значајно преорачила рок одређен Хашком конвенцијом.

[e-Case > / HUDOC >](#)

Ианколо-Зинајд против Румуније (Ignacolo-Zenide v. Romania), бр. 31679/96 од 25.01.2000.

Делотворна заштита права на породични живот подразумева постојање позитивне обавезе надлежних државних органа да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања а у циљу остваривања најбољег интереса детета. Конкретно, румунске власти нису предузеле адекватне и ефикасне мере за извршење пресуде Француске по којој је дете требало да буде враћено подносиоцу представке у Франску. ЕСЉП се такође позвао и на кршење члана 7 Хашке конвенције.

[HUDOC >](#)

Пристап пресудам у интегралној верзији у HUDOC i eJuris bazama

Икс против Летуоније (X v. Latvia), бр. 27853/09 од 26.11.2013.

Национални судови су пропустили да ефикасно испитају наводе подносиоца представке што је довело до тога да сам процес доношења одлуке није задовољно процедуралне захтеве садржане у члану 8 ЕКЉП

[HUDOC >](#)

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

Најбољи интерес(и) детета

Партиципација деце у судским поступцима

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Примењени чланови националног законодавства

- Устав РС
- Породични закон
- Закон о извршењу и обезбеђењу

Примењени други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003, о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")

Пристап стандардима заштите људских права УН које је могуће директно применити

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повратак на врх](#)

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повратак на врх](#)

Veoma je važno napomenuti da ukoliko pretražujete bilo koju stavku videćete veze kako sa članovima EKLP tako i članovima UN dokumenata što se može videti na slikama ispod.

Национално законодавство

- + Закон о азилу
- + Закон о ванпарничном поступку
- + Закон о забрани дискриминације
- + Закон о заштити лица са менталним сметњама
- + Закон о извршењу и обезбеђењу
- + Закон о кривичном поступку

Члан 3

Повезани члан ЕКЛП

Члан 6 - Право на правично суђење

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

Члан 4

Повезани члан ЕКЛП

Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

- + Породични закон

Члан 2

Повезани члан ЕКЛП

Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Повезани члан УН

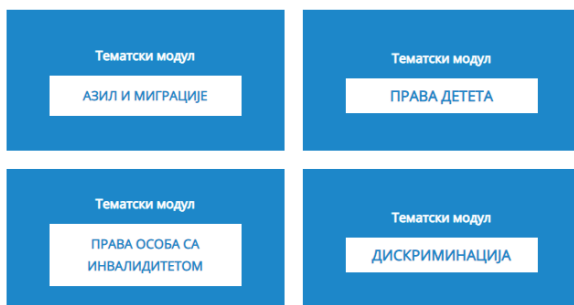
CRC - Члан 10

ICCPR - Члан 17

ICCPR - Члан 23

Ulaskom u sistem sa početne stranice odabirom opcije „Sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija“ otvara se stranica za pretragu koja polazi od UN standarda za zaštitu ljudskih prava.

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

УН стандарди

- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима - ICCPR
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације - ICERD
- Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака - CPED
- Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака - CAT
- Конвенција о правима особа са инвалидитетом - CRPD
- Конвенција о правима детета - CRC
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена - CEDAW

Случајеви пред комитетима

Cevdet Ayaz против Србије - представка 857/2017, CAT/C/67/D/857/2017

Бодрожић против Србије и Црне Горе - представка 1180/2003, CCPR/C/85/D/1180/2003

Димитров против Србије - представка 171/2000, CAT/C/34/D/171/2000

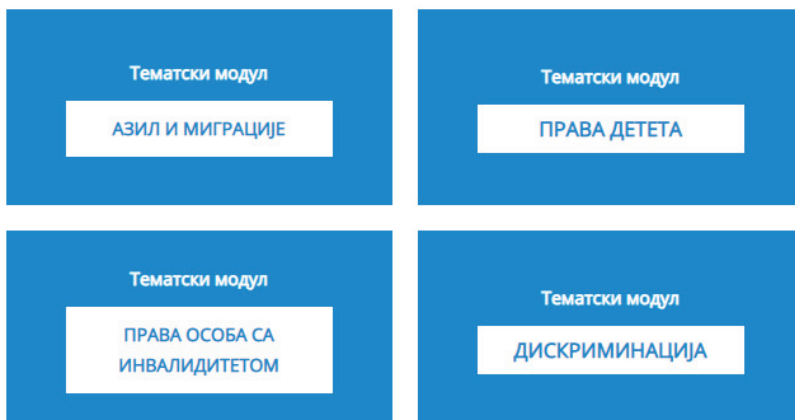
Зоран Новаковић против Србије - представка 1556/2006, CCPR/C/100/D/1556/2007

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Национално законодавство

- Закон о азилу
- Закон о ванпарничном поступку
- Закон о забрани дискриминације
- Закон о заштити лица са менталним сметњама
- Закон о извршењу и обезбеђењу
- Закон о кривичном поступку
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- Закон о основама својинскоправних односа
- Закон о парничном поступку
- Закон о планирању и изградњи
- Закон о прекршајима
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- Закон о становању и одржавању зграда
- Кривични законик
- Породични закон
- Устав РС

У делу где се налази **Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима**, налазе се сва 4 модула:

- Prava deteta
- Prava osoba sa invaliditetom
- Diskriminacija
- Azil i migracije

Klikom na oblast interesovanja, otvara se pojedinačno svaki modul.

U okviru prvog modula **PRAVA DETETA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zaštita dece od diskriminacije*
- *Najbolji interes(i) deteta*
- *Pravo deteta na život u porodičnoj sredini*
- *Zaštita dece od nasilja*
- *Participacija dece u sudskim postupcima*
- *Deca žrtve i svedoci krivičnih dela*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – diverzioni mehanizmi*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – zaštita dece lišene slobode – pritvor*

U okviru drugog modula **PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom*
- *Pristupačnost*
- *Pravo na poslovnu sposobnost*
- *Prinudna hospitalizacija*

U okviru trećeg modula **DISKRIMINACIJA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Pojam i elementi diskriminacije*
- *Stereotipi i predrasude*
- *Afirmativne mere*
- *Zaštita nacionalnih manjina*
- *Položaj Roma*
- *Prinudna iseljenja*

- *Zaštita verskih manjina*
- *Govor mržnje*
- *Porodično nasilje i diskriminacija*

U okviru četvrtog modula **AZIL I MIGRACIJE** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Definisanje različitih kategorija migranata*
- *Zabrana diskriminacije izbeglica i migranata*
- *Pristup teritoriji*
- *Zabrana proterivanja*
- *Prava dece bez pratnje roditelja i staratelja*
- *Pravo na obrazovanje*

Kada se klikne na traženi koncept, otvara se dokument u pdf formatu koji je moguće snimiti na uređaj sa koga se pristupa bazi.

Svaki koncept se sastoji iz četiri dela:

1. Relevantni UN izvori – standardi
2. Domašaj UN standarda
3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu
4. Prikaz drugih relevantnih izvora, koji nisu nužno UN izvori

Pored gore navedena četiri modula moguće je otpočeti pretragu i kroz

- ▶ UN standarde
- ▶ Slučajeve pred komitetima (slučajeve koje su rešavali relevantni UN komiteti)
- ▶ Nacionalno zakonodavstvo (analogno početnoj stranici za pretragu ESLJP standarda ovde se nalaze svi povezani članovi nacionalnog zakonodavstva i moguće je videti veze kako sa članovima UN dokumenata tako i sa članovima EKLJP bez obzira da li se nalaze na stranici za pretragu UN ili EKLJP standarda).

Otvaranjem bilo kog slučaja pred UN komitetima može se pročitati sam tekst odluka ali se isto tako vide i veze sa članovima UN konvencija, EKLJP i nacionalnog zakonodavstva što ovaj instrument za pretragu čini jedinstvenim.

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Одлуке Комитета против мучења

ОСМАНИ ПРОТИВ СРБИЈЕ

(Представка бр. 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009))

КОМИТЕТ ПРОТИВ МУЧЕЊА

Четрдесет друга седница

(27. април – 15. мај 2009)

Одлука Комитета против мучења у складу са чланом 22 Конвенције против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или поступака:

(...)

Представка бр. 261/2005

Подносилац представке: Бесим Османи (*Бесим Османи*) (ког заступају Фонд за хуманитарно право, Центар за мањинска права и Европски центар за права Рома)

Наводна жртва: подносилац представке

Држава потписница: Србија^[1]

Датум подношења представке (првог поднеска): 17. децембар 2004.

Датум усвајања одлуке: 8. мај 2009.

Комитет против мучења, основан у складу са чланом 17 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни *на седници одржаној* 8. маја 2009. године *окончавши разматрање* представке бр. 261/2005, која је у име Бесима Османија поднета Комитету против мучења у складу са чланом 22 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни.

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек

Примењени чланови УН

- CAT - Члан 12
- CAT - Члан 13
- CAT - Члан 16

Примењени чланови националног законодавства

- [Устав РС](#)

Pregledom UN standarda ulazi se u pod-meni u okviru koga je moguće pregled kako članova odabranog UN dokumenta tako i povezanih opštih komentara

УН стандарди

⊕ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR

⊕ Чланови Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима

ICESCR - Члан 1

ICESCR - Члан 2

ICESCR - Члан 3

ICESCR - Члан 4

ICESCR - Члан 5

ICESCR - Члан 6

ICESCR - Члан 7

⊕ Општи коментари - међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

Општи коментар 3 - Природа обавеза држава уговорница (чл. 2, ст. 1 Пакта)

Општи коментар 4 - Право на адекватно становање (члан 11, став 1 Пакта)

Општи коментар 5 - Права особа са инвалидитетом

Општи коментар 6 - Економска, социјална и културна права старијих људи

2. PRAVILNO NAVOĐENJE IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U DOMAĆIM PRESUDAMA

Standardi Ujedinjenih nacija iz oblasti ljudskih prava, koji su obavezujući za Republiku Srbiju, moraju se adekvatno primeniti u slučaju kada sudija razmatra neko pravo koje je garantovano Ustavom, u delu koji se tiče ljudskih i manjinskih prava.

Da bi se ovo postiglo, potrebno je primeniti nekoliko koraka i adekvatno citirati izvore na koje se sudija poziva.

Prvi korak: svaki put kada se radi o pravu koje je u Ustavu garantovano kao ljudsko i manjinsko pravo, trebalo bi konsultovati relevantne UN standarde, kako bi se utvrdilo koji član Ustava korespondira sa određenom odredbom iz konvencije.

Drugi korak: Kada se identifikuje relevantan dokument UN-ai odgovarajući član, treba pročitati konkretnu odredbu i utvrditi njenu sadržinu.

Treći korak: Da bi se utvrdio domašaj konkretne odredbe, trebalo bi konsultovati listu opštih komentara, da bi se utvrdilo da li se Komitet UN bavio određenim pitanjem na detaljniji način. Ukoliko je odgovor potvrđan, sudija bi trebalo da konsultuje opšti komentar kako bi pronašao principe koji su primenjivi na konkretan slučaj. Svi komentari su dostupni na sajtu <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, kada se klikne na konkretan UN Komitet, a potom na opšte komentare (general comments/general recommendations) u levom donjem uglu. Svi komentari su dostupni na jednom od šest zvaničnih jezika Ujedinjenih nacija: engleskom, kineskom, ruskom, francuskom, španskom i arapskom. Takođe, većina komentara je prevedena i na srpski jezik, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/dokumenti/opsti-komentari-ugovornih-tela-un-komiteta/>

Četvrti korak: kod analize određenog prava, trebalo bi konsultovati i relevantne odluke UN komiteta, a naročito principe i standarde sadržane u odlukama donetim protiv Republike Srbije. Ovi predmeti pomažu boljem razumevanju domaćeg zakona ili prakse, a ponekad i popunjavanju pravnih praznina. Ipak, u ovom slučaju će biti potrebno razmotriti i direktnu relevantnost slučajeva na konkretan primer.

Peti korak: Kada se identifikuju relevantni izvori i njihova primenljivost na konkretan slučaj, važno je pravilno citirati međunarodne izvore. Ovo pravilo služi tačnijoj potkrepljenosti relevantnih izvora, ali i upoznavanju stranaka u postupku sa standardima i odredbama koje je sudija primenio.

Pravila citiranja:

- ▶ čak i kada su domaće i međunarodne norme istovetne, važno je pozvati se i na međunarodne izvore, jer to nalaže Ustav Republike Srbije, a posebno odredba koja kaže da su sudske odluke zasnovane i na potvrđenim međunarodnim ugovorima
- ▶ imajući u vidu ustavnu hijerarhiju pravnih normi, uvek bi trebalo citirati relevantne odredbe sledećim redosledom:
 - ustavne odredbe
 - odredbe međunarodnog prava
 - zakonske odredbe
 - odredbe podzakonskog akta

- ▶ kada se navodi najvažniji izvor međunarodnog običajnog prava u oblasti zaštite ljudskih prava, to navođenje treba da bude ujednačeno i zbog terminoloških nedoslednosti treba da bude navedeno kao *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* iz 1948. godine.
- ▶ kada se upućuje na međunarodne konvencije, sudija uvek mora da navede konkretan član/članove na koje se poziva i da uputi na zakon kojim je konvencija ratifikovana: na primer – član 3. Zakona o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009). Na ovaj način, koristi se jedini zvaničan prevod konvencije na srpski jezik, a stranke upućuju na broj Službenog glasnika u kojem je zakon objavljen.
- ▶ kada se sudija poziva na opšti komentar, treba navesti komitet UN koji ga je doneo, broj komentara, godinu donošenja i tačan broj paragrafa u kojem se navodi princip na koji se sudija poziva:
 - na primer – Komitet za rava deteta, Opšti komentar br. 6 (2005), stav 7.
- ▶ kada se sudija poziva na odluku nekog komiteta UN, donetog po pojedinačnoj predstavki, potrebno je navesti Komitet koji je doneo odluku, naziv slučaja, godinu kada je odluka doneta i broj paragrafa na koji se poziva:
 - na primer – L. R. i drugi protiv Slovačke (2005), stav 23.

